

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Lucie Tomanová

**OBRAZ ELIŠKY PŘEMYSLOVNY V KRONIKÁCH, BELETRII A
DRAMATU**

**IMAGE OF ELIŠKA PŘEMYSLOVNA IN THE CHRONICLES,
FICTION AND DRAMA**

Bakalářská práce

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji na svou čest, že jsem svou bakalářskou práci vypracovala samostatně a s využitím uvedené literatury a pramenů.

Lucie Tomanová

V Praze, dne 5. 4. 2010

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala své vedoucí práce Mgr. Kateřině Telnarové za její cenné rady, trpělivost a čas, který mi věnovala.

Mé velké díky patří také mému příteli, který je mou oporou po celou dobu studia.

OBSAH

ÚVOD.....	5
1 ŽIVOTOPISNÉ ÚDAJE ELIŠKY PŘEMYSLOVNY.....	8
1.1 Dětství.....	8
1.2 Období 1306 – 1310.....	8
1.3 Období 1311 – 1319.....	12
1.4 Období 1320 – 1330.....	14
1.5 Osudy Eliščiných dětí.....	16
2 OBRAZ ELIŠKY PŘEMYSLOVNY V ČESKÉ HISTORIOGRAFII.....	18
2.1 Čeští historiografové, kteří se Elišce věnovali.....	18
3 OBRAZ ELIŠKY PŘEMYSLOVNY V DOBOVÝCH KRONIKÁCH.....	24
3.1 Obraz Elišky Přemyslovny v Kronice tak řečeného Dalimila.....	25
3.2 Obraz Elišky Přemyslovny ve Zbraslavské kronice.....	28
3.2.1 O kronice.....	28
3.2.2 Druhý život Zbraslavské kroniky.....	29
3.2.3 Autoři kroniky.....	30
3.2.4 Eliška Přemyslovna v kronice.....	31
3.3 Obraz Elišky Přemyslovny v kronikách doby Karla IV.....	37
3.3.1 Eliška Přemyslovna ve Vlastním životopisu Karla IV.....	37
3.3.2 Eliška Přemyslovna v Kronice Františka Pražského.....	39
3.3.3 Eliška Přemyslovna v Kronice Pražského kostela Beneše Krabice z Weitmile.....	41
3.3.4 Eliška Přemyslovna v Kronice české Přibíka Pulkavy z Radenína.....	43
3.3.5 Eliška Přemyslovna v České kronice Jana Marignoly.....	45
3.3.6 Eliška Přemyslovna v Neplachově kronice.....	47
3.4 Závěr.....	47
4 OBRAZ ELIŠKY PŘEMYSLOVNY V BELETRII.....	49
4.1 Jan z Hvězdy a povídka Mastičkář.....	49
4.2 František Hrnčíř a dějepisná povídka Eliška Přemyslovna.....	51
4.3 Miloš V. Kratochvíl a Lásky královské.....	51
4.4 Oldřiška Ciprová a A nebe truchlilo.....	53
4.5 Anna Březinová a Královská láska.....	54
4.6 Veronika Zajíčková a Zpověď královny Elišky.....	55

4.7	Závěr.....	56
5	OBRAZ ELIŠKY PŘEMYSLOVNY V DRAMATU.....	58
5.1	Josef Kajetán Tyl a hra Staré město a Malá Strana.....	58
5.2	Václav Kliment Klicpera a hra Eliška Přemyslovna	59
5.3	Václav Vlček a hra Eliška Přemyslovna.....	63
5.4	Jan Kopecký a Hra o království	65
5.5	Závěr.....	66
	ZÁVĚR.....	67
	PRAMENY	70
	LITERATURA.....	70
	PŘÍLOHY	77
	<i>ŽALOZPĚV NAD KRÁLOVNOU</i>	77
	<i>RODOKMEN PŘEMYSLOVCŮ</i>	80

ÚVOD

Eliška Přemyslovna, česká královna, lucemburská hraběnka, dcera Václava II., sestra posledního Přemyslovce Václava III.,¹ matka „otce vlasti“ a římského císaře Karla IV. A daly by se nalézt i další atributy, které by mohly patřit právě této Přemyslovně. Její jméno je známo nejen historikům, ale i široké veřejnosti. A přesto neexistuje jednotný názor na tuto zajímavou postavu české historie.

Historie není černobílá, nikdy a nikde není dáno, zda bylo určité rozhodnutí (konání, činy) správné. Do jisté míry je vše relativní. Často se ukáže, že co na první pohled vypadá jako vítězství, může být vstupem do propasti. Náhledy na různé historické osobnosti i na různá historická období se neustále mění. Co bylo dříve odsuzováno, je později přijímáno s respektem a dnes již třeba plně přijato, ba dokonce obdivováno. Dokonalým příkladem budiž architektonické stavby i jiná slavná umělecká díla. Obdobné je to s historickými postavami. I když nelze srovnávat osobnost s obrazem. V dnešní době je tendence nahlížet na každou problematiku z několika zorných úhlů, aby „výsledek bádání“ byl co nejrealističtější a nejpravděpodobnější. V případě historických postav je nesmírně těžké nahlížet na ně zcela realisticky, řekla bych, že to není ani možné. Historické osobnosti si společně se svým jménem nesou i přídomek, pod kterým je dnes vnímáme, činy, kterými se proslavily (ať již pozitivně, nebo negativně), a třeba i celý životní příběh. Kolem historických postav v průběhu několika staletí vznikl mýtus, který je dnes již těžko odstranitelný. Pro dnešní společnost je Přemysl Otakar II. „král zlatý a železný“, Karel IV. „otec vlasti“, Rudolf Habsburský „král kaše“ apod. Tyto atributy již předurčují, jak dnes na osobnosti nahlížíme, byť často existují odborné práce, které přinášejí jiný úhel pohledu.

Právě rozličné názory na známé historické osobnosti mě přivedly k tématu mé bakalářské práce. Již na gymnáziu byl středověk pro mě nejpřitažlivějším obdobím a zájem o toto období se prohluboval při přednáškách Obecných dějin i při četbě odborné literatury. Postupně jsem se soustředila na období Přemyslovců, především na závěrečné období vlády této dynastie a počátky dynastie Lucemburské. „Spojovacím článkem“ mezi těmito dynastiemi je dcera Václava II. – Eliška Přemyslovna. Dalším důvodem, proč jsem si zvolila právě tuto Přemyslovnu, byl výběrový seminář Mgr. Kateřiny Telnarové, nazvaný Žena ve středověku, kde jsme se zabývaly celkovým postavením ženy ve společnosti v různých časových epochách, ale věnovaly jsme se i jednotlivým Přemyslovnám.

¹ Tímto je míněn poslední Přemyslovec z královské linie; posledním Přemyslovcem byl Valentin Hrbatý, který zemřel roku 1521.

Eliška byla historickým bádání dlouhou dobu poměrně opomíjenou osobností. Dnes již existuje hodnotná historická monografie o Elišce Přemyslovně, a to od Boženy Kopiczkové.² Významnou prací zabývající se Eliškou je diplomová práce Gabriely Šarochové a také kniha věnovaná sňatku Elišky s Janem Lucemburským, která z uvedené diplomové práce vychází.³ Prvně Elišce věnoval samostatnou studii Josef Šusta v publikaci Karla Stloukala Královny, kněžny a velké ženy české.⁴

Cílem mé práce není vytvořit novou monografii. Domnívám se, že tento úkol by v mnohém přesáhl rozsah bakalářské práce. Ve své práci bych se chtěla pokusit popsat Elišku z několika možných úhlů. Především z pohledu nejvýznamnějších historiků a autorů odborných prací a studií zabývající se vrcholným přemyslovským obdobím. Dále mým zájmem budou dobové kroniky, hlavně Zbraslavská kronika Petra Žitavského, která je dodnes nejvýznamnějším pramenem tohoto období. A poslední část své práce bych chtěla věnovat různým pojetím zpracování postavy Elišky Přemyslovny v beletrii – vybraných historických románech a dramatech.

Ve své první kapitole se zabývám životopisnými údaji Elišky Přemyslovny. Pro tuto kapitolu vycházím z dostupných odborných publikací. Kapitolu zařazuji do své práce pro lepší orientaci v jednotlivých fázích Eliščina života. V následující kapitola se věnuji obrazu Elišky v české historiografii, zde bych chtěla poukázat na leckdy odlišné názory jednotlivých historiků a odborníků na slovo vzaté. Tato kapitola je do mé práce zařazena také kvůli úzké spojitosti s beletrií a dramaty. Třetí kapitola je věnována obrazu Elišky v dobových kronikách. Největší prostor je určen Zbraslavské kronice a názorům Petra Žitavského, neboť jeho slova jsou většinou pro obraz Elišky v době pozdější určující. Poslední dvě kapitoly obsahují obraz Elišky Přemyslovny ve vybraných beletristických dílech a dramatech. Zde bych chtěla reflektovat své znalosti, které jsem získala při studiu odborných historických knih a prací a podrobném studiu dobových kronik. V těchto kapitolách se pokusím ukázat nejen obraz samotné Elišky v daných dílech, ale mým cílem bude určit, kde se autoři inspirovali pro svá díla a kde se nachází hranice mezi historií a fikcí.

Jsem si vědoma, že rozsah mé práce je dosti široký a že nemohu téma zcela vyčerpat, přesto se pokusím vytvořit práci, která bude „souborem“ náhledů a názorů odborníků,

² KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna. Královna česká 1292-1330*. 2. vydání. Praha: Vyšehrad, spol. s.r.o., 2008. 182 s. ISBN 80-7021-915-7.

³ ŠAROCHOVÁ, Gabriela V. *Eliška Přemyslovna, portrét osobnosti v letech 1292 - 1322*, Diplomová práce na FF UK, Praha 1995

ŠAROCHOVÁ, Gabriela V. *Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský: 1.9.1310. Sňatek z rozumu*. 1. vydání. Praha: Havran, 2002. 163 s. ISBN 80-86515-15-X

⁴ ŠUSTA, Josef. *Eliška Přemyslovna*, In: Královny, kněžny a velké ženy české, Praha 1940, s. 104 – 115

kronikářů, romanopisců, dramatiků, vše s ohledem na různá časová období. Není mým záměrem vytvořit nový obraz, nechci Elišku obhajovat, ani odsuzovat. Na závěr této úvodní stati bych použila slova Josefa Šusty, se kterými si nedá než souhlasit a která uvedla ve své diplomové práci i Gabriela Šarochová. „*Nemát' historie práva odsuzovati nebo vynášeti osobností historických za činy, ke kterým namnoze vývojem událostí předcházejících nuceny byly a jimž vyhnouti se nemohly.*“⁵

⁵ ŠUSTA, Josef. *Záviš z Falkenštejna*. In: *Úvahy a drobné spisy historické I*. Praha: Historický klub, 1934, s. 147 - 192

1 ŽIVOTOPISNÉ ÚDAJE ELIŠKY PŘEMYSLOVNY

1.1 Dětství

Eliška Přemyslovna se narodila 20. ledna roku 1292 předposlednímu přemyslovskému králi Václavu II. a jeho ženě Gutě Habsburské. O jejím dětství nemáme mnoho informací.⁶ Můžeme se však domnívat, že její dětství nebylo příliš šťastné,⁷ neboť ve čtyřech letech přišla o svou starší sestru Anežku a již o rok později (1297) jí zemřela i matka, kterou měla „nahradit“ jen o čtyři roky starší Eliška (Alžběta) Rejčka,⁸ nová manželka Václava II. Mezi Eliškou a Alžbětou Rejčkou se nikdy nevytvořilo přátelské pouto, spíše naopak.⁹ V roce 1305 ji zemřel i otec a v následujícím roce byl zavražděn její bratr a český král Václav III. Dalším zklamáním pro ni byl útěk Jindřicha Korutanského s Annou¹⁰ do Korutan (r. 1306). Eliška zůstává v Praze opuštěna a k již tak velkému zklamání jí nepřidá nástup Alžběty Rejčky a Rudolfa Habsburského na královský trůn.

1.2 Období 1306 – 1310

Údajně od roku 1306 pobývala Eliška pod ochranou své tety Kunhuty v klášteře sv. Jiří na Pražském hradě.¹¹ Kunhuta jistě zapůsobila na Eliščinu zbožnost, která bude Přemyslovnu provázet celý život. Od roku 1303 se Eliška stýkala s dominikány, neboť se královský dvůr přesunul po požáru přemyslovského paláce do podhradí, tedy do bezprostřední blízkosti kláštera sv. Klimenta.¹² Eliška dominikánům, především jejich ženské větvi prokazovala po celý život náklonnost. V době, kdy politickou situaci v českých zemích ovládl Rudolf Habsburský s Alžbětou Rejčkou, „byla Eliška nucena odstěhovat se z Pražského hradu na Staré Město Pražské, do jednoho z měšťanských domů.“¹³ V červenci 1307 zemřel Habsburk

6 Božena Kopiczková usuzuje určité informace o Eliščině dětství z všeobecných zvyklostí; KOPIČKOVÁ, B.: *Eliška Přemyslovna*, s. 9

Jisté informace o prostředí, ve kterém se Eliška v této době pohybovala, můžeme usuzovat ze Šustovy studie *Skládal Václav II. básně milostné?* (ŠUSTA, Josef. *Skládal Václav II. básně milostné?* In: Úvahy a drobné spisy historické I. Praha: Historický klub, 1934, s. 193 – 222)

⁷ jiný názor zaujímá G. Šárochová. Srov. ŠAROCHOVÁ, G.: *Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský*, s. 114

⁸ Významnou prací o Alžbětě Rejčce je diplomová práce Libuše Horákové (HORÁKOVÁ, Libuše. *Eliška Rejčka – život a doba*. Diplomová práce na PedF UK, Praha 2002), kde věnuje vztahu Rejčky a Přemyslovny jednu kapitolu (*Protivnice Elišky Přemyslovny?*, s. 75 – 78)

Vztahu mezi královnami se všímá Zdeňka Hledíková ve své studii Alžběta Rejčka (HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Alžběta Rejčka*. In: *Dějiny a současnost* 5/1991, s. 7 – 12)

⁹ ŠAROCHOVÁ, G.: *Eliška Přemyslovna*. D. p., s. 61 – 62

¹⁰ Anně Přemyslovně se ve své diplomové práci věnovala Kateřina Telnarová (TELNAROVÁ, Kateřina. *Anna Přemyslovna (1290 – 1313)*. Diplomová práce na PedF UK, Praha 2007)

¹¹ TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. Díl I. 2. vydání. Praha 1892. 658 s. (s. 480 – 553), zde s. 480

¹² KOPIČKOVÁ, B.: *Eliška Přemyslovna*, s. 21

¹³ HORÁKOVÁ, L.: *Eliška Rejčka*, s. 75

Srov. SPĚVÁČEK, J.: *Karel IV.*, s. 30

na úplavici v Horažďovicích. Na trůn se konečně mohl dostat Jindřich Korutanský společně s Eliščinou sestrou Annou.¹⁴ Eliška tak mohla doufat ve změnu k lepšímu, přestože ke své sestře pravděpodobně silnou náklonnost nechovala,¹⁵ avšak marně. Jindřich si nedokázal upevnit své postavení a stále zůstával v moci českých pánů, které si musel v přízni udržovat penězi. Tak Jindřich kořistil na klášterních statcích (nejvíce trpěli cisterciáci). „*Představitelé církevní a šlechtické opozice se tajně shodli na potřebě vládní změny. Své zraky upřeli k lucemburské dynastii, z níž po Albrechtově smrti vzešel nový římský král Jindřich VII.*“¹⁶ Eliška¹⁷ se tak znenadání dostává do víru politického dění.

Vyjednávání s Jindřichem VII.

Jelikož Eliška snad pocítovala křivdu z vlastního osudu, byla velmi ctižádostivá, a tak ochotně souhlasila s návrhem zbraslavského opata Konráda, aby „*se stala chotí lucemburského nápadníka českého trůnu.*“¹⁸ K této události došlo v červenci roku 1309 v bazilice sv. Víta. Tím byla posílena protikorutanská opozice, která začala jednat o setkání s Jindřichem VII. Díky královskému vicekancléři Jindřichu z Villers-Bettmachu a mohučskému arcibiskupovi Petru z Aspeltu bylo sjednáno setkání Jindřicha VII. se zbraslavským opatem Konrádem. Jednání probíhalo v Heilbronnu i za účasti Petra Žitavského. „*Jindřich VII. vyslovil svůj nezaměnitelný názor, podle něhož bylo České království po vymření domácí dynastie říšským lénem, o němž rozhoduje jedině římský král.*“¹⁹ Zároveň uznal, že pokud má někdo právo na český trůn, tak je to právě Eliška, které navíc určil manžela – svého bratra Walrama,²⁰ s tím ale nesouhlasila česká strana, neboť

Šusta naopak píše, že v době, kdy Anna prchla do Korutan, Eliška pobývala v klášteře u své tety Kunhuty. (ŠUSTA, J.: *Eliška Přemyslovna*, s. 106)

¹⁴ Jindřich Korutanský byl ustanoven Václavem II. správcem země a v roce 1306 jej šlechta provolala českým králem. Proti Korutanci vystoupili Habsburkové. (ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledních Přemyslovců. Český stát a společnost ve 13. století*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1986. 324 s. (s. 282 – 323), zde s. 280)

¹⁵ SPĚVÁČEK, Jiří. *Král diplomat. Jan Lucemburský 1296 – 1346*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1982. 280 s., zde s. 41

Kateřina Telnarová ve své diplomové práci Anna Přemyslovna poznamenává, že vztahy mezi Přemyslovnami byly v dětství spíše přátelské a ke změně došlo až době, kdy se Eliška začala stavět do opozice proti Jindřichu Korutanskému (kolem roku 1308)

¹⁶ ŽEMLIČKA, J.: *Století*, s. 281

¹⁷ Je velmi zajímavé, že Eliška byla doposud svobodná a nezadaná; touto otázkou se zabývala např. Kateřina Charvátová, která poukazuje na 2 vysvětlení. Eliška mohla být od dětství již zasnoubena a svazek byl před rokem 1305 rozvázán, nebo měl Václav II. s Eliškou jiné plány, které však nestačil realizovat – možná ji chtěl provdat za jednoho ze synů francouzského krále Filipa Sličného. (CHARVÁTOVÁ, Kateřina. *Václav II. Král český a polský*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, spol. s r.o., 2007. 352 s. ISBN 978-80-7021-841-9, zde s. 265)

¹⁸ SPĚVÁČEK, J.: *Král diplomat*, s. 42

¹⁹ ŠAROCHOVÁ, G.: *Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský*, s. 26

²⁰ Šarochová se zabývá myšlenkou, že Walram by mohl být pro Elišku ideálnějším partnerem než Jan Lucemburský (ŠAROCHOVÁ, G.: *Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský*, s. 132 – 133)

Walram „jim byl líčen jako lehkomyšlný prostopášník“²¹, a pravděpodobně by nebyl králem lehce ovladatelným a česká šlechta by tak přišla o moc. Český zemský sněm Walrama striktně odmítnul, a současně se shodl, že jediným přijatelným kandidátem je mladý a nezkušený Jindřichův syn Jan.²²

S tímto rozhodnutím se vydalo české poselstvo na říšský generální sněm svolaný Jindřichem VII. do Frankfurtu nad Mohanem. Jindřich nakonec s požadavky české šlechty souhlasil. A dokonce 25. července vystavil listinu, kde určil za Eliščina manžela svého syna Jana. Mezitím (28. 5. 1310) musela Eliška za pomoci Jana z Vartemberka prchnout z Pražského hradu do Nymburka. Do Prahy se vrátila až 29. června jako budoucí manželka Jana Lucemburského. „Termín svatby určil [Jindřich VII.] na přelom srpna a září a za místo konání vybral říšské město Špýr.“²³ Eliška tak dostala na přípravu svatby pouhých 5 týdnů, pokud by nebyl termín dodržen, celá úmluva by padla.²⁴

Svatba ve Špýru

Jakmile se do Prahy navrátilo české poselstvo a uvědomilo Elišku o výsledku jednání, naplno propukly svatební přípravy.²⁵ 14. srpna již mohla vyrazit vstříc svému budoucímu osudu. Elišku na cestě doprovázeli členové předchozího poselstva (kupř. Heřman Krušina z Lichtemburka či Markvart Zvířetický). 18. srpna se dostala do Norimberku a 21. srpna byla již v Mergentheimu, „kde se přidružili k jejímu průvodu Konrád Zbraslavský a Heidenreich Sedlecký.“²⁶ Brzy se k nim přidal i Walram, který doprovodil Elišku až do Heimbachu (nedaleko Špýru), a zde v johanitském klášteře byla 28. srpna představena budoucímu tchánovi Jindřichovi VII, jeho manželce Markétě i jeho matce Beatrix a setkala se i se svým nastávajícím manželem. Pohled to byl jistě zajímavý, neboť tento budoucí manželský pár působil dosti nespořodně. Eliška byla na svůj věk (18 let) velmi vyspělá, a to více působil Jan (14 let) vedle ní jako dítě. Pár spolu nemohl v podstatě vést ani dialog, neb Eliška neuměla francouzsky a Jan zase česky. Společnou řečí se mohla stát jediné němčina, které se Jan údajně učil půl druhého roku.²⁷ Přesto udělala Eliška na všechny přítomné pravděpodobně

²¹ ŠUSTA, Josef. *České dějiny II/2. Král cizinec*. Praha, 1939. 607 s., zde s. 117

²² SPĚVÁČEK, J.: *Karel IV.*, s. 34

²³ ŠAROCHOVÁ, G.: *Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský*, s. 136

²⁴ ŠUSTA, J.: *České dějiny II/2*, s. 118

²⁵ Více o přípravách na cestu: ŠUSTA, Josef. *Dvě knihy českých dějin II. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví (1308 – 1320). Počátky Lucemburské*. 2. vydání. Praha: Agro, 2002. 328 s., 68 s. (dodatky). ISBN 80-7203-377-8. zde s. 87 - 88, SPĚVÁČEK, J.: *Král diplomat*, s. 48 - 49, ŠAROCHOVÁ, G.: *Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský*, s. 136 - 137

²⁶ ŠUSTA, J.: *Dvě knihy, Počátky Lucemburské*, s. 95

²⁷ ŠAROCHOVÁ, G.: *Eliška Přemyslovna*. D. p., s. 100

hluboký dojem. „Byla oděna v překrásný, zlatem protkávaný oděv a v postoji i chování nezapřela svůj královský původ.“²⁸ A aby vyvrátila pomluvy o ztrátě panenství šířené z Čech, nechala se prohlédnout zkušenou bábou.

31. srpna se král se svým dvorem i budoucí snachou objevuje ve Špýru, který byl zahalen do všeobecného veselí.²⁹ Svatební obřad se konal ve špýrském dómu 1. září. „Ještě před uzavřením sňatku Jindřich VII. udělil svému synovi investituru a dědičně i držbu českého království. Udělením léna ještě před uzavřením sňatku chtěl Jindřich demonstrovat, že neuznává Eliščiny dědičné nároky na české království a že sňatek jeho syna s ní má ryze symbolický charakter a nevyplývají z něj žádné dědičné nároky.“³⁰ Svatba představovala také jednu zvláštnost: „Předání si manželského slibu a udělení benedikce byly rozděleny do dvou oddělených obřadů,“³¹ a to pravděpodobně kvůli sporu kolínského a mohučského arcibiskupa o výsadním postavení. Oddával kolínský arcibiskup (Jindřich z Virneburku) a benedikci (požehnání) provedl Petr z Aspeltu, tedy mohučský arcibiskup. Jakmile utichlo posvatební veselí, pozval Jindřich VII. novomanželský pár na osm dní do alsaského Kolmaru.

Dobytí Prahy³²

I když byl Jan českým králem, země Koruny české byly stále v rukou Jindřicha Korutanského a jeho přívrženců Míšňanů. Jindřich proto dal svému synovi doprovod – mohučského arcibiskupa a královského rádce Petra z Aspeltu a hornofalckého hraběte Bertholda z Hennebergu, kteří měli silnou vojenskou podporu. Jindřich Korutanský si zatím pojistil své pozice obsazením Kutné Hory a brzy společně s Míšňany znovu dobyl Prahu, dokonce „míšeňskému markraběti Fridrichu Kulhavému předal správu království se všemi jeho důchody na dobu trvání společné obrany.“³³

Jan nezůstal osamocen, říšská knížata s třítisícovým vojskem mu vyjela na pomoc. 22. listopadu se Jan objevuje před Kutnou Horou – společně s vojenskou posilou pražského biskupa Jana IV. z Dražic. Jan krátce obléhal Kolín a poté se vydal přímo na Prahu, kterou 3.

²⁸ SPĚVÁČEK, J.: *Král diplomat*, s. 49

Josef Šusta dokonce uvádí, že se na výrobě šatů sama podílela. (ŠUSTA, J.: *Eliška Přemyslovna*, s. 109)

²⁹ Detailně se popisu svatby a následných oslav in ŠUSTA, J.: *Dvě knihy, Počátky Lucemburské*, s. 98 – 99; ŠAROCHOVÁ, G.: *Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský*, s. 142 – 146; NODL, Martin – TINKOVÁ, Daniela (edd.). *Reprezentace a elity: Rituál královských svateb a zasnub*. In: Antropologické přístupy v historickém bádání. 1. vydání. Praha: Argo, 2007. 268 s. ISBN 978-80-7203-923-4. (s. 163 – 187)

³⁰ NODL, M.: *Rituál*, s. 166

³¹ NODL, M.: *Rituál*, s. 169

³² Podrobně se cestě do Čech a následnému dobývání Prahy věnuje Josef Šusta. (ŠUSTA, J.: *Dvě knihy, Počátky Lucemburské*, s. 114 – 123)

³³ ŠAROCHOVÁ, G.: *Eliška Přemyslovna*. D. p., s. 30

prosince dobyl Istí zosnovanou Eliščiným kaplanem Berengarem (nebo také Beringerem).³⁴ V noci 9. prosince Jindřich Korutanský prchl z Prahy se svou ženou Annou.

Na 25. prosince byl svolán sněm, kde čeští šlechtici složili Janovi slib poddanské věrnosti. Jelikož se šlechta cítila znovu silná, nechala si Janem potvrdit své výsady a práva (tzv. inaugurační diplomy)³⁵, zároveň si česká šlechta urychleně vynutila korunovaci (Jan měl do dvou týdnů po korunovaci potvrdit prosincové sliby svých inauguračních diplomů). I když Petr z Aspeltu byl z počátku proti tak brzké korunovaci,³⁶ nakonec ustoupil a ustanovil korunovaci na první neděli po Hromnicích, tedy 7. února. Mladý pár byl korunován v bazilice sv. Víta na Pražském hradě.

1.3 Období 1311 – 1319

Eliška byla v počátcích manželství oporou svému mladšímu a nezkušenému manželovi. Jelikož byla především „Přemyslovna“, přirozeně uvítala rady Petra z Aspeltu, který se snažil vést Jana ve stopách Václava II. Dokonce se účastnila řady jednání, např. doprovázela Jana do Chebu na setkání s Fridrichem Sličným.³⁷ 8. 7. 1313 se mladému páru narodil první potomek, dcera Markéta, což mohlo být pro Jana zklamáním. Ani druhé dítě, narozené 21. 5. 1315, mu kýženého dědice nepřineslo. Tento fakt nepřispíval k již tak křehkému manželství, které získávalo během následujících let četné trhliny.

Jan se mezitím musel vyrovnávat s politickým vývojem v říši i nátlakem českých stavů. Právě požadavky českých pánů jistě zasáhly i Elišku, neboť si na králi vynutili odchod cizích rádců, tedy i Petra z Aspeltu. Eliška se tak na pražském dvoře ztratila silnou oporu. Zároveň těžce nesla, když se Janovým rádcem stal Jindřich z Lipé, jemuž v očích Elišky nepřidal fakt, že měl milostný poměr s královnou-vdovou Alžbětou Rejčkou. Jejich vztah považovala za pošpinění cti svého otce.³⁸ Proti Jindřichovi z Lipé se vytvořila opozice v čele s Eliščiným ochráncem velmožem Janem Zajícem z Valdeka.³⁹ Tato opozice obviňovala Jindřicha ze snah uzurpovat si trůn pro sebe, zároveň se snažila krále Jana přesvědčit, že Jindřich tajně vyjednává s Habsburky. Ať byly řeči pravdivé či ne, Jan jim uvěřil a nechal Jindřicha zatknout a uvěznit na Týřově. Na jeho místo dosadil Jana z Valdeka. Eliška se musela cítit

³⁴ ŠUSTA, J.: *České dějiny II/2*, s. 146

³⁵ Více SPĚVÁČEK, J.: *Král diplomat*, s. 63 – 68; ŠUSTA, J.: *Dvě knihy, Počátky Lucemburské*, s. 129 – 132

³⁶ ŠUSTA, J.: *Dvě knihy, Počátky Lucemburské*, s. 127

³⁷ Fridrich se zde vzdal zástavy Moravy, a Jan tudíž mohl nad ní převzít vládu.

³⁸ BOBKOVÁ, Lenka. *Líbezný a urostlý král. Lucemburský hrabě Jan českým králem*. In *Dějiny a současnost* 1/2010, s. 28 – 31, zde s. 30

³⁹ Více ŠUSTA, Josef. *Vilém z Valdeka*. In: *Úvahy a drobné spisy historické I*. Praha: Historický klub, 1934, s. 299 – 313; ŠAROCHOVÁ G.: *Eliška Přemyslovna*. D. p., s. 128 – 135

yní spokojená, neboť získala manžela na svou stranu. Následující vývoj událostí ale ukázal, jak se mýlila.

Jan se domníval, že zakročení proti Jindřichovi zlomí odpor v jeho stoupencích. Zde udělal chybu. Proti králi se zvedla vlna nevole českých mocných pánů (např. Ronovců). Na Janově straně stála tak jen Eliška, stoupenci Jana z Valdeka a v této době nepříliš významný Petr z Rožmberka. Jan byl v pasti a musel se spolehnout na spojence v říši. Elišku vyslal za římským králem Ludvíkem Bavořem, aby získala jeho podporu. Jiní poslové jednali s arcibiskupem mohučským i Balduinem Trevířským. Nakonec byl díky arcibiskupům vyjedнан smír a Jindřich z Lipé byl propuštěn z vězení (17. 4. 1316), s tím samozřejmě Eliška nesouhlasila. Za necelý měsíc (14. 5.) se Jan dočkal dědice trůnu, syna Václava. Přesto se v Čechách nezdržel a jejich správu svěřil Petrovi z Aspeltu (srpen 1316). Na Petra dopadly i finanční problémy, proto v dubnu následujícího roku Čechy opustil a jejich správu vložil do rukou Elišky. Eliška se v této situaci obrátila na Viléma Zajíce z Valdeka, kterému dokonce svěřila svého syna, aby mu zajistil ochranu na Křivoklátku. Eliščina pozice (byla regentkou Václava) vyvolala obavy u zastánců Jindřicha z Lipé. Situace se vyostřila natolik, že docházelo k potyčkám a bojům v celé zemi. K již tak vyhrocenému stavu nepřidal hladomor na jaře r. 1317 způsobený neúrodou z předchozího roku, a tak se Eliška raději uchýlila se svými dětmi na svůj věnný hrad Loket. Eliška poslala Janovi zprávu, aby se urychleně vrátil do Čech, ten tak učinil v listopadu 1317. Jan se rozhodl řešit vyhrocenou situaci otevřeným bojem, a tak táhnul i s královnou na Moravu. Tato zpráva se roznesla mezi přední šlechtice, kteří začali taktéž zbrojit proti králi. Nakonec situaci diplomaticky vyřešil Jindřich z Lipé, který králi nabídnul smír.

Eliška poté doprovázela Jana na setkání s Ludvíkem Bavořem v Chebu (31. 3. 1318), kde se Ludvík snažil přesvědčit Jana o ústupcích pro českou šlechtu. Nakonec byly v dubnu ujednány dohody krále s českou šlechtou v Domažlicích. Toto dojednání bylo pro Elišku jistě velkým zklamáním, neboť česká šlechta dosáhla na Janovi řady ústupků. Především Jindřich z Lipé stoupl v Janových očích a získal tak znovu post českého podkomořího.⁴⁰ Eliščin spojenec Jan z Valdeka si sice vybojoval funkci nejvyššího maršálka, přesto byla Eliška nespokojená. „*Eliška viděla v Jindřichovi stále ještě nepřítele zásadního i osobního, nedovedla mu odpustiti ani minulé pokoření, ani vliv, kterým všemožně opřádal jejího královského chotě. A neodpouštěla mu ani věrnosti, jakou projevoval její nenáviděné maceše Alžbětě.*“⁴¹ Tento stav byl pro Elišku pravděpodobně nepřipustný, proto raději na začátku

⁴⁰ Jindřich z Lipé byl jmenován podkomořím Janem Lucemburským již v roce 1310.

⁴¹ ŠUSTA, J.: *Dvě knihy, Počátky Lucemburské*, s. 294

roku 1319 odjela s dětmi na Loket. Ještě předtím se královskému páru 22. listopadu 1318 narodil syn, pojmenovaný po královnině dědovi, Přemysl Otakar.

Tohoto odjezdu využil Jindřich z Lipé a jal se přesvědčovat krále o Eliščiných úmyslech. Eliška se ho údajně pokusí za pomoci Jana z Valdeka sesadit z trůnu a sama bude vládnout z pozice Václavovi regentky.⁴² Ať již bylo na pomluvách trocha pravdy či více nepravdy, král Jan Jindřichovi uvěřil a proti Elišce zasáhnul. Vydal se za Eliškou pod záminkou návštěvy na Loket a hrad obsadil. Elišce bylo umožněno hrad s malým doprovodem opustit, avšak bez Václava. Královnin pád pocítil i Jan z Valdeka, byl zbaven funkce maršálka ve prospěch Jindřicha z Lipé.

Královo jednání jistě muselo Elišku urazit. Zároveň se nevyrovnala s Jindřichovým vítězstvím a královým příklonem na jeho a Rejččinu stranu.⁴³ Krize v manželství propukla naplno. 7. 7. 1319 se objevila na Starém městě pražském, kde byla slavnostně přivítána. Podnět k této cestě jí zavdali pražští měšťané nespokojení s konfiskací klášterů a měst ve prospěch stoupenců Jindřicha z Lipé. Jakmile se Jan dozvěděl o odporu pražských patricijů a návštěvě královny, spěchal z Brna do Prahy. Jan dobyl Pražský hrad a Menší město pražské, naopak mostecké věže zůstaly v rukou měšťanů. Jakoby se opakovala historie z roku 1310 – Eliška byla pod ochranou měšťanstva odporující králi, avšak tímto králem byl její manžel a na pomoc zvenčí nebylo velké naděje. Pražanům pomohl jen Petr z Rožmberka. I to však stačilo k vyrovnání vojenských sil, proto Jan přistoupil k uzavření příměří. 27. 7. 1319 vydal listinu, kterouž zaručoval povstalcům beztretnost. Královna ani Pražané se z úspěchu neradovali dlouho, neboť Jan urychleně obrátil, jakmile získal plnou nadvládu nad městem. Povstalci museli platit po několik let králi vysokou pokutu, a zároveň byla omezena moc pražského patriciátu. „*Porážka Pražanů a oslabení jejich politického vlivu na život země měly důsledky i pro královnu.*“⁴⁴ Eliška byla zbavena veškerého politického vlivu a uchýlila se raději do svého věnného Mělníka. Václav zůstal vězněn na Lokti, aby se nestal jejím nástrojem proti králi. Jan svěřil po dobu své nepřítomnosti vládu nad Českými zeměmi Jindřichovi z Lipé.

1.4 Období 1320 – 1330

Změnu do Eliščina života přinesl až dlouhodobější pobyt krále v Praze roku 1321. Jan nechal uspořádat 21. 2. na Starém Městě turnaj, ten přivedl do Prahy i Elišku. Pravděpodobně došlo k opětovnému sblížení páru, neboť se Elišce 12. února příštího roku narodil syn Jan

⁴² SPĚVÁČEK, J.: *Karel IV.*, s. 57

⁴³ Jan vydal ve prospěch Alžběty celkem 28 listin. Podrobněji HORÁKOVÁ, Libuše.: *Eliška Rejčka*. D. p.

⁴⁴ SPĚVÁČEK, J.: *Král diplomat*, s. 124

Jindřich. Sblížení páru může dokazovat jmenování Boleslava Lehnického⁴⁵ zemským správcem. Jan Lucemburský se s Eliškou i svým maličkým synem setkal až v červnu roku 1322. V tomto roce došlo k poslednímu společnému soužití královského páru. Možného sblížení Jana s Eliškou se jistě mohl obávat Jindřich z Lipé, a tak se pokusil pár rozdělit pomluvami. Tentokrát se „opřel“ do Eliščina nevlastního bratra Jana Volka⁴⁶ („*od roku 1311 zastával úřad vyšehradského probošta, ale také kancléře Českého království.*“⁴⁷). Jan Volek byl spiklenci Jindřicha z Lipé u krále očerněn a král jej dal bez důkazů zatknout. Tento fakt přispěl k definitivní manželské roztržce a Eliščině útěku do Bavor⁴⁸ za svou dcerou Markétou.

Eliška se usídlila v Koubě, kde se jí (i přes manželské ztroskotání) narodila 27. 3. 1323 dvojčata – Anna a Eliška. 2. 1. 1325 se slavnostně navrátila do Čech, pravděpodobně kvůli finančním nesnázím (dokonce upadla do dluhů ve výši více než 2 tisíce hřiven stříbra), se kterými se potýkala v cizině v důsledku pozastavení vyplácení důchodů z Janovy strany. Už v této době trpěla zdravotními potížemi. To vše mohlo působit na nábožensky silně založenou a v mystickém duchu Kunhuty Přemyslovny vychovanou Elišku, že se svých posledních pět let života věnovala náboženským činnostem, jako byl sběr ostatků svatých (relikvií),⁴⁹ pokus o svatořečení své pratety Anežky Přemyslovny či převezení ostatků svého bratra Václava III. v roce 1326 z Olomouce na Zbraslav. Zároveň se snažila o zachování přemyslovských tradic – podporovala především Zbraslavský klášter,⁵⁰ jakožto zakladatelské dílo svého otce. Významně přispěla k pokračování výstavby, rozšiřování a ochrany kláštera.⁵¹ Dále se snažila podporovat řádové instituce, hlavně dominikánky. Bližší vztah prokázala i Mělníku, kde nechala zřídit špitál pro chudé, který po její smrti přešel pod patronaci Zbraslavského kláštera. Je snad i příhodné, že žádná z Eliščiných fundací se do dnešní doby nedochovala. „*Jde jmenovitě o stavbu špitálu v Mělníce ,za městem‘, zřízení devíti kaplí v cisterciáckém chrámu na Zbraslavi a založení kláštera dominikánek v Praze na Újezdě.*“⁵²

⁴⁵ Eliščin švagr, manžel Eliščiny sestry Markéty.

⁴⁶ O úzkém vztahu mezi Eliškou a Janem Volkem se zmiňuje studie Zdeňky Hledíkové. (HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Vyšehradské proboštví a české kancléřství v první polovině 14. století*. In: Královský Vyšehrad II. Praha 2001, s. 74 – 89, zde 78 – 80)

⁴⁷ CHARVÁTOVÁ, K.: *Václav II.*, s. 270

⁴⁸ Jan Volek z vězení prchl taktéž do Bavor, kde setkal s Eliškou

⁴⁹ Kupř. získal trn z Kristovy trnové koruny od francouzského krále a svého švagra Karla IV.; jedná se o tentýž trn, který získal Ludvík IX. Svatý a pro který nechal vystavět kapli Sainte Chapelle. (KOPIČKOVÁ, B.: *Eliška Přemyslovna*, s. 98)

⁵⁰ Více o Eliščiných darech ve prospěch Zbraslavského kláštera. KOPIČKOVÁ, B.: *Eliška Přemyslovna*, s. 104 - 106

⁵¹ BENEŠOVSKÁ, K. – JEČNÝ, H. – STEHLÍKOVÁ, D. – TRYML, M. *Nové prameny k dějinám klášterního kostela cisterciáků na Zbraslavi*. In: Umění 34. 5/1986, s. 385 – 409, zde s. 386 - 387

⁵² BENEŠOVSKÁ, K.: *Eliška Přemyslovna a Vyšehrad*, s. 214

Ještě jednou se Eliška objevila po boku Jana Lucemburského jako česká královna, a to v roce 1327 při cestě do Vratislavi. Jednalo se čistě o diplomatickou nutnost, „*neboť jejím prostřednictvím získal Jan Lucemburský titul polského krále.*“⁵³

Eliška zemřela 28. září 1330 v domě svého nevlastní bratra Jana Volka ve věku 39 let – podlehl tuberkulóze jako její otec.⁵⁴ „*Následující tři dny byla nošena českými šlechtici po pražských kostelích a čtvrtého dne pochována kostele cisterciáckého kláštera na Zbraslavi.*“⁵⁵ Tedy na tehdejší pohřebním místě vládnoucí dynastie.⁵⁶ Eliška na Zbraslavský klášter myslela i ve své závěti, kupř. Zbraslavi darovala ves Rouchovany.⁵⁷ Jan v tuto dobu pobýval v Tridentu (za svou manželku zde nechal odsloužit smuteční mši) a do Čech se vrátil až srpnu následujícího roku.

1.5 Osudy Eliščiných dětí

Eliška měla s Janem Lucemburským 6 dětí. Prvním dítětem byla dcera Markéta (*1313, †1341),⁵⁸ která byla Janem provdána za člena wittelsbašského rodu Jindřicha Dolnobavorského. Eliška svou dceru údajně velmi milovala a v roce 1322 za ní odešla do Bavor.

I druhá dcera Guta (*1315 †1349) byla předmětem otcovy sňatkové politiky. Jako sedmiletou ji zasnoubil s Fridrichem, synem míšeňského markraběte a durynského lantkraběte Fridricha Pokousaného. Fridrich měl být dědicem celého otcova panství. Jan dokonce Elišce Gutu v roce 1322 odebral a dal ji na výchovu rodině Fridricha Pokousaného. Z domluveného sňatku sešlo, neboť Fridrich Pokousaný našel pro svého syna „výhodnější“ sňatek, a to s dcerou Ludvíka Bavora, Matyldou (či také Mechtildou). Guta se tak vrátila s potupou do Čech. Jan nakonec (po 5 nezdařených zasnubách) Gutu provdal za budoucího francouzského krále Jana II. Dobrého. Postavení francouzské královny se však nedožila, zemřela rok před nástupem svého manžela na trůn.

⁵³ SPĚVÁČEK, J.: *Král diplomat*, s. 183

⁵⁴ CHARVÁTOVÁ, K.: *Václav II.*, s. 267

⁵⁵ BENEŠOVSKÁ, Klára. *Pramen ideální podoby kapitulního chrámu sv. Petra a Pavla*. In: Královský Vyšehrad II. Praha 2001, s. 90 – 101, zde s. 90

⁵⁶ Později převzala úlohu vladařského pohřebiště opět katedrála sv. Víta; posledním panovníkem pohřbeným na Zbraslavi byl Václav IV. (PROKOPOVÁ, Irena. *Václav II. a založení Zbraslavského kláštera*. In: Historický obzor 12. VII.-VIII./2001, s. 146 – 158, zde s. 157)

⁵⁷ VICE HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Závěť Elišky Přemyslovny*. In: Královský Vyšehrad III. Praha 2007. s. 128 – 143

⁵⁸ Kateřina Charvátová uvádí jako prvorozenou dceru Marii a uvádí i jiné datum úmrtí (1339); CHARVÁTOVÁ, K.: *Václav II.*, s. 267; v rodokmenu Přemyslovců uvádí ji uvádí již jako Markétu (*1313 †1341); CHARVÁTOVÁ, K.: *Václav II.*, s. 280 - 281

Nejvýznamnějším a nejznámějším dítětem přemyslovsko-lucemburského páru byl syn Václav (později Karel IV.; *1316 †1378), který se stal císařem Svaté říše římské.⁵⁹

Druhorozený syn Přemysl Otakar zemřel v necelém roce a půl (*1318 †1320). Následujícím dítětem byl syn Jan Jindřich (*1322 †1379). Jan Jindřich byl do otcových svatebních aktivit zatáhnut již ve třech letech, kdy jej nechal zasnoubit s jednou z dcer Jindřicha Korutanského. Jindřich Korutanský přislíbil vzdát se všech svých práv a nároků k českým zemím, včetně královského titulu. Jan Jindřich byl od roku 1327 vychováván na korutanském dvoře, tedy dvoře své budoucí manželky, kterou se nakonec stala Markéta Maultasch zvaná Pyskatá. V roce 1341 se Markétě naskytla šance se výhodně provdat za Ludvíka Braniborského (syna Ludvíka Bavora), obvinila svého muže Jana Jindřicha z impotence a nechala se rozvést. V roce 1349 jej Karel IV. ustanovil markrabětem moravským (až do roku 1375). Jan Jindřich se ještě třikrát oženil – s Markétou Opavskou, Markétou Rakouskou a Alžbětou Oettingenskou.

Posledními Eliščinými dětmi byla dvojčátka – Anna (*1323 †1338) a Eliška (*1323 †1324). I Anna byla využita k politickým účelům. V roce 1327 ji otec přislíbil synovi svého spojence Karla Roberta I. z Anjou, Ladislavovi. Ladislav však v roce 1329 zemřel, proto Jan již o rok později nabídl dceřinu ruku rakouskému vévodovi z řad Habsburků, Otovi Habsburskému (nejmladší syn Albrechta I. Habsburského). Anna zemřela ve věku patnácti let při porodu svého prvního dítěte.

⁵⁹ Odbornými publikacemi o Karlovi IV. jsou např. KAVKA, František. *Karel IV.: historie života velkého vladaře*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1998. 361 s. ISBN 80-204-0753-7; SEIBT, Ferdinand. *Karel IV. – císař v Evropě (1346 – 1378)*, Praha: Lidové noviny, 2002, 524 s., ISBN 80-7106-265-0; SPĚVÁČEK, Jiří. *Karel IV.: Život a dílo: 1316-1378*. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1979. 720 s.

2 OBRAZ ELIŠKY PŘEMYSLOVNY V ČESKÉ HISTORIOGRAFII

Dříve než přikročím k reflexi Přemyslovny v dobových kronikách a beletrii, pokusím se nahlédnout na odborné práce významných českých historiků, kteří se touto osobností i obdobím, ve kterém žila, zabývali. Budu se snažit o nastínění „druhého života“ Elišky Přemyslovny v odborné literatuře, jak 19. a 20. století, tak i v pracích současných. Výčet odborných knih není kompletní. Vybraní autoři a jejich práce by měly představovat reprezentativní „vzorek“, který mi umožní objektivně nahlédnout z pozice historického bádání na osobnost Elišky Přemyslovny. Budu postupovat dle chronologického pořádku, díky kterému bude možné sledovat návaznost anebo posun v postoji k Přemyslovně.

Obrazu Elišky v historiografii se věnuji nejen z důvodu různých náhledů českých historiků na tuto osobnost, ale také kvůli úzké spojitosti s beletrií. Neboť spisovatelé historických románů a dramát nepoužívají ve svých dílech jen svou fantazii, ale v určitých ohledech respektují historické danosti. Často proto vycházejí nejen z dobových vyprávěcích pramenů (především kroniky Petra Žitavského), ale pro zachování historické linie musí sáhnout k odborné literatuře, která jim nejen ukazuje, „jak se co stalo“, ale ovlivňuje i jejich náhled na danou dobu a historické osobnosti. Nebyli to romanopisci, kdo vytvořili Janu Lucemburskému známý přídomek „král cizinec“. První, kdo ho takto nazval, nebyl nikdo menší než Josef Šusta.

2.1 Čeští historiografové, kteří se Elišce věnovali

„Postava její spanilá i zdravá, mysl vysoká i mravy ušlechtilé, rozum bystrý a vůle pevná i neohrožená, ručily jí za skvělou budoucnost.“⁶⁰ Takto popisuje Elišku **František Palacký** v posledním roce vlády Jindřicha Korutanského. Výrazně vyzdvihuje Eliščinu odvalu a angažovanost při hledání nového českého krále. Před svatbou Elišky a Jana Lucemburského jí vnímá veskrze pozitivně a je pro něj nadějí v lepší budoucnost. Během následujících let se pod vlivem situace v českých zemích pohled Palackého na Elišku značně změní, nyní upozorňuje na její vznětlivost, tvrdohlavost a hrdost. Dokonce ji přisuzuje velký díl na negativním vývoji této situace: *„Takto vzbuze a podněcována jest válka domácí hlavně náruživostí královny Elišky, ona ve své hrdosti pánovitosti nemohla nikterak odpustiti Jindřichovi z Lipé, že královny hradecké více si všímal nežli jí. Jakkoli pán ten snažil se nabýti u ní zase milosti, ona neobmýšlela přece pomstu, kterou ovšem pokládala za trest zasloužený neohledajíc se na to, že takovou více než spravedlivou přísností uvodila netoliko*

⁶⁰ PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*. Díl druhý. Od roku 1253 až do roku 1403. Praha 1939, 479 s. (s. 163 – 256), zde s. 179

zemi a národ do zmatků a neřestí, ale i samo panování své a manžela svého do nebezpečí.“⁶¹ Názor Palackého se může zdát poněkud vyhrocený, což je na jednu stranu pochopitelné, neboť stav českých zemí po nástupu Jana Lucemburského se příliš nezlepšil, a naopak vyvstaly nové, vnitřní problémy, na které měl Jan jiný názor než Eliška. Je tedy pravděpodobné, že Elišku v jednání ovlivňovala její nenávist k Alžbětě Rejčce, a tedy i panu z Lipé. Její zklamání z vývoje v českých zemích bylo o to větší, že ani v manželství nenalezla pochopení, což Palacký důsledně zaznamenává: „*Královna Eliška, které manžel její tenkrát nejen zanedbával, ale zastaviv i stolní její statky, úmyslně i v nouzi trpěti nechal, odebrala se s nejstarší svou dcerou do Bavor, tam v Koubě vedouc dvůr nehojný sice, ale dosti slušný.*“⁶²

V roce Eliščiny smrti Palacký poznamenává větu, která je smutným završením Eliščina života: „*Tím způsobem velkomyslné paní té, poslednímu to potomku staroslavného rodu králů českých, nedostalo se v posledním okamžení ani té nejsladší útěchy: opuštěná, již jako policizá loučila se s vlastní svou, dědictvím to po předcích veleslavných.*“⁶³

Ani český historik a politik *Václav Vladivoj Tomek* ve svém monumentálním díle *Dějepis města Prahy* nešetří chvály na osobu Elišky. Vyzdvihuje její duševní vyspělost i vybrané mravy: „*Kněžna tato, tehdejší sedmnáctiletá, byla něžnými mravy svými i neobyčejnou probuzeností ducha získala náklonnost všech, kdož měli příležitost pozorovati tiché, pilné a pobožné její živobytí...*“⁶⁴ Náhled na Elišku je, tak jako u Palackého, v období sňatku s Janem Lucemburským více než pozitivní. V následujících letech se Tomek k Elišce konkrétně nevyjadřuje, spíše ji vnímá jako oběť daných politických událostí, která musela rezignovat, jak na své postavení královny české, tak postavení dědičky přemyslovské dynastie. Na rozdíl od Palackého na ni nemění názor, naopak vyzdvihuje Eliščiny snahy ve sbírání ostatků svatých a v zakladatelské činnosti.⁶⁵

O drobnou monografii Elišky Přemyslovny se pokusil **Karel Reban**.⁶⁶ Dílo bylo napsáno k památce jejího 600letého úmrtí (1930). Studii vydal Svaz československých katolických žen a dívek v Čechách. Tento fakt snad vysvětluje jednostranné vyličení Eliščina života. Reban nenachází pro Elišku jediné špatné slovo, její vlastnosti i činy jsou zobrazeny v superlativech. Ve své studii udělal z Elišky ženu, jež byla trpící obětí tehdejší doby,

⁶¹ PALACKÝ, F.: *Dějiny*, s. 225

⁶² PALACKÝ, F.: *Dějiny*, s. 237

⁶³ PALACKÝ, F.: *Dějiny*, s. 256

⁶⁴ TOMEK, V. V.: *Dějepis*, s. 498

⁶⁵ TOMEK, V. V.: *Dějepis*, s. 550 - 552

⁶⁶ REBAN, Karel. *Eliška Přemyslovna*. Praha 1930

nešťastnou manželkou a matkou. „*V Elišce trpěla jednak žena-královna, jež těžce nesla soupeřství Rejčino, jednak Češka, jež bolestně trpěla svým lidem.*“⁶⁷ Dílo jest jakýmsi pomníkem, který má oslavovat Eliščinu velikost, avšak jako historická studie je zcela nevěrohodná.

Historikem, který upřel svůj zájem k obdobím vlády přemyslovské a lucemburské dynastie, je **Josef Šusta**. Josef Šusta se ve svých publikacích⁶⁸ zabývá postavou Elišky Přemyslovny dosti podrobně. Věnuje se jejímu vzhledu, povaze a zapojuje ji do historického kontextu tehdejší doby. „*Shrnuje Eliščiny základní životopisné údaje a je na ní sympatický především střízlivý pohled oproštěný od přehnaně emotivních soudů a od všech glorifikujících tendencí.*“⁶⁹ Poznamenává, že Eliška byla na svůj věk vyspělá, že byla urostlá a měla tmavou pleť. „*Otci svému se tedy vzhledem valně nepodobala, ale zdělila po něm nepochybně sklon k prudké nervósní vznětlivosti; podléhalat' ve chvílích zklamání od dětství hysterickým návalům mdlob a pláče, až se o ni družina v případech takových opravdu bávala, a zřejmá vášnivost v lásce i nenávisti ji provázela pak vším životem. Po otci zdělila patrně i důrazné sebevědomí osobní, ctižádost a snad nemalou míru lstivé chytrosti, ale všechno to mělo ráz mnohem výbušnější a bylo proniknuto nevypočitatelnou náladou čistě ženské citovosti, na kterou ovšem měly asi nemalý vliv také nepříznivé poměry v dětství.*“⁷⁰ Zároveň u Elišky oceňuje její politické ambice.⁷¹ Podotýká, že Eliška snad zdělila i zárodek chorobné nemoci, na kterou ve 39 letech zemřela.⁷² Tak jako Palacký mění svůj náhled na tuto Přemyslovnu v pozdější době, v období sporů Jindřicha z Lipé s Janem Lucemburským. Domnívá se, že Eliška byla manželovým jednáním velmi zklamána, neboť ona sama se pokoušela o znovunavrácení poměrů, které zde byly za vlády Václava II. O to rozhodněji stála proti Jindřichovi z Lipé a Alžbětě Rejčce.⁷³ I nadále Šusta nešetří kritiky na Eliščino jednání, často zdůrazňuje její paličatost a hrdost: „*Eliška odmítala jakékoliv vyjednávání a trvala pevně při tom, že raději ztratí dočasně všechno své panství, než by se vzdala práva ztrestati odbojné*

⁶⁷ REBAN, K.: *Eliška Přemyslovna*, s. 14

⁶⁸ Vycházela jsem především z publikací: *Dvě knihy českých dějin. Počátky Lucemburské; České dějiny II/2. Král cizinec; Eliška Přemyslovna*. In: *Královny, kněžny a velké ženy české*.

⁶⁹ ŠAROCHOVÁ, G.: *Eliška Přemyslovna*, D. p., s. 6

⁷⁰ ŠUSTA, J.: *Dvě knihy. Počátky Lucemburské*, s. 41

⁷¹ ŠUSTA, J.: *Eliška Přemyslovna*, s. 108

⁷² ŠUSTA, J.: *České dějiny II/2. Král cizinec*, s. 59

⁷³ Politické úspěchy Jindřicha z Lipé a jeho vztah k Alžbětě Rejčce popisuje Šusta (ŠUSTA, J.: *České dějiny II/2*, s. 225 – 274)

Šusta se také domnívá, že Eliška mohla vidět v této politické situaci i milostném vztahu mezi Jindřichem a Alžbětou paralelu na stav, se kterým se potýkala její matka Guta, tedy na Záviše z Falkenštejna (ŠUSTA, J.: *Eliška Přemyslovna*, s. 111)

poddané...“⁷⁴ Zároveň poznamenává, že Eliška se stávala čím dál opuštěnější, čím větší úspěchy byly Jindřicha z Lipé. Jistým zlomem pro ni muselo být Janovo „přepadení“ v Lokti, zde Eliška jednala zcela rezignovaně, snad i zlomeně, a o to více se v budoucnosti upnula duchovnímu způsobu života.⁷⁵

Zajímavý je Šustův pohled na Jana Lucemburského, který se tak liší od náhledu Jiřího Spěváčka. Lze snad i říci, že Šustův „Král cizinec“ je protiváhou Spěváčkova „Krále diplomata“. Šusta uznává Eliščiny politické snahy: „...měla patrně jemněji vytvořené, instinktivní vědomí panovnického práva, než její manžel, věkem i povahou méně vyspělý, a chápala proto lépe než Jan, jak hluboko jsou ohroženy základy dávné moci královské v Čechách každým ústupkem před rozpětím velmožských rodů panských.“⁷⁶

Jméno českého historika **Jiřího Spěváčka** je úzce spjato s monografií o Janu Lucemburském, konkrétně je jedná o výše zmiňované dílo *Král diplomat*. Už název díla vypovídá o náhledu Spěváčka na tohoto panovníka. Spěváček ve svém cenném historickém díle dokáže obsáhnout široký kontext evropské politiky, kniha je také jakousi obhajobou Janovy vlády. Nás ale zajímá pohled na Elišku Přemyslovnu, který je oproti dřívějším, ale i pozdějším publikacím mnohem více kritický a ze slov, které autor používá, místy číší ironie. „[Eliška] Na rozdíl od svého útlého, neduživého otce byla urostlé postavy, zdravě opálené pleti, tmavých očí a vlasů, spletených do copů. Po otci zdělila značně labilní nervovou soustavu. Byla prudké, vášnivé povahy, a to jak ve vystupování a jednání s lidmi, tak i v citové oblasti, zvláště v lásce a nenávisti neznala rozumných mezí. Často propadala záchvatům hysterie a zlosti. Inteliktuálně byla velmi bystrá a cílevědomá. Její mimořádně vypjaté sebevědomí pramenilo z její hrdosti na vznešený původ. Cítila se být jedinou důslednou dědičkou a ochránkyní starobylé přemyslovské tradice a byla zejména pyšná na panovnické umění svého Václava II.“⁷⁷ Silnými slovy nešetří, ani když popisuje vztah mezi Přemyslovnou a Eliškou Rejčkou: „Tuto krásnou, vznešenou a uměnímilovnou královnu, ..., hrdá Přemyslovna z hloubi duše nenáviděla.“⁷⁸

⁷⁴ ŠUSTA, J.: *Dvě knihy. Počátky Lucemburské*, s. 267

⁷⁵ Šusta ve studii věnované Elišce Přemyslovně, jež je nejstarší ze všech prací, které jsem zde používala, nahlíží na Elišku silně ovlivněn názorem Petra Žitavského. Chápe Elišku jako velkou bojovnici a poměrně osamocenou ženu, která byla těžce zkoušená osudem a musela čelit řadám příkoří. (ŠUSTA, J.: *Eliška Přemyslovna*, s. 104 – 115)

⁷⁶ ŠUSTA, J.: *České dějiny II/2*, s. 267

⁷⁷ SPĚVÁČEK, J.: *Král diplomat*, s. 41

⁷⁸ SPĚVÁČEK, J.: *Král diplomat*, s. 41

Osobností Elišky Přemyslovny se zabývala **Klára Benešová**,⁷⁹ jež je v současné době vedoucí oddělení středověkého umění Ústavu dějin umění Akademie věd ČR. Benešová se věnovala Eliščiným snahám v oblasti stavebnictví, shromažďování ostatků svatých či svatořečení Anežky, vše zapojuje do kontextu úsilí o zachování přemyslovské tradice: „*Poslední léta Eliščina života jsou naplněna až hořečnatou snahou činností pro oživení a udržení rodové přemyslovské tradice, do níž logicky zájem o posílení významu Vyšehradu jakožto mytického sídla zakladatelů rodu i historického „konkurenčního“ druhého dvorského a církevního centra vedl Pražského hradu.*“⁸⁰

Historičkou, která se komplexně věnuje nejen období středověku, ale i dějinám Židů a mnoha význačným osobnostem z let vlády Přemyslovců a Lucemburků, je **Gabriela V. Šárochová**.⁸¹ Popisuje Elišku jako ženu vášnivou, hrdou a pyšnou, inteligentní a bystrou, ale také panovačnou, vychytralou, tvrdohlavou, prudkou, nervově labilní a v pozdějším věku jako zahořklou a zlomenou.⁸² Neopomíjí poznamenat ani Eliščiny politické ambice, jež charakterizuje výrazy: „*křečovitost, diletantismus a nedostatek orientace v souvislostech a požadavcích doby.*“⁸³ Zajímavý náhled na Eliščinu osobnost ukazuje srovnání s jejím otcem Václavem II. „*Eliška zdědila řadu Václavových vlastností, především jeho ctižádost, vášnivost a prudkost, sebedůvěru i odhodlání stát za svým názorem a jít za vytyčeným cílem. Bohužel nezdědila téměř nic z otcova smyslu pro politickou realitu a z jeho diplomatického citu. Václavova vladařská koncepce se stála Elišce vzorem a jeho úspěchy nedostižným ideálem. Svěho otce obdivovala a jeho ztrátu nesla velmi těžce.*“⁸⁴ Tato ukázka z části snad i vysvětluje Eliščiny politické aktivity a nepochopení pro snahy Jana Lucemburského.⁸⁵

Lenka Bobková, autorka dvou svazků čtvrtého dílu⁸⁶ velké historiografické publikace Velké dějiny zemí Koruny české se v rámci popisu obecných dějin tohoto období zastavila i u

⁷⁹ BENEŠOVSKÁ, K.: *Eliška Přemyslovna a Vyšehrad*; BENEŠOVSKÁ, K.: *Pramen ideální podoby kapitulního chrámu sv. Petra a Pavla*; BENEŠOVSKÁ, K. – JEČNÝ, H. – STEHLÍKOVÁ, D. – TRYML, M.: *Nové prameny k dějinám klášterního kostela cisterciáků na Zbraslavi*.

⁸⁰ BENEŠOVSKÁ, K.: *Eliška Přemyslovna a Vyšehrad*, s. 214

⁸¹ ŠÁROCHOVÁ, G.: *Eliška Přemyslovna*. D.p.; ŠÁROCHOVÁ, G.: *Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský*. Gabriela Šárochová se ve své práci ani knize, na rozdíl od mé práce, nevěnuje beletrii ani populární literatuře; pracuje především s dobovými prameny a odbornou literaturou.

⁸² ŠÁROCHOVÁ, G.: *Eliška Přemyslovna*. D. p., s. 13

⁸³ ŠÁROCHOVÁ, G.: *Eliška Přemyslovna*. D. p., s. 13

⁸⁴ ŠÁROCHOVÁ, G.: *Eliška Přemyslovna*. D. p., s. 58

⁸⁵ Gabriela Šárochová se domnívá, že se Jan Elišce „*jevil stejně nezodpovědným a neschopným jako kdysi korutanský vévoda.*“ (ŠÁROCHOVÁ, G.: *Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský*, s. 158)

⁸⁶ BOBKOVÁ, Lenka. *Velké dějiny zemí Koruny české IV. a, 1310 – 1402*. 1. vydání. Praha, Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka, 2003. 692 s. ISBN: 80-7185-501-4

popisu Elišky Přemyslovny. Autorka shrnuje názory výše zmiňovaných historiků, často používá slov Petra Žitavského (především pro popis vztahu mezi ní a Alžbětou Rejčkou). Snaží se být objektivní, přesto bych řekla, že je někdy vůči Elišce přehnaně kritická: „*Nenávist, zvrhlost a výbušnost ovšem nebyly vždy příliš emocionální Elišce Přemyslovně nejlepšimi rádci a jen těžko se mohla stát rovnocenným protihráčem chladně uvažujícího, zkušeného magnáta typu pana Jindřicha.*“⁸⁷ V kapitole Manželská roztržka (s. 58 – 67) Bobková poznamenává, že Eliška byla velkou obdivovatelkou svého otce a jeho politiky, avšak její politické tendence se minuly účinkem, neboť se snažila obnovit přemyslovský ideál v době, kdy to již nebylo možné.⁸⁸

Zatím poslední historičkou, která se Eliškou zabývala a věnovala ji celou monografii, je **Božena Kopiczková**. Autorka se ukazuje Elišku jako milující matku, jako cílevědomou českou královnu, jako dědičku a nositelku přemyslovské tradice, jako ženu zkoušenou životem, jako zakladatelku četných staveb a podporovatelku umění. Velký důraz klade na Eliščin bohatý duchovní život, který byl ovlivněn úzkým vztahem se svou tetou Kunhutou (i samotné Kunhutě věnuje dostatek prostoru).

Jedna kapitola je věnována nepřátelskému vztahu mezi Eliškou a Alžbětou Rejčkou. Kopiczková se nejprve ve zkratce věnuje Alžbětinu dětství a následnému sňatku s Václavem II. A poté se snaží obě královny srovnávat, ať již v oblasti politického vlivu, nebo kulturním odkazu. Dle mého názoru, ačkoliv se snaží být Kopiczková nestranná, lze mezi řádky vyčíst, na kterou stranu se přiklání její sympatie.

Jelikož Kopiczková vychází z prací Kláry Benešové, dočteme se v této monografii o Eliščiných uměleckých aktivitách, ať již v oblasti architektury, výtvarném umění, ale i v uměleckém řemeslu (jedná se především o zakázky na drahocenné relikviáře, určené k ukládání ostatků svatých).

Na závěr bych chtěla použít slova Gabriely Šárochové, která ve zkratce shrnují názory na Eliščin život: „*Jako nevěsta bývá (vzhledem k dramatickým okolnostem sňatku) obdivována, jako královna odsuzována, jako manželka a matka litována.*“⁸⁹

⁸⁷ BOBKOVÁ, L.: *Velké dějiny*, s. 51

⁸⁸ BOBKOVÁ, L.: *Velké dějiny*, s. 60

⁸⁹ ŠAROCHOVÁ, G.: *Eliška Přemyslovna*. D. p., s. 14

3 OBRAZ ELIŠKY PŘEMYSLOVNY V DOBOVÝCH KRONIKÁCH

Eliška Přemyslovna, jakožto spojující článek mezi přemyslovskou a lucemburskou dynastií, se objevuje ve všech významných kronikách 14. století.

Kroniky jsou důležitým narativním pramenem k poznání historie dané doby. Často jsou i pramenem nejdůležitějším, neboť nám přinášejí mnoho informací, ze kterých je možné vytvořit si „obrázek“ o dané době, zároveň jejich důležitost narůstá tím více, čím se pohybujeme ve starším období, kde se dochovalo minimum pramenů. Samozřejmě ne každá kronika je „kvalitní“ a má kýženou historickou hodnotu apod. Toto je faktor, který ovlivňuje kronikář, neboť záleží na jeho vzdělání, motivaci, schopnosti předat podstatné informace, a v neposlední řadě i jeho spisovatelském umu. A to je jen jeden aspekt, který má vliv na finální podobu kroniky.

Kroniky mají jistě jednu velkou nevýhodu, byť se jedná o prameny dané doby, a to jednostranný úhel pohledu. Proto k nim musíme přistupovat s odstupem, a především kriticky. Jelikož ani kronikářům, ač se ve středověku jednalo převážně o kněží, nemůžeme plně důvěřovat. Konečnou podobu kroniky neovlivňoval jen autor, ale také např. kdo byl zadavatelem kroniky, v jaké době byla kronika napsána. Každý kronikář zdůraznil či potlačil na popisovaném, co potřeboval. Pro budoucí obraz Elišky Přemyslovny je klíčová Zbraslavská kronika a hlavně Petr Žitavský, který udal „tón“, jakým se dnes na Elišku často nahlíží. Petr Žitavský byl Eliščiným nekritickým obdivovatelem. Věnuje ji v kronice velkou pozornost, jež ho pravděpodobně natolik „zaměstnala“, že opomíjí (zabývá se jimi mnohem méně) jiné osobnosti tehdejší doby, a to kupř. Alžbětu Rejčku či Annu Přemyslovnu.

Eliška je zmíněna v několika verších v Kronice tak řečeného Dalimila, která Zbraslavské kronice předchází. Pravděpodobně i díky názorům kronikáře Petra Žitavského na Elišku se hojně objevuje v kronikách doby Karla IV., jejichž kronikáři z Petra Žitavského často vycházeli. Pod tímto souhrnným názvem se nachází Vlastní životopis Karla IV., Kronika Františka Pražského, Kronika Pražského kostela Beneše Krabice z Weitmile, Kronika česká Přibíka Pulkavy z Radenína, Česká kronika Jana Marignoly a Neplachova kronika.

3.1 Obraz Elišky Přemyslovny v Kronice tak řečeného Dalimila⁹⁰

O kronice a kronikáři

Kronika tak řečeného Dalimila představuje významnou českou slovesnou památku. Kronika byla napsána v prvním a druhém desetiletí 14. století a je veršovaná. V druhé polovině 17. století byla mylně přiřčena boleslavskému kanovníkovi Dalimilovi Meziříčskému (na tento omyl upozornil Josef Dobrovský). Dalimila Meziříčského uvedl jako svůj pramen Václav Hájek z Libočan ve své Kronice české z roku 1541.

Údajný Dalimil líčí české dějiny od „počátků světa“, tj. od potopy (tento začátek je typický pro středověké kroniky), odvozuje vznik národů, popisuje zmatení jazyků apod. Dále v kronice můžeme nalézt zápisky o příchodu praotce Čecha, pověsti o Krokovi, o Libuši a dalších. Vypráví o svatém Václavu a jeho babičce svaté Ludmile. Ve své kronice zaznamenává vývoj přemyslovské dynastie až k zavraždění Václava III. a plynule přechází přes čtyřleté období interregna k nástupu Jana Lucemburského na český trůn. Autor končí své vyprávění rokem 1314 (dodatečně bylo připsáno pokračování kroniky z doby vlády Jana Lucemburského).

O autorovi, známe jen obecné informace, které lze vyčíst z textu kroniky. Jisté ale je, že jím nebyl Dalimil Meziříčský, pokud vůbec někdo takový existoval.

Autor o sobě v kronice mluví sporadicky (užívá první osoby). Přesto lze vycítit jeho negativní názory proti cizincům, tedy i Janu Lucemburskému. Autor byl pravděpodobně vzdělaný, neboť znalost písma ve středověku byla rozšířena jen mezi vyššími vrstvami a duchovními (v textu také pohrdá nižšími vrstvami). Ovládal kromě českého jazyka i němčinu a latinu. V kronice se také objevují narážky na antické texty (např. Ezopovy bajky) či středověké legendy.⁹¹

Eliška Přemyslovna v Kronice tak řečeného Dalimila

Autor se o Elišce zmiňuje v kapitole 99 a v kapitole 106 (což je poslední kapitola) a poté v doplňku 5.

V kapitole 99 kronikář popisuje stav v českých zemích, „hubuje“ Čechům, že si na trůn posadili svého nepřítele – Rudolfa, syna Albrechta Habsburského a že si nyní stěžují na živobytí a lakotu krále Rudolfa. Tento nuzný způsob života prý postihl i dcery Václava II.

⁹⁰ *Kronika tak řečeného Dalimila*, Ze staročeského originálu přeložila M. Krčmová, přebásnila H. Vrbová, 2. opravené a doplněné vydání. Praha a Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka, 2005. 272 s. ISBN 80-7185-767-X. Více informací o kronice napsala Marie Bláhová (*Kronika tak řečeného Dalimila*, s. 5 – 8; s. 194 – 215)

⁹¹ Více informací o kronice napsala Marie Bláhová (*Kronika tak řečeného Dalimila*, s. 5 – 8; s. 194 – 215)

*„Václavovy dcery z Hradu
poslal Rudolt do podruží.
Jistě melou boží mlýny.
Jejich otec nebyl jiný.
Dcery trpí stejnou nouzi
jak dřív sirotkové mnozí.“⁹²*

V poslední kapitole 106 kronikář stručně shrnul slet událostí roku 1310, nezaobíral se vyjednáváním o sňatku, samotnou svatbou ani ničím jiným. V závěru kapitoly povzbuzuje Čechy k hrdosti a odvážnosti a znovu jim připomíná jejich historii (odkazuje k Libuši).

„O nynějším vladaři, šlechetném králi Janovi

*Když poznali čeští páni k svému hoři,
že je Korutanský v ničem nepodpoří,
soudili, že Elžka Přemyslovna vdána
má být za hraběte, z Licmburka Jana,
syna císařova. Svěřili mu vládu
a Jindřicha hnali z Prahy bez odkladů.“⁹³*

V pátém doplňku kroniky je popsán spor Jana Lucemburského s českou šlechtou, především s Vilémem Zajícem z Valdeka, který stojí na straně Elišky Přemyslovny.

*„Králka se Zajícem sídlí u podhradí,
král Jan se zemany na hradě zas mešká,
dokonce dá rozkaz, že má zhynout Elžka.
V Zajícově sboru jsou však dobré stráže,
král Jan pokořit město nedokáže.“⁹⁴*

⁹² *Kronika tak řečeného Dalimila*, s. 171

⁹³ *Kronika tak řečeného Dalimila*, s. 181

⁹⁴ *Kronika tak řečeného Dalimila*, s. 189

Autor kroniky nevyslovuje svůj názor na Elišku Přemyslovnu, ale na rozdíl od ostatních dcer Václava II. ji oslovuje jménem. Když mluví o svatbě Jindřicha Korutanského s Annou Přemyslovnou, ani nespecifikuje kterou sestru Václava III. si Jindřich bere.

„Jindřich z Korutan pak českou zemi řídil.

Byl to sice dobrák, ale trochu břídil.

Zastupoval Vaňka, když byl na tažení,

později se také s jeho sestrou ženil.“⁹⁵

První manželku Václava II. Gutu Habsburskou kronikář vůbec nezmiňuje a druhou manželku Elišku Rejčku neoslovuje jménem. V textu ji kronikář popisuje jako dceru polského krále, která byla velmi bohatá a díky které získal Václav II. Polsko (v kapitole 94 na str. 165).

Naopak oslavuje (několikrát) Eliščina zastávce a přítele Viléma Zajíce z Valdeka.

„Tehdy smělý Vilém Zajíc,

jenž měl vlast svou nad vše rád,

sebral Švábům chutný krajíc

tím, že dobyl Křivoklát.“⁹⁶

Z kroniky nelze vyčíst kronikářům jednoznačný názor na Přemyslovnu. Užití křestního jména můžeme chápat jako projev úcty ke „královně“. Pokud by to tak bylo, měl by kronikář přistupovat ke všem královnám, což nečiní. Oslovení můžeme chápat také jako projev jisté náklonnosti. Je možné, že Gutu Habsburskou opomíjí úmyslně, neboť byla cizinka a především byla dcerou Rudolfa I. Habsburského, kterého kronikář nemohl vnímat kladně. Eliška Rejčka byla pro kronikáře pouze druhou manželkou Václava II. a období, ve kterém se Eliška Rejčka dostává do víru politických událostí, již kronikář nezaznamenává. Anna Přemyslovna nebyla pro kronikáře také příliš důležitá, neboť nepřinesla konečné změny na českém trůně, což Eliška ano. Eliška mohla pro kronikáře znamenat právě spojující článek mezi tradiční dynastií a dynastií nově přicházející. Zároveň kronikář projevuje neskrývané sympatie k Vilému Zající z Valdeka, který byl velkým příznivcem Elišky.

⁹⁵ *Kronika tak řečeného Dalimila*, s. 172

⁹⁶ *Kronika tak řečeného Dalimila*, s. 172

3.2 Obraz Elišky Přemyslovny ve Zbraslavské kronice⁹⁷

„Kronika zbraslavská (*Chronicou Aulae Regiae*) představuje v určitém směru obsahem a formou vrchol historiografického zájmu staršího českého středověku.“⁹⁸ Kronika je nejdůležitějším pramenem k poznání období konce 13. stol. a první poloviny století 14. Pro mou práci je tato kronika zásadní, a proto bych se ji chtěla věnovat poněkud obsírněji.

3.2.1 O kronice⁹⁹

Kronika vznikla v letech 1305 až 1339 a je dílem dvou opatů Zbraslavského kláštera – Oty Zbraslavského a jeho nástupce Petra Žitavského. Jsou zde zapsány události od roku 1252 a poslední záznam je z února roku 1338. Kronika je rozdělena do tří knih, přičemž první kniha je nejrozsáhlejší a má 130 kapitol, druhá kniha má 34 kapitol a třetí kniha má již jen 15 kapitol.

Podnětem pro její vznik mohla být potřeba zaznamenat počátky nově založeného kláštera a zároveň oslavit jeho zakladatele. Právě první kniha kroniky je především životopisem a zároveň i oslavou Václava II.

Ota Zbraslavský napsal 51 kapitol. Svou část kroniky začíná zmínkami o králi Přemyslovi Otakarovi II. Údaje týkající se Přemysla Otakara II. čerpá z Druhého pokračování Kosmova. Poté již plynule přechází k zakladateli Zbraslavského kláštera Václavovi II. Zápisy o Václavovi II. mají oslavný ráz. Životopis tohoto panovníka dovedl dokonce až Otův nástupce Petr Žitavský (Ota stihl popsat Václavovu vládu do roku 1294), i když v Otových intencích.

Petr Žitavský byl jistě mnohem více literárně nadaný¹⁰⁰ než jeho předchůdce, který události jen zaznamenává. Petr text doplňuje o verše, listiny, úvahy a zároveň o své názory, na rozdíl od apolitického Oty. Petr byl jako diplomat královského dvora účastníkem „historické scény“, kterou zaznamenával. Z kroniky lze tak vyčíst jeho postoje, především obdiv k Elišce Přemyslovně, jakožto dědičce přemyslovské tradice. Zároveň lze vyzorovat počáteční nadšení z Jana Lucemburského, do kterého vkládal velké naděje po období slabých vlád Rudolfa Habsburského a Jindřicha Korutanského. Nadšení ho brzy opouští a přechází ke kritice Jana Lucemburského, které se ale nikdy nedotýká Elišky.

⁹⁷ *Zbraslavská kronika. Chronicou Aulae Regiae*, překlad P. Heřmanský, verše R. Mertlík, 2. opravené vydání. Praha: Svoboda, 1975. 597 s.

⁹⁸ KUTNAR, F. – MAREK, J. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha: NLN, s.r.o., 1997. 1065 s. ISBN 80-7106-252-9. Kapitola I: Dějepisectví staršího středověku: 1. Dějepisectví doby posledních Přemyslovců a prvních Lucemburků, s. 30 – 44, zde s. 30

⁹⁹ Více o kronice a jejích autorech napsal Zdeněk Fiala (ZK, s. 5 – 19)

¹⁰⁰ Petr napsal (bohužel nedochovanou) *Knihu tajemství zbraslavských*, kde popisuje zázraky, které se staly v klášteře od jeho založení.

Sepsání první knihy Petr dokončil na jaře roku 1317. V první knize kroniky se tedy popisuje konec vlády Přemysla Otakara II., život Václava II., který zaujímá cca 80 kapitol, vláda Václava III. a následné boje o trůn Rudolfa Habsburského a Jindřicha Korutanského, nástup Jana Lucemburského na český trůn a počátek jeho vlády.

V druhé knize Petr znamená události z let 1317 až do léta 1333. Oproti první knize má druhá kniha charakter až deníkových záznamů.¹⁰¹ Tuto knihu Petr začíná popisem stavu českých zemí. Dále se věnuje vládě krále Jana, sporům v královském manželství a odchodům Jana z Českých zemí do zahraničí a jeho rytířským skutkům. Zaznamenána je smrt Elišky Přemyslovny i smrt Jindřicha z Lipé.

Petr události z českých zemí včleňuje do kontextu zahraničních událostí. Zaznamenává rozchod krále Jana s římským králem Ludvíkem Bavorským, smrt římského vzdorokrále Fridricha Sličného či smrt mohučského arcibiskupa Petra z Aspeltu. Kromě tohoto stručně popisuje hlavní události sousedních zemí (Polsko, Rakousy, Uhry). Kniha končí smrtí Janova nepřítele polského krále Lokietka a popisem Janových činů při tažení v Itálii.

Třetí kniha je započata líčením návratu dědice českého trůnu Karla do Čech, do kterého Petr vkládá naděje. Popisuje Janova tažení do Polska, Pruska atd. Zaznamenává Janův druhý sňatek, s francouzskou princeznou Beatrix Bourbonskou i smrt Elišky Rejčky. Knihu zakončuje příběhem o zázračném zachránění hostií při požáru kostela svatého Ondřeje, který byl pod patronací Zbraslavského kláštera.

3.2.2 Druhý život Zbraslavské kroniky

Kronika se zachovala jen v několika rukopisech, třetí kniha dokonce v jediném rukopise. Nejstarší je pravděpodobně *vatikánský rukopis* (obsahuje jen druhou knihu) objevený Františkem Palackým při jeho cestě do Itálie v roce 1837. Celá kronika je zachována v *jihlavském rukopisu* ze 14. století. Dále je zachována kupř. první kniha v *rukopise fürstenberské knihovny v Donaueschingenu* z 15. století či v *roudnickém rukopise* z konce 16. století.

„Tiskem byla kronika poprvé vydána Freherem v r. 1602 ve sbírce *Rerum bohemicarum antiqui scriptores aliquot*, ale vydání obsahuje jen druhou knihu kroniky; bylo zřejmě pořízeno z rukopisu vatikánského.“¹⁰² Všechny tři knihy byly vydány až v roce 1784 Gelasiem Dobnerem. V roce 1884 vydal Zbraslavskou kroniku spolu s dalšími zbraslavskými

¹⁰¹ Události jsou řazeny chronologicky; v první knize jsou ještě ucelené odstavce, ve kterých je popisována daná událost.

¹⁰² ZK, s. 18

zápisy a s kronikami Františka Pražského a Beneše Krabice z Weitmile v řadě Prameny dějin českých Josef Emler. Toto vydání se stalo základem pro vydání českého překladu Zbraslavské kroniky, které pořídil J. V. Novák v roce 1905. Václav Novotný připsal k tomuto vydání úvod, poznámky a rozsáhlou studii kroniky. Širšímu čtenářstvu přiblížil kroniku překlad z roku 1975 Františka Heřmanského, doplněnou o verše Rudolfa Mertlíka a Anny Pavlů. Odbornou revizi překladu, rodokmenů, poznámek a vysvětlivek provedl Zdeněk Fiala a rejstřík osob a míst sestavila Marie Bláhová.

3.2.3 Autoři kroniky

Ota Zbraslavský i Petr Žitavský byli opaty Zbraslavského kláštera. Ota Zbraslavský se narodil před rokem 1267 a pocházel z Durynska. Na Zbraslav přišel z cisterciáckého kláštera v Sedlci u Kutné Hory. Ota byl druhým opatem kláštera. Byl zvolen v roce 1297 po odstoupení opata Konráda, ale již půl roku po svém zvolení se úřadu vzdal. Zemřel v roce 1314.

Petr Žitavský byl zvolen roku 1316 opatem po smrti prvního opata Konráda. Pocházel ze Žitavy (byl tedy Němec, ale sám se pokládal za Čecha). Přesné datum narození není známo (spadá do rozmezí let 1260 až 1270). O jeho mládí se také nezachovaly žádné informace, ale byl velmi vzdělaný. Až v roce 1297 se v kronice zmiňuje, že byl přítomen korunovace Václava II. a jeho ženy Guty Habsburské. Jako mnich Zbraslavského kláštera byl přítomen pohřbu Václava II.

Než se stal Konrádovým nástupcem na postu opata, byl jeho kaplanem. V letech 1309 – 1310 ho doprovázel do Německa na jednání s Jindřichem VII. Lucemburským. Petr se i nadále účastnil řady jednání s Lucemburky. Byl zastáncem nástupu Jana Lucemburského na český trůn, neboť do něj vkládal naděje, že bude silným panovníkem, a tudíž selepší i stav Zbraslavského kláštera, který byl oslabován silnou pozicí šlechty a slabým panovníkem. Petr byl přítomen i na slavnostní svatbě Jana Lucemburského s Eliškou Přemyslovnou ve Špýru. Po nastoupení Lucemburka na český trůn se pohyboval v nejbližším okolí pražského dvora a byl vybrán i do diplomatických služeb. V roce 1313 se ještě s Konrádem účastnil jednání volby římského krále v Německu. Poslední zápis do kroniky učinil Petr k únoru roku 1338. Zemřel pravděpodobně v roce 1339, ale přesnější zprávy o jeho smrti se nedochovaly.

3.2.4 Eliška Přemyslovna v kronice

Eliška před sňatkem s Janem Lucemburským

První záznam kronikáře o Elišce Přemyslovně je v 85. kapitole první knihy. Tento záznam pochází již z pera Petra Žitavského. Ota Zbraslavský nezaznamenal narození nejen Elišky, ale ani ostatních dětí Václava II.

Eliška se v kronice objevuje v roce 1306, v době vymření mužské linie Přemyslovců. Kronikář zde líčí Eliščinu zarmoucení z úprku jejího švagra Jindřicha Korutanského a sestry Anny do Korutan, neboť si přála, aby nastoupili na český trůn. V tuto dobu byl vztah mezi Annou a Eliškou pravděpodobně kladný, ale během následujících let se vztah negativně změnil, tak jako Eliščin postoj k Jindřichu Korutanskému. Jindřich po návratu do Čech v roce 1307 se sice stal českým králem, ale očekávaný klid nepřinesl, proto se brzy začala formovat skupina mocných pánů, která začala hledat nového panovníka. Taktéž Eliška se zajímala o osud země.

Eliška je kronikářem líčena jen v nejlepším světle: „urozená panna, z rodu královského zrozená, mladá věkem, ale dospělá mravy a duchem stará, Eliška, dcera pana Václava, šestého krále českého...“¹⁰³ Z textu se dají vyčíst kronikářovy neskrývané sympatie k této princezně, neboť vyzdvihuje nejen její krásu, ale i nesobeckou povahu, skromnost, lásku k sestře, oddanost české zemi, jejíž osud jí ležel na srdci apod.

Eliška údajně velmi prožívala špatný stav země za vlády nejprve Rudolfa Habsburského, a poté i Jindřicha Korutanského. Toto Petr Žitavský dokládá Eliščinou emotivní zpovědí zbraslavskému opatu Konrádovi: „Eliška, panna moudrá a opravdu jedna z počtu opatrných, nosila v hrudi svou bolest, protože denně viděla, jak její otcovské dědictví, království, tak bídně hyne nečinností panovníkovou.“¹⁰⁴ Opat Konrád se po této zpovědi stal Eliščiným důvěrníkem a ochranitelem (k tomuto setkání došlo asi v červenci 1309).

Konrád Zbraslavský, Petr Žitavský (jako opatův kaplan), mohučský arcibiskup Petr z Aspeltu a tridentský biskup Jindřich z Met se v Heilbronně setkali s římským králem Jindřichem, aby s ním projednali situaci v české zemi. Při tomto jednání byla často vyzdvihována Eliška, jakožto dědička trůnu, která trpí přítomností Korutance (jako celá země), ale také jako dívka „v mysli bystrá a zkušená, skvějící se září dívčí cudnosti a ctnosti...“¹⁰⁵ apod. Jindřich Lucemburský byl po těchto slovech vyslancům nakloněn, neboť odpověděl: „Žádná jiná dívka nebo žena z kteréhokoli cizího národa nesmí se státi královnou

¹⁰³ ZK, s. 166

¹⁰⁴ ZK, s. 169

¹⁰⁵ ZK, s. 170

v Čechách leč Eliška, dcera krále Václava, beze zření na jakoukoli překážku, která by se snad mohla naskytnouti.“¹⁰⁶

Situace v Čechách se stále více vyhrocovala, utvořily se skupiny stoupenců Korutance a stoupenci Elišky (např. Jindřich z Lipé a Jan z Vartemberka). Eliška musela dle kronikářova líčení zakusit nenávist vlastní sestry Anny, která ji začala závidět – snad ji chtěla nechat i zabít.¹⁰⁷ Kronikář Elišku popisuje jako nebohou obět', která musela urychleně prchnout z Prahy: „*Rychle se oblékla do pláště chudačky, vzavši s sebou jen dvě dívky, Cecilii a Anežku, zahaleno jako jedna stařena šlo pěšky hodně rychle krácejíc kvetoucí mládí panny až na Vyšehrad a tam v naléhavé nutnosti vsedla na koně mimochodníka něžná dívka a dostala se s Janem z Vartemberka a jeho rytíři a slušnou družinou s unaveným tělem do Nymburka nad Labem.*“¹⁰⁸ Zde zůstala do 29. června 1310 a poté se vrátila do Prahy.

Mezitím probíhala ve Frankfurtu jednání o novém českém králi. Jindřich VII. nabídl českým vyslancům svého bratra Walrama, kterého ale česká strana pro Elišku nechtěla, přála si Jindřichova syna Jana. Jindřich po rozmluvě se zbraslavským opatem Konrádem svolil. „*Takto se tedy vykonaly vzájemně dohodnuté šťastné zásnuby a velmi pevně se potvrdily privilegii a listinnými doklady.*“¹⁰⁹ Jindřich dále vybral místo i čas sňatku, určil Elišce dobu příchodu do Špýru (od 25. července do 1. září 1310). Pokud by Eliška některou z těchto podmínek nesplnila, svatba by se nekonala, neboť měl římský král další povinnost v říši.¹¹⁰ Poslové proto ihned spěchali pro Elišku, aby ji stihli obstarat potřebnou výbavu a mohli, co nejdříve vyrazit do Špýru. Eliška byla připravena do 6 dnů a dne 14. srpna se výprava vydala na cestu.¹¹¹ Kronikář také poznamenává, že Elišku mrzelo i přes všechny předchozí příkoří, že jí její sestra Anna nepřála příjemnou cestu.

Eliška byla dle kronikářových záznamů radostně přivítána. Král jí poslal naproti svou družinu, všude bylo veselí, přivítání královskou rodinou bylo velmi vlídné. Král Elišce údajně řekl: „*Raduj se a vesel se, panno nejdražší, dosud jsi byla dcerou krále českého, nyní budeš a jmenovati se budeš dcerou mou, já ti budu otcem. Přijímám a беру tě dnes za vlastní dceru svou.*“¹¹² Obdobného přijetí se jí dostalo od Jindřichovy manželky.¹¹³

¹⁰⁶ ZK, s. 171

¹⁰⁷ ZK, s. 174 - 175

¹⁰⁸ ZK, s. 176

¹⁰⁹ ZK, s. 185

¹¹⁰ ZK, s. 185

¹¹¹ ZK, s. 186 - 187

¹¹² ZK, s. 191

¹¹³ Manželkou byla Markéta Brabantská.

Svatba Elišky Přemyslovny a Jana Lucemburského

*„Slavnosti podivuhodné jsem potom ve Špýru spatřil:
byla tam nádhera všechna a s ní i rozkoš a radost,
mimoto rytířské hry se družily k veselí tomu.
Jazyk to vyličit nezná a neumí podat ni výklad
královské slavnosti té, neb neumím takové věci.“¹¹⁴*

Petr Žitavský líčí svatební přípravy, slavnosti kolem svatby i samotný sňatek velmi podrobně, neb se jich sám účastnil. Všímá si různých detailů, popisuje své prožitky (kupř. velký hluk) apod.¹¹⁵ Král si údajně dal velmi záležet na vystrojení svatby, která měla být velkolepá. Dne 30. srpna se ve Špýru konala veliká hostina, která byla jakousi předeherou následující svatby. Jana s Eliškou oddal kolínský arcibiskup Jindřich (v kronice uvedený jako Jan). Petr Žitavský si dal záležet na vyličení nadcházejícího rána. Popisuje, jak vyšla Eliška z ložnice společně s Jindřichovou manželkou i jeho matkou Beatrix, s rozpuštěnými vlasy, v dlouhém hávu. Poté Petr z Aspeltu odsloužil slavnostní mši, po níž následovala velká hostina.

V Čechách se po potvrzení zprávy o sňatku Elišky se synem římského krále upevňovaly skupiny Eliščiných příznivců, z čehož dostal Jindřich Korutanský strach, proto si povolal z Míšně posily v čele se synem markraběte Fridricha Kulhavého.¹¹⁶ Jindřich Korutanský s nimi poté oblehl Prahu a chtěl zabránit příchodu Elišky a Jana do města. Jan s Eliškou se dostali do Prahy lstí, kterou vymyslel Eliščin kaplan kněz Berenger.¹¹⁷ Velké nadšení provázelo královskou korunovaci v únoru roku 1311. Petr Žitavský zapsal špatně přesné datum korunovace, neboť poznamenal: *„dne 4. února, kterýžto den byl tehdy v nejbližší neděli po Očišťování blahoslovené Panny Marie, byl král Jan zároveň s jasnou paní Eliškou ve větším kostele na Pražském hradě před oltářem svatého Víta mučedníka královskou korunou od pana Petra, mohučského arcibiskupa, tím nádherněji, čím zbožněji korunován.“¹¹⁸*

¹¹⁴ ZK, s. 193

¹¹⁵ ZK, s. 193 - 204

¹¹⁶ ZK, s. 208 - 209

¹¹⁷ ZK, s. 222 - 223

¹¹⁸ ZK, s. 228

Správné datum je 7. února, neboť neděle po Hromnicích v roce 1311 připadala na 7. února; BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. 1. vydání. Praha: Libri, 2001. 948 s., zde s. 546

Život v manželství

Zpočátku Petr Žitavský manželství mladého páru nekomentoval (roztržku v manželství zaznamenává až v roce 1319, tedy v šesté kapitole druhé knihy),¹¹⁹ jen zapsal narození potomků. Dne 6. 1. 1313 se Elišce a Janovi narodilo první dítě, dcera Markéta.¹²⁰ 21. května roku 1315 (v 6 hodin ráno) se narodila druhá dcera Jitka, což bylo nejen pro Jana, ale i pro celý lid asi zklamáním, neboť očekávali narození syna a Eliška po jejím narození pronesla: „Protože takřka nikdo nemá rád toto dítě, proto je musím já mít ráda tím vřeleji.“¹²¹ 14. května 1316 se narodil toužebně očekávaný syn Václav a „při jeho narození nastala radost a plesání všem, kteří milovali štěstí krále a království.“¹²²

Eliška zůstávala často sama, neboť Jan pravidelně opouštěl své království, které přenechával v rukách Petra z Aspeltu, který ale v dubnu roku 1317 (Petr Žitavský píše rok 1316) Čechy opustil, jelikož byl povolán do Norimberka císařem Ludvíkem Bávorem a správa zemí zůstala Elišce, neboť Jan se vrátil až v říjnu/listopadu roku 1317.¹²³ Eliška si povolala k sobě rádce: olomouckého biskupa Konráda, kancléře Jindřicha, nejvyššího komorníka království Českého Viléma Zajíce z Valdeka a Vinanda z Buchses. Naopak v opozici proti Elišce stáli Jindřich z Lipé se svými syny, Beneš z Vartemberka, Beneš z Michalovic a mnoho dalších.¹²⁴ Postupně se začaly formovat skupiny stojící buď proti Elišce, nebo při ní. Eliška prý nemohla vidět tuto nevraživost mezi nimi, a proto vzala své tři děti a spolu s Vilémem Zajícem odešla na Loket. Poté prosila Jana, aby se vrátil urychleně do Čech, neboť nebyla sama schopna proti situaci v Čechách bojovat.¹²⁵ Smír mezi Janem a šlechtou přinesly až Domažlické dohody (1318). V tomto roce, jak kronikář zapsal, se narodil Elišce a Janovi druhý syn Přemysl Otakar.

Jak jsem výše podotkla, v roce 1319 zaznamenává kronikář roztržku mezi Janem a Eliškou. Kronikář tvrdí, že spory v manželství byly způsobeny okolními vlivy, konkrétně „*lstivým jazykem a nenávisťnými řečmi*“.¹²⁶ Původcem těchto řečí byl údajně Jindřich z Lipé, kterému Jan uvěřil. V této době Eliška pobývala se svými dětmi na Lokti, který Jan se svými ozbrojenci „přepadl“. Eliška byla prý velmi překvapena a také pobouřena, až mu zanechala děti a odešla s malou družinou na Mělník.¹²⁷ Kronikář zjevně opět stojí na straně Elišky:

¹¹⁹ ZK, s. 319

¹²⁰ Dcera byla pojmenována podle manželky Jindřicha VII. Markéty Brabantské.

¹²¹ ZK, s. 238

¹²² ZK, s. 298

¹²³ ZK, s. 301

¹²⁴ ZK, s. 312

¹²⁵ ZK, s. 312 - 313

¹²⁶ ZK, s. 319

¹²⁷ ZK, s. 320

„Zapudil [Jan] zaživa svou manželku, která se neprovinila žádnou vinou, zbavil ji jejích dětí a poděsil ji četnými těžkostmi.“¹²⁸ Při této příležitosti haní Jana Lucemburského, obviňuje ho z her v kostky, z neplnění povinností, ze sprosté mluvy, z bezbožnosti apod.

O dalším vztahu Jana a Elišky kronikář mlčí, až k 12. únoru 1322 píše, že se na Mělníce narodil jejich třetí syn Jan Jindřich. Vztah mezi Janem a Eliškou ale ani syn nezlepšil, a proto odešla se svou dcerou Markétou do Bavor (do Landshutu).¹²⁹ Jan navíc odebral Elišce některé statky a udržoval také dobré vztahy s Eliščinou sokyní Alžbětou Rejčkou.¹³⁰

I přesto se jim 23. března 1323 narodila v Bavorsku dvojčata Anna a Eliška. Eliška dle kronikáře zažívala v cizině nedostatky, neboť Jan Lucemburský zakázal jí poskytovat veškeré prostředky: „A tak zůstává v Bavorsku jako cizinka, nemajíc naprosto žádné podpory z celého království na svá vydání. Byl totiž takový rozkaz králův, aby královna nedostávala žádný plat nebo důchod, dokud by se sama nevrátila do království.“¹³¹

Eliščina zbožnost a zakladatelská činnost

Eliška se do Čech vrátila až roku 1324 (ve skutečnosti 1325) a byla zde slavnostně přivítána. Jan přijel taktéž do Čech, aby viděl svou manželku, ale také aby „na všech vyždímal peníze“¹³², brzy však znovu odjel. V králově nepřítomnosti nejvíce času Eliška tráví na bohoslužbách. Eliščinu zbožnost dokládá kronikář její zálibou ve shromažďování ostatků mnohých svatých: „Toho roku [1327] dostala česká královna Eliška od různých osob a kostelů slavné ostatky svatých, a protože byly holé a bez ozdob, ozdobila je velmi ušlechtilé drahými kameny v deskách a zlatých a stříbrných monstrancích. Také na zbožnou žádost této královny věnoval jí francouzský král Karel jeden trn čili částechku na prst dlouhou, ale tenkou, z přesvaté trnové koruny Páně...“¹³³ Zároveň se pokusila o kanonizaci své pratety Anežky Přemyslovny: „Získala také doporučující list za touž věc k panu papeži Janovi jak od prelátů, tak měšťanů a poslala ho se svým vlastním listem panu papeži.“¹³⁴ V roce 1326 nechala Eliška přenést z Olomouce ostatky svého bratra Václava II. na Zbraslav, kde ho dala 3. října pochovat vedle Václava II.¹³⁵ Započala také s výstavbou špitálu pro chudé na Mělníce.

¹²⁸ ZK, s. 320

¹²⁹ Markéta byla provdána 12. srpna 1322 za bavorského vévodu Jindřicha.

¹³⁰ „Měly totiž ty dvě královny dlouhou dobu mezi sebou obzvláštní nenávisť.“; ZK, s. 320

¹³¹ ZK, s. 339

¹³² ZK, s. 347

¹³³ ZK, s. 355

¹³⁴ ZK, s. 367

¹³⁵ ZK, s. 354

7. října 1330 nechala obnovit na Újezdě klášter, který byl již několik let opuštěn. Povolala proto šest sester z Olomouce. Klášteru přidělila kapli svatého Michala. Po třech měsících svůj záměr změnila a chtěla jej darovat cisterciačkám.¹³⁶

Eliščina smrt

„Téhož roku [1330] dne 28. září, tj. v den svatého Václava, vévody a mučedníka, o hodině kumpletu, na Vyšehradě v domě proboštově odešla z tohoto života ke štěstí pro sebe, ale k žalosti pro jiné nejjasnější a slavná paní Eliška, česká a polská královna a hraběnka lucemburská, velmi dlouho trápená horečkami a plicní chorobou, v třicátém devátém roce svého věku, kralování pak roku dvacátého, zaopatřena co nejzbožněji církevními svátostmi, když předtím vykonala důstojná pokání a ukázala papežské svolení s bulou, že má býti při skonání od svého zpovědníka rozhřešena z trestu a viny.“¹³⁷ Takto popsal Petr Žitavský smrt své „oblíbenkyně“. Emocionálně popisuje Eliščinu ztrátu pro český lid, ale hlavně pro Zbraslavský klášter. Na závěr kapitoly přikládá žalozpěv.¹³⁸

Eliška byla pohřbena na Zbraslavi čtvrtý den po své smrti, neboť byla po tři dny nošena po pražských kostelích. Jan byl v tuto dobu v cizině.

Závěr

Pohled Petra Žitavského na Elišku Přemyslovnu je základním a nejvýznamnějším pramenem pro poznání její osobnosti. Petr byl jejím upřímným obdivovatelem a ochráncem. Je ale otázkou, co vedlo kronikáře k této náklonnosti?

Petr Žitavský byl nakloněn celé dynastii Přemyslovců. Již Petrův předchůdce opat Konrád udal jistý tón při psaní o Václavovi II., jakožto zakladateli Zbraslavského kláštera. Náklonnost k Přemyslovcům si lze vysvětlit právě ekonomickou závislostí kláštera na silném panovníkovi. Václav II. byl samozřejmě donátorem kláštera, ale klášter vzkvétal jen v době vlády silného panovníka, a naopak byl oslabován silnou šlechtou, proto kronikář vítal příchod Jana Lucemburského. Jan Lucemburský se ale brzy obrátil i proti klášteru a nechal jej konfiskovat. *„V těchto zlých časech byla Eliška Přemyslovna jedinou ochránkyní kláštera. Věnovala mu některé nemovitosti a finance z prostředků neustále ovšem silně zkracovaných manželem.“¹³⁹*

¹³⁶ Nový konvent se jí nepodařilo založit, na rozdíl od Elišky Rejčky.

¹³⁷ ZK, s. 379

¹³⁸ viz Příloha

¹³⁹ TATÍČEK, Václav. *Dříve Dalimil (1300 – 1340)*. 1. vydání. Praha: Akropolis, 2002. 117 s. ISBN 80-238-960-8., zde s. 70

Nesmíme zapomenout, že Petr byl Eliščiným přítelem a „průvodcem života“, účastnil se jednání s Jindřichem VII., byl přítomen na Eliščině svatbě atd., navštěvoval ji v Koubě (v Bavorsku) „*Jeho sympatie snad mohly pramenit ze soucitu s krásnou mladou ženou, která tolik trpěla v manželství s králem a která po 20 letech tohoto nešťastného údělu skonala na tuberkulózu jako její otec Václav II. Petr mohl také cítit cosi jako spoluzodpovědnost, vždyť byl jedním z iniciátorů tohoto riskantního manželství. A dokonce je možné, že citový vztah Petra s Eliškou byl ještě hlubší. Petr byl starší než Eliška jen o 18 let.*“¹⁴⁰

3.3 Obraz Elišky Přemyslovny v kronikách doby Karla IV.¹⁴¹

Kroniky doby Karla IV.¹⁴² byly většinou sepsány církevními činiteli, ať již z vlastní iniciativy či z podnětu samotného Karla IV. „*Karel chtěl připoutat historiografii ke státně dynastickým cílům, mít v ní ideologickou a praktickou oporu při posilování centrální panovnické moci a při uplatňování státoprávních nároků na území, přináležející k českému státu, v neposlední řadě zamýšlel prostřednictvím historiografie dosáhnout i literárního zvěčnění svého státnického díla.*“¹⁴³ Přesto již nedosahují literární ani historické kvality kroniky Petra Žitavského.

3.3.1 Eliška Přemyslovna ve Vlastním životopisu Karla IV.

O Vlastním životopise

Životopis (Vita Caroli imperatoris) je napsán latinsky a nepředstavuje jediný literární počín Karla IV.¹⁴⁴ Karel IV. ve Vlastním životopise vyličil své mládí a pokračoval do roku

¹⁴⁰ TATÍČEK, V.: *Dříve Dalimil*, s. 70

¹⁴¹ *Kroniky Karla IV.*, 1. vydání. Praha: Svoboda, 1987. 647 s.

BENEŠ KRABICE Z WEITMILE. *Kronika Pražského kostela*, překlad M. Bláhová, in: *Kroniky doby Karla IV.*, 1. vydání. Praha: Svoboda, 1987. s. 176 - 253.

KAREL IV. *Vlastní životopis*, překlad J. Pavel, in: *Kroniky doby Karla IV.*, 1. vydání. Praha: Svoboda, 1987. s. 14 - 53.

FRANTIŠEK PRAŽSKÝ. *Kronika Františka Pražského*, překlad M. Bláhová, in: *Kroniky doby Karla IV.*, 1. vydání. Praha: Svoboda, 1987. s. 58 - 168.

JAN MARIGNOLA. *Kronika česká*, překlad J. Zachová, in: *Kroniky doby Karla IV.*, 1. vydání. Praha: Svoboda, 1987. s. 448 - 523.

NEPLACH. *Stručné sepsání kroniky římské a české*, překlad J. Zachová, in: *Kroniky doby Karla IV.*, 1. vydání. Praha: Svoboda, 1987. s. 528 - 553.

PŘIBÍK PULKAVA Z RADENÍNA. *Kronika česká*, překlad M. Bláhová, in: *Kroniky doby Karla IV.*, 1. vydání. Praha: Svoboda, 1987. s. 271 - 438

¹⁴² Více o kronikářích in *Kronika Karla IV.*, s. 557 - 594

¹⁴³ KUTNAR, F. – MAREK, J. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*; s. 38

¹⁴⁴ Karel IV. je autorem svatováclavské legendy (*Hystoria nova de sancto Wenceslao martyre, duce Bohemorum, per dominum Karolum, imperatorem Romanorum, regem Bohemiae, compilata*; Nová historie o svatém Václavu mučedníku, knížeti českém, složená panem Karlem, císařem římským a králem českým) a také spoluautorem *Kroniky panovníků českých* atd.

1340.¹⁴⁵ Dílo prokládá náboženskými úvahami, biblickými citáty. „*Svůj život vyličil jako řadu zásahů božích do osudů člověka, čímž dodal své vládě sakrální ráz.*“¹⁴⁶

Jednotlivé události nejsou většinou datované (popř. je napsána hodina). Karel IV. je věcný a málokdy projeví svůj cit. Dodnes je otázkou, kdy své dílo sepsal, neboť užívané formule „toho času“, „potom“, „po nějaké době“, budí dojem, že dílo bylo napsáno jako vzpomínky, tedy s větším časovým odstupem.

Karel IV. adresoval dílo „*svým nástupcům, kteří budou sedět na mém dvojím trůně, chci dát poznat dvojí život tohoto světa, aby z něho vyvolili lepší.*“¹⁴⁷ Dílo má tudíž moralizující a didaktický ráz.

Zápisy Karla IV. o své matce

Jak jsem již napsala výše, Karel IV. je věcný a neosobní. Toto tvrzení dokládají pouhé tři zmínky o Elišce Přemyslovně. Stručně konstatoval sňatek své matky s Janem Lucemburským. O sobě promlouvá ve třetí osobě: „*Tomuto Janovi, českému králi, se narodil v Praze z královny Elišky prvorozený syn jménem Václav léta Páně tisícího třístého šestnáctého, dne 14. května o páté hodině ranní.*“¹⁴⁸ Když jmenoval své sourozence, Elišku jako jejich matku již nezmínil a promlouval o nich, jako o dětech Jana Lucemburského. Poslední záznam o Elišce Karel napsal po svém návratu do Čech: „*Tam jsme shledali, že několik let předtím zemřela naše matka jménem Eliška.*“¹⁴⁹

Z těchto několika málo záznamů nelze usuzovat Karlův vztah ke své matce. Z pohledu dnešní doby bychom se mohli unáhlit a označit jejich vztah za neosobní. Ale když si probereme historická fakta, jsou Karlovy záznamy o své matce poměrně pochopitelné: Karel se narodil v roce 1316 a v roce 1319 byl matce odebrán (Eliška odešla na Mělník) a v roce 1323 ho otec dle lucemburské tradice poslal na francouzský dvůr, kde měl být vychován. Karel se do Čech vrátil v roce 1333, kdy, jak sám konstatoval, byla již Eliška po smrti (30. 10. 1333 navštívil její hrob na Zbraslavi).¹⁵⁰ Karel svou matku vlastně neznal a byla pro něj v podstatě cizím člověkem. Jistě k ní ale choval úctu, neboť se celý život „hlásil“ k odkazu přemyslovské dynastie.

¹⁴⁵ Dodatečně bylo připsáno 6 kapitol pokrývajících období 1344 až 1346 (Karlovo zvolení císařem); autor tohoto dodatku je neznámý; styl těchto kapitol je odlišný od Karlova stylu psaní.

¹⁴⁶ *Kroniky doby Karla IV.*, s. 560

¹⁴⁷ *Vlastní životopis*, s. 14

¹⁴⁸ *Vlastní životopis*, s. 17

¹⁴⁹ *Vlastní životopis*, s. 27

¹⁵⁰ ČECHURA, Jaroslav. *České země v letech 1310 – 1378. Lucemburkové na českém trůně I.* 1. vydání. Praha: Libri, 1999. 287 s. ISBN 80-85983-73-7., zde s. 36 - 37

3.3.2 Eliška Přemyslovna v Kronice Františka Pražského

O kronice a kronikářovi

František Pražský začal psát kroniku z podnětu biskupa Jana IV. z Dražic, „*který mu v roce 1341 uložil pokračovat v zápisech pražského kostela, přerušných rokem 1283. Úmyslem bylo vyličit život a dílo biskupovo, ale František, u něhož nabyly vrchu osobní záliby o věci hospodářského rázu a o přírodní úkazy, nebyl schopen splnit úkol, jako jej nesplnil v druhé recenzi kroniky, jdoucí do roku 1353, kde do středu vypravování místo Jana z Dražic chtěl vsunout postavu Karla IV.*“¹⁵¹

První kronika je složena ze tří knih a je započata činy Václava I. a zakončena rokem 1342. První kniha má 32 kapitol a je zakončena rokem 1316 (vyprávěním o Janu IV. z Dražic). Druhá kniha zahrnuje ve 24 kapitolách období 1316 – 1333. Poslední kniha má pouze 7 kapitol a popisuje období 1333 – 1342. První zpracování kroniky je dedikováno již několikrát zmiňovanému biskupovi.

František Pražský čerpal z Druhého pokračování Kosmova, jeho hlavním pramenem i inspirací mu byla Zbraslavská kronika. Oproti kronice Petra Žitavského je tato kronika podstatně stručnější a věcnější. František Pražský některé Petrovy texty zkracoval, a jindy je dokonce vynechával (např. zmínky o Zbraslavském klášteře). Několik let po smrti Jana IV. z Dražic (1343) přistoupil František k druhému zpracování kroniky. Kroniku dovedl do roku 1353 a středem pozornosti měl být Karel IV. František použil své první zpracování kroniky, změnil dedikaci (Jana IV. nahradil Karlem IV.), kroniku přejmenoval na Kroniku českých králů, knížat a pánů. Karel IV. byl s touto kronikou nespokojen, neboť chtěl pozitivní pohled na svou dynastii, což Františkov negativní postoj k Janu Lucemburskému nesplňoval, proto Karel IV. svěřil přepracování kroniky kanovníkovi pražské kapituly Beneši Krabici z Weitmile.

Jediné informace o autorově životě jsou ty, které autor sám prozradil v kronice. Není známo, kdy a kde se narodil, jisté však je, že byl české národnosti (v literatuře je běžně nazýván přídomek „Pražský“ a náležel také k duchovenstvu Pražského kostela). V roce 1321 nebo 1323 pobýval v Římě, snad kvůli vzdělání. Někdy před rokem 1334 se stal správcem školy na Vyšehradě, později byl i kaplanem a zpovědníkem pražského biskupa Jana IV. z Dražic, který mu svěřil úřad kazatele při kostele sv. Víta (1334). V úřadu nepobyl dlouho, neboť se později nazýval jen pražským kanovníkem a proboštem a generálním vikářem biskupa (doklady pro toto tvrzení ale nejsou). Rok úmrtí je také neznámý.

¹⁵¹ KUTNAR, F. – MAREK, J. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*; s. 39

Eliška Přemyslovna v samotné kronice

František Pražský počíná mluvit o Elišce ve stejné době jako Petr Žitavský, což není jediná shoda - Františkovo „opisování“ od Petra Žitavského je časté. Z kroniky se nedozvíme o Elišce téměř nic nového, František Pražský pouze doplnil některé detaily týkající se Eliščiny výbavy (i když i tuto informaci napsal spíše kvůli dárci výbavy Janu IV. z Dražic). Na rozdíl od Petra Žitavského neprojevuje k Elišce žádnou náklonnost. Spíše jí vnímá jako manželku Jana Lucemburského (jeho kritiky na osobu Jana Lucemburského se jí ale netýkají) a českou královnu.

František Pražský shodně s Petrem Žitavským popisuje Eliščiny pocity za vlády Rudolfa Habsburského, je ovšem mnohem stručnější. Dále ale opomíjí vyjednávání českých vyslanců (cisterciáckých opatů) s Jindřichem VII., jen poznamenává, že Petr z Aspeltu přiměl Jindřicha Lucemburského k tomu, aby Elišku k sobě povolal. Zároveň připsal iniciativu v hledání nového panovníka českým šlechticům, kteří pomohli Elišce se během šesti dnů připravit na cestu (zmiňuje dary od pražského biskupa Jana IV., údajně od něj dostala bílého mimochodníka a 2 stříbrné číše zlatem zdobené).¹⁵² Poté popisuje Eliščino přijetí Jindřichem VII. (opět ve shodě s Petrem Žitavským). Navíc upozorňuje na zlé jazyky, kteří tvrdili, že Eliška není způsobilá k sňatku, že není Jana hodna apod. Petr z Aspeltu dle kronikáře případné Jindřichovy pochyby vyvrátil a Jindřich určil datum svatby. Svatební den byl dle kronikáře slavnostní, okázalý, plný veselí, Elišku ale konkrétně nezmiňuje.

O Elišce se poté stručně zmiňuje v souvislosti s její korunovací na českou královnu, narozením potomků, ke kterým napíše jen den narození a jejich jméno (v případě narození Václava doplňuje informaci o křtu).

Kronikář i nadále pokračuje ve šlépějích Petra Žitavského a nové informace ohledně Elišky Přemyslovny nepřináší. Popisuje rozvrat v zemi, tak jako v královském manželství.

„Nová válka, hle vzniká, a šarvátka nikoli běžná.

*Na jedné straně stojí sám král a bojem se chystá
vládu královně vyrvat – tím úsilím obrací v trosky,
pustoší město pražské. Meč královský zběsile řádí.*

Manželka proti muži a služebník proti pánu

začal tu podivnou válku, z níž nikdo však nedošel zisku.“¹⁵³

¹⁵² *Kronika Františka Pražského*, s. 77

¹⁵³ *Kronika Františka Pražského*, s. 95

František Pražský dále od Petra Žitavského opisuje informace o Eliščině zbožnosti a jejích fundacích. Pro potvrzení mi poslouží srovnání ukázky ze Zbraslavské kroniky: „*Toho roku [1327] dostala česká královna Eliška od různých osob a kostelů slavné ostatky svatých, a protože byly holé a bez ozdob, ozdobila je velmi ušlechtilé drahými kameny v deskách a zlatých a stříbrných monstrancích. Také na zbožnou žádost této královny věnoval jí francouzský král Karel jeden trn čili částčku na prst dlouhou, ale tenkou, z přesvaté trnové koruny Páně...*“¹⁵⁴ a ukázky z této kroniky: „*Toho roku královna Eliška nádherně ozdobila mnoho ostatků svatých drahými kameny ve zlatých a stříbrných deskách a monstrancích a na její zbožnou žádost ji francouzský král Karel věnoval jeden trn z koruny Páně v délce jednoho prstu.*“¹⁵⁵

Záznam o Eliščině smrti František Pražský téměř doslova opsal ze Zbraslavské kroniky.

3.3.3 Eliška Přemyslovna v Kronice Pražského kostela Beneše Krabice z Weitmile

O kronice a kronikářovi

Kronika Pražského kostela (*Chronica ecclesiae Pragensis*) je tvořena čtyřmi knihami. První kniha zahrnuje období let 1283 – 1310. Hlavním pramenem Beneši Krabici byla Kronika Františka Pražského, kterou ještě více zestručnil, ale zároveň ho doplnil o vlastní poznámky, opravil některé chyby (a jiné udělal) či upozornil na výtky Františka Pražského vůči Janu Lucemburskému. Druhá kniha byla již psána z podnětu Karla IV. a měla sloužit jeho dynastickým zájmům, což ani Beneš Krabice tento úkol nesplnil (Beneš, jakožto církevní hodnostář se dosti zaobíral osudy Pražského kostela či postavení církve v Čechách). Začíná rokem 1310 (cestou českých vyslanců k Jindřichovi VII.) a končí rokem 1335. Třetí kniha zahrnuje období 1336 – 1345. Informace pro obě knihy opět čerpal z Františka Pražského, ale také z Vlastního životopisu Karla IV. Čtvrtá kniha je nejcennější a zároveň nejvěrohodnější částí celé kroniky, neb líčí život a vládu Karla IV. Poslední zápis v kronice je z 19. listopadu 1374. Kronika byla sepsána pravděpodobně v letech 1372 – 1375.

Beneš Krabice pocházel z českého vladyckého rodu. V 15. století rod získal pojmenování podle zaniklé tvrže Weitmile u Smrkovic na Novobydžovsku. Krabicové z Weitmile udržovali úzké vztahy s Lucemburky. Místo ani datum Benešova narození není známé, předpokládá se, že byl ve stejné věkové kategorii jako Karel IV. V roce 1363 společně

¹⁵⁴ ZK, s. 355

¹⁵⁵ Kronika Františka Pražského, s. 102 - 103

se svými bratry zřídil oltář sv. Anny při farním kostele v České Lípě. Beneš Krabice snad získal teologické vzdělání. „*V roce 1350 se stal rektorem kostela sv. Jakuba v Brně.*“¹⁵⁶ Od roku 1355 vedl stavbu katedrály sv. Víta (až do konce svého života). V roce 1356 se stal kanovníkem pražského kostela. Zemřel 27. července 1375. Je pohřben v chrámu sv. Víta.

Eliška Přemyslovna v samotné kronice

Beneš Krabice činí první zápis o Elišce v den smrti její matky (18. června 1297, tj. sedmnáctý den po královské korunovaci). Kronikář takto poznamenává, že Václav II. měl s Gutou Habsburskou děti Václava, Annu a Elišku. Dále se rozepisuje o osudech těchto dětí. Václav se stal český králem, Annu oženil s Jindřichem Korutanským a Elišku dal na výchovu do kláštera sv. Jiří. Beneš Krabice zaznamenává příhodu spojenou s hledání budoucího českého krále (v roce 1306; ještě před nástupem Rudolfa Habsburského na trůn). V době dohadů, kdo má být českým králem pronesl královský komorník, pan Tobiáš z Bechyně: „*Protože se nemůže shodnout na volbě knížete, je třeba, abychom zvolili za knížete některého z rolníků vesnic Stadice, odkud pocházel Přemysl, první český kníže, a aby se oženil s pannou Eliškou, dcerou krále Václava.*“¹⁵⁷ Toto se mnohým přítomným nelíbilo a Tobiáš z Bechyně byl smrtelně zraněn jedním ze šlechticů.

Vyjednávání českých vyslanců (opět opomíjí cisterciáky) s Jindřichem Lucemburským probíhalo dle kronikáře naprosto bez problémů. Vyslanci byli mile přijati a císař si vyžádal Elišku, aby za ním přijela do Špýru. Rozradostnění vyslanci „*vzali Elišku z kláštera svatého Jiří, kde žila ve světském šatě, a nádherně ji upravili a ozdobili, jak sluší královně.*“¹⁵⁸ Kronikář také tvrdí, že Eliška byla „*panna jemná a krásná*“¹⁵⁹ (tento přívlastek měla ve středověkých kronikách téměř každá princezna, královna či šlechtična). Beneš Krabice tvrdí, že Jindřich VII. přikázal, že se mají všichni sejít ve Špýru 25. července k svatební slavnosti (toto tvrzení je chybné, neboť tento den byl prvním dnem, kdy se měli lidé začít sjíždět do Špýru; svatba se konala až 1. září). Důsledněji popisuje Beneš Krabice cestu páru ze Špýru do Čech.

Kronikář zaznamenává k 1. červenci 1315 narození druhé dcery Jana a Elišky – Guty.¹⁶⁰ V dalších líčeních nepřináší Beneš Krabice žádné nové informace, ať už se jedná o narození synů Václava a Přemysla, spory o moc v zemi či útěk Elišky s dětmi na Loket. Zajímavé

¹⁵⁶ *Kroniky doby Karla IV.*, s. 568

¹⁵⁷ *Kronika Pražského kostela*, s. 181

¹⁵⁸ *Kronika Pražského kostela*, s. 182

¹⁵⁹ *Kronika Pražského kostela*, s. 212

¹⁶⁰ Narození první dcery Markéty kronikář nezaznamenal, snad proto, že nezapsal žádnou zprávu k roku 1313.

vyprávění přináší v případě vztahu Elišky Přemyslovny s Eliškou Rejčkou a Jindřichem z Lipé.

„Léta 1319, když mezi dvěma českými královnami, totiž Eliškou, dcerou polského krále Přemysla, vdovou po zesnulém králi Václavovi starším, a Eliškou, manželkou krále Jana, vládla úhlavní nenávist a tyto královny se po ženském zvyku vzájemně pronásledovaly, z vnuknutí ďáblova někteří urození království podnítily nový a neslýchaný svár.“¹⁶¹ Jindřich z Lipé, jakožto příznivec Elišky Rejčky, napovídal Janovi Lucemburskému, že mu Eliška Přemyslovna vždy špatně radí, že *„zamýšlí dát prvorozeného syna Václava na vychování některým pánů“¹⁶²* apod. Král byl poté velmi rozzuřen a vydal se za Eliškou na Loket. Královi byl vydán hrad a Eliška byla s dětmi, kromě Václava, odvezena do Mělníka (v tomto tvrzení se kronikář rozchází, jak s Františkem Pražským, tak Petrem Žitavským), i když o několik řádek níže kronikář píše, že Eliška pobývala na Mělníku sama, kde zůstala *„plačíc a nařikajíc nad nenadálou změnou svého muže.“¹⁶³* (Kronikář píše, že Jan Lucemburský byl jediný muž, kterého milovala; tato informace se předchozích kronikách neobjevuje). V tomto roce došlo k definitivnímu rozkolu mezi Eliškou a Janem. Následující zápisy o Elišce jsou již ve shodě s předchozími kronikami. Za zmínku stojí kronikářův komentář Eliščiny smrti: *„Téhož roku [1330], dne 29. září, zemřela na Vyšehradě v domě proboštově ušlechtilá česká královna Eliška, zatímco její manžel, král Jan, byl v krajích korutanských. I byla s poctou pochována na Zbraslavi, kterou založil její otec. Tahle královna svého času snášela mnohá protivenství a dokud žila, prošla ohněm a vodou, a v hodině smrti došla s pomocí boží útěchy.“¹⁶⁴*

3.3.4 Eliška Přemyslovna Kronice české Přibíka Pulkavy z Radenína

O kronice a kronikářovi

Česká kronika není jejím oficiálním názvem. Byla sepsána na přání Karla IV., dokonce se na ní údajně sám podílel. Kronika se zachovala v mnoha rukopisech. Mezi jednotlivými rukopisy jsou četné rozdíly, např. *„někde je dělena do kapitol, v jiných rukopisech je vyprávění souvislé bez jakéhokoli přerušování...“¹⁶⁵* Kronika začíná vyprávěním o odchodu Slovanů od stavby Babylonské věže a jejich příchodu do Čech.

¹⁶¹ *Kronika Pražského kostela*, s. 188

¹⁶² *Kronika Pražského kostela*, s. 188

¹⁶³ *Kronika Pražského kostela*, s. 188

¹⁶⁴ *Kronika Pražského kostela*, s. 194

¹⁶⁵ *Kroniky doby Karla IV.*, s. 573

„Kronika jako oficiální dílo představovala Karlovu koncepci českých dějin, zdůrazňovala kontinuitu českého státu od dob Velké Moravy a knížete Václava – sem míří také Karlova legenda o sv. Václavu, pojatá do kroniky – měla odůvodnit císařovu snahu vytvořit v rozsáhlé rodové državě lucemburské dynastie silný český stát, ovládaný jednotnou a ostatním politickým silám nadřazenou panovnickou mocí, dějinně ověřenou a Bohem posvěcenou.“¹⁶⁶

Mezi autorovy prameny lze zařadit Kosmovu kroniku a jeho pokračovatele, Kroniku tak řečeného Dalimila, Zbraslavskou kroniku, Vojtěšské legendy, zakládací listinu Břevnovského kláštera (vydanou Janem XV.) a další. Díky podpoře Karla IV. měl přístup do královského archivu, odkud čerpal některé listiny. I přesto se v kronice objevuje řada historických chyb a omylů (kupř. Karel IV. se dle kronikáře narodil 5. června) a je historicky i literárně slabá. Kronika je dovedena do roku 1330 (poslední zápis je z 28. září a jedná se o smrt Elišky Přemyslovny).

Autor kroniky není bezpečně znám. V jednom pozdním rukopisu je autor napsán jako: *„Přibík z Tradenína, doktor svobodných umění“¹⁶⁷*, v jiném staročeském překladu je Přibík uveden jako překladatel kroniky a je zapsán takto: *„Přibík, syn Dluhojův z Tradenína, mistr školní od sv. Jiljí, řečený Pulkava“¹⁶⁸*, jeho autorství se zatím nepodařilo dokázat. Kronika je ale tradičně připisována Přibíku Pulkavovi, a to díky Františku Palackému, který ho považoval za autora latinského originálu i českého překladu.

Datum narození Přibíka Pulkavy je neznámé. V letech 1373 – 1378 je doložen rektor školy u sv. Jiljí. Od roku 1378 byl farářem v Chudenicích (knězem ale asi nebyl), faru nechal pravděpodobně spravovat vikářem a pouze pobíral důchod z daného úřadu. Zemřel roku 1380.

Eliška Přemyslovna v samotné kronice

Tak jako v předchozích kronikách se s Eliškou setkáváme v době nástupu Rudolfa Habsburského na český trůn. Kronikář poznamenává, že Eliška spolu se svými sestrami veřejně prosily, aby nebyly zbaveny majetku a aby na český trůn nastoupil Jindřich Korutanský (tuto informaci pravděpodobně kronikář čerpal ze Zbraslavské kroniky).¹⁶⁹ V souvislosti s Jindřichem Korutanským hovoří Přibík Pulkava o jeho záměrech s Eliškou. Korutanec chtěl Elišku údajně provdat za jakéhosi pána z Bergova, kteráž stál na jeho straně a zároveň se obával, aby mu Eliška nezpůsobila nějaké komplikace v království. Eliška mu na

¹⁶⁶ KUTNAR, F. – MAREK, J. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*; s. 41 - 42

¹⁶⁷ *Kroniky doby Karla IV.*, s. 572

¹⁶⁸ *Kroniky doby Karla IV.*, s. 572

¹⁶⁹ *Kronika Přibíka Pulkavy z Radenína*, s. 392

to řekla: „*Chceš-li mne, králi, řádně provdat, nehanob mne, ale urči mi někoho rodem mi rovného, nebo dovol, abych přijala řeholi a oddala se trvale Bohu. Tomu se dobrovolně a ochotně podrobím. Jestliže však o mně rozhodneš tak, že ponížíš můj rod, poznáš mne bezpochyby jako svého nepřítele.*“¹⁷⁰ Jindřich přesto na Elišku naléhal, aby se podvolila jeho vůli, což chápala jako urážku svého rodu a rozhodla se Korutance vyhnat, proto ji nechal uvěznit.¹⁷¹

Ve vězení se Eliška seznámila s knězem Berengarem, který jí, za pomoci Eliščina nevlastního bratra, probošta vyšehradského Jana, pomohl utéci. Společně s jedinou dívkou poté prchla do Nymburka. Měšťané jí poskytli ochranu a spojili se proti Korutancovi. „*Hle, mne, samotnou dívku, zbavenou nejdražších rodičů, můj švagr, zmíněný vévoda korutanský, zavřel do vězení, protože jsem e nechtěla odrodit otcovskému a královskému rodu, a nepřátelsky se mnou jednal až do nynějška, kdy jsem se rozhodla utéci k vám.*“¹⁷²

Kronikář zbagatelizoval vyjednávání českých vyslanců s Jindřichem VII. a navíc napsal, že Elišce bylo dvacet šest let (bylo jí 18 let). Po příjezdu do Čech popisuje dobývání Prahy. Kronikář zapsal, že Eliška „*pro svou neobyčejnou moudrost měla mezi měšťany města pražského mnoho přátel,*“¹⁷³ kteří jí přislíbili otevřít brány města. Po vyjednávání¹⁷⁴ byli 3. prosince 1310 vpuštěni do města. Jednu útlou kapitolu Přibík Pulkava věnuje prvním dvěma dcerám královského páru. V následujících kapitolách se o Elišce zmiňuje také jen v souvislosti s narozením potomků, ani nezmiňuje rozchod v manželství či Eliščin odchod do Bavorska, příchod již zaznamenává. Poslední zápis o české královně je samozřejmě její smrt.

3.3.5 Eliška Přemyslovna v České kronice Jana Marignoly

O kronice a kronikářovi

Karel IV. si přál kroniku, která by sahala od Adama až po současnost, zároveň naznačil osnovu díla a uspořádání kroniky. „*Kronika měla být rozdělena do tří částí po vzoru nejsvětější Trojice.*“¹⁷⁵ Marignola se snažil navázat na Kosmu a jeho pokračovatele, využil i Karlovu legendu o sv. Václavu. Kronika nemá téměř žádnou historickou hodnotu, má spíše zeměpisný charakter (Marignola do kroniky zapojil své vzpomínky na cesty po Asii).

¹⁷⁰ *Kronika Přibíka Pulkavy z Radenína*, s. 400

¹⁷¹ Vratislav Vaníček poznamenává, že Jindřich spolu s Annou vybrali pro Elišku nevýznamného šlechtice ze středního Německa. VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí Koruny české III. 1250-1310*. 1. vydání. Praha, Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka, 2002. 757 s. ISBN 80-7185-433-6, zde s. 502

¹⁷² *Kronika Přibíka Pulkavy z Radenína*, s. 401

¹⁷³ *Kronika Přibíka Pulkavy z Radenína*, s. 402

¹⁷⁴ Dle Petra Žitavského vyjednavatelem byl výše zmíněný kněz Berengar.

¹⁷⁵ *Kroniky doby Karla IV.*, s. 581

Jan Marignola (Giovanni dei Marignolli) pocházel z přední florentské patricijské rodiny. Narodil se na přelomu 13. a 14. století. Mládí strávil v minoritském konventu Santa Croce ve Florencii. „Dostalo se mu dosti dobrého vzdělání, nejspíše právníckého, neboť později přednášel na univerzitě v Bologni, proslulé studiem církevního práva, a vyučoval církevnímu právu také za svého pozdějšího pobytu v Indii.“¹⁷⁶ Ve službách papeže Benedikta XII. navštívil Peking a poznal dvůr tatarského chána. Na dvoře Karla IV. se objevuje v roce 1353. Karel IV. ho pověřil sepsáním kroniky, která by zařadila dějiny českých zemí do světového kontextu. V roce 1354 mu, jako odměnu za prokázané služby v Asii, papež Inocenc VI. svěřil biskupský úřad v Bisignanu v Kalábrii, styky s Karlem IV. ale nepřerušil (v roce 1357 byl svědkem v Karlově listině vydané na Karlštejně). Zemřel mezi lety 1358 – 1359.

Eliška Přemyslovna v samotné kronice

Zápis Jan Marignoly je vzletný, oslavný až téměř zmatečný. Marignola „obohacuje“ své poznámky o české historii výklady z Bible, českými pověstmi apod. Jakmile promlouvá o Elišce,¹⁷⁷ vztahuje tuto promluvu ke Karlovi IV. („...připadl jsem na Elišku, třpytící se hvězdu, tvou nejjasnější matku“¹⁷⁸) Eliška je popsána takto: „Překrásná panna a nepoznaná mužem, s milýma očima a půvabným vzezřením, přeskvělá více duchem než tělem, řízením boží laskavosti nevyhlédla do jiných zemí jako sestry, ale jako nehybná holubice setrvala v otcovském domě jako předzvěst budoucnosti.“¹⁷⁹ Dále přirovnává Elišku ke kněžně Libuši a ještě poznamenává výklad Eliščina jména – Elisabeth znamená Boží dar.

Pro dokreslení předchozích vět, přikládám část ukázky z kroniky, kde kronikář přirovnává Eliščin osud k osudu kněžny Libuše, kde ji oslavuje jako matku Karla IV.:

„To je ta ratolest, o níž kdys Libuše, věstkyně moudrá,
prorokovala a tato věštba jí zjednala souhlas:
Eliška potomky zrodí a ti budou na všechny strany
zářit jakožto slunce a získají království četná:
z ní se exarcha zrodí a stane se vladařem mocným.

... „180

¹⁷⁶ *Kroniky doby Karla IV.*, s. 580

¹⁷⁷ Eliška je oslavována jako matka budoucího císaře Karla IV.

¹⁷⁸ *Kronika Jana Marignoly*, s. 456

¹⁷⁹ *Kronika Jana Marignoly*, s. 456

¹⁸⁰ *Kronika Jana Marignoly*, s. 502

3.3.6 Eliška Přemyslovna v Neplachově kronice

O kronice a kronikářovi

Tak jako Jan Marignola se i Neplach pokusil začlenit české dějiny do kontextu světových. Jeho úspěšnost byla však obdobná.

Kronika je historicky nevěrohodná. Neplach začíná svou kroniku stvořením světa a dovedl ji do roku 1365. Zápisy jsou velmi stručné. Nejčastěji zaznamenává délku vlády určitého panovníka či papeže.

Neplach se narodil roku 1322 v Hoříněvsi na Hradecku. V roce 1332 byl v Opatovicích nad Labem přijat do řádu. „*Roku 1340 jej opat poslal na studium na jednu z nejproslulejších středověkých univerzit, do Bologne.*“¹⁸¹ Snad se zúčastnil Karlovy korunovace na císaře (5. dubna 1355). Neplach působil i ve službách pražského arcibiskupa Jana Očka z Vlašimi (v roce 1365 ho doprovázel do Řezna). V pramenech je Neplachovo úmrtí datováno do roku 1368, nebo do roku 1371.

Eliška Přemyslovna v samotné kronice

Kronikář má jedinou podstatnou zmínku o Elišce, v níž tvrdí, že byla příčinou dvouletého hladomoru. Zpráva je zapsána k roku 1306, ale by měl být rok 1305. „*Byly dvě ženy, totiž hradecká královna, osiřelá vdova po Václavovi IV., a česká královna, osiřelá dcera téhož krále, kterou si vzal za ženu Jan, syn císaře Jindřicha; ty dvě tedy, jak jsem řekl, byly příčinou těch zlořádů.*“¹⁸²

Tato zpráva je jistě nadsazena. Neboť napsat spory královen jako důvod hladomoru, je poněkud přehnané a nereálné.

3.4 Závěr

Eliška Přemyslovna byla objektem zájmu několika kronikářů. Kronikáři ji viděli jako dceru zbožného krále Václava II. (tím byla především pro Přibíka Pulkavu z Radenína), sestru zavražděného krále Václava III., manželku „krále cizince“ a např. pro Jana Marignolu byla hlavně matkou slavného císaře Karla IV. Každý si na Elišce našel, co „potřeboval“.

Nejvíce prostoru věnoval Elišce Petr Žitavský ve Zbraslavské kronice. A Petr Žitavský dokázal vytvořit i jakýsi mýtus této osobnosti, jen díky němu se Eliška zapsala do dějin jako uvědomělá dcera přemyslovského krále, zbožná žena, milující manželka, matka budoucího

¹⁸¹ *Kroniky doby Karla IV.*, s. 583

¹⁸² *Neplachova kronika*, s. 546

velkého panovníka Karla IV. Pokud by Eliška byla taková, byla by to jistě jedinečná žena, ale každý z nás má své stinné stránky. I ona je jistě měla, ale Petr je nenapsal, neboť by se mu „zbořil celý idealizovaný obraz“ této Přemyslovny. Petrovy superlativy na Eliščinu adresu pronikly do dalších kronik i pozdějších prací, ať již odborného nebo beletristického rázu.

František Pražský si vzal dílo Petra Žitavského jako „podklad“ pro svou kroniku, leckdy se ani nenamáhá psát svým způsobem a přímo Petra Žitavského kopíruje, jeho pohled na Elišku je tedy totožný s tím, co nalezneme ve zbraslavské kronice. Obdobný postup zvolil Beneš Krabice v Weitmile, přesto se dokázal rozepsat o nepřátelském vztahu mezi Eliškou a Alžbětou Rejčkou, ale také Jindřichem z Lipé. Obšírně popisuje nevraživost mezi oběma královnami, i nepřátelství Jindřicha z Lipé k Elišce. Zde nemohl vycházet ze slov Petra Žitavského, neboť Petr se snažil, pro zachování Eliščina „čistého obrazu“, nepřátelství mezi královnami upozadit. Přesto nelze říci, že by kronikář zbořil Eliščinu nedotknutelnost.

Zajímavý pohled přináší Přibík Pulkava z Radenína, který, dle mého názoru, chápe Elišku jako dědičku přemyslovské dynastie. Pokud píše o Elišce, nejčastěji ji „tituluje“ jako „dceru zesnulého Václava“. Za zmínku jistě stojí, že Přibík Pulkava poznamenal, že byla Eliška moudrá, což ale nemusí vyplývat z jejích skutečných vlastností, neboť kronikář měl velkou úctu k jejímu otci. I další kronikář Jan Marignola se sice stále pohybuje v intencích Petra Žitavského, ale do své kroniky přidává přirovnání Elišky Přemyslovny ke kněžně Libuši. Tento zápis je nesmírně zajímavý, neboť kronikář tak Elišku pasuje nejen do role matky budoucího císaře, ale přirovnáním k Libuši ji připisuje klíčovou historickou roli. Pro Neplacha Eliška důležitá ani nebyla, neb se snažil začlenit české dějiny do světového kontextu a jeho jediná zmínka, která je reálně nemožná a tudíž historicky nevěrohodná, nemá na obraz Elišky vliv.

Jak lze vyvodit z mého závěrečného komentáře, vliv Petra Žitavského na vývoj českého kronikářství i pohled na osobnosti dané doby je zcela nesporný. Pro historiky, potažmo i beletristy, kteří se Elišce věnovali, má jeho kronika nedocenitelnou hodnotu. V nadneseném slova smyslu můžeme říci, že bez Petra Žitavského by se Eliška možná stala „jen“ českou královnou, o které bychom znali jen několik podstatných informací a životopisných údajů.

4 OBRAZ ELIŠKY PŘEMYSLOVNY V BELETRII

Životy českých králů a královen doby přemyslovské a lucemburské se staly náměty mnoha historických povídek a románů. Zajímavé životní osudy jsou vděčným a poutavým tématem pro spisovatele 19., 20. i 21. století. Významným osobnostem českých dějin věnovali kronikáři již mnoho stran ve svých dílech. Právě kroniky se mohly stát jedním z vynikajících pokladů pro autory beletristických děl. Každý spisovatel s dobovými prameny naložil dle svého. Někdy se jeho dílo zakládá víceméně na pravdě a jen domýšlí, to co kronikář naznačil. Jindy se historické postavy stanou středobodem spisovatelovy fikce a se skutečnou historií mají již pramálo společného. Je výsadním právem spisovatele „naložit“ s historickou osobností dle své fantazie a dle svého vkusu. Poté je již na čtenáři, jak toto dílo přijme. Je nutné si ale uvědomit, že když musíme kriticky přistupovat k dobovým kronikám, o to obezřetněji musíme vnímat každé slovo historického románu. Úkolem historického románu ale není čtenáře poučit, jeho funkce je ryze estetická – má čtenáři přinést estetický zážitek z četby.

Přesto je zajímavé zamyslet se nad autorovou motivací při zpracování osudů historických osobností. Tedy z jakých pramenů vycházel, do jaké míry je respektoval či naopak, do jaké míry pustil uzdu své fantazie. Jelikož můžeme z období přemyslovské a lucemburské dynastie nalézt bezpočet historických povídek a románů, pro svou práci jsem vybrala několik z nich, kde hlavní postavou je Eliška Přemyslovna. Zároveň jsem se snažila zvolit tituly, které se od sebe vzájemně liší – ať již rokem vydání, pohledem autora (a tedy možným odlišným úhlem pohledu na osobnost Elišky) nebo mírou uplatnění fikce a historické skutečnosti. Tituly uvádím v pořadí od nejstaršího. Mým zájmem nebude reflektovat celý román (i když se domnívám, že je nutné uvést alespoň krátký kontext), ale pohled autora na Eliščinu osobnost a její život.

4.1 Jan z Hvězdy a povídka Mastičkář¹⁸³

Jan z Hvězdy (*1803 †1853), vlastním jménem Jan Jindřich Marek, byl českým básníkem a prozaikem. Proslul melancholickou milostnou, přírodní a úvahovou poezií, ale také svými romanciemi a baladami, od kterých dospěl až k historické povídce walter-scottovského typu,¹⁸⁴ kam spadá i novela Mastičkář.

¹⁸³ JAN Z HVĚZDY. *Mastičkář*. 8. vydání. Praha: Lidová demokracie, 1957. s. 174

¹⁸⁴ Tento typ povídky je umístěn do reálné historické skutečnosti, ale postavy i děj mohou být smyšlené. Povídky bývají doplněny o dobrodružná i romantická vyprávění. Více OPELÍK, Jiří (vedoucí redaktor) a kolektiv.

Jan z Hvězdy napsal povídku v letech 1843 – 1845. Novela se odehrává v roce 1310, v chvíli, kdy je na českém trůnu sice ještě Jindřich Korutanský, ale nespokojenost s jeho vládou ze strany českých pánů, měšťanů i církve narůstá. Výběr tohoto historicky přelomového roku není náhodný, neboť Jan z Hvězdy chtěl společnosti ukázat paralelu s politickým vývojem ve 40. a 50. letech 19. století. Jan z Hvězdy se snažil ve své povídce zdůraznit zmatky, které tehdy panovaly, proto, kromě skutečných historických postav (Jindřicha Korutanského, Anny Přemyslovny, Elišky Přemyslovny, Jindřicha z Lipé¹⁸⁵ a dalších), zde vystupuje mnoho postav smyšlených a celá povídka je doplněna o zdlouhavé a ahistorické epizody. Pravděpodobně se nejedná o záměr autora, ale právě množství postav, snahy o plné využití krásy českého jazyky a nadbytečné vedlejší vyprávěcí linie přispívají k obtížnému zorientování se v textu. Nutno ale dodat, že právě tyto epizody dodávají na autentičnosti děje a dávají pozornému čtenáři možnost plasticky si danou situaci představit, i když ne v mezích historických událostí.

Na historické nepřesnosti upozornil Josef Kajetán Tyl, který Mastičkáře podrobil přísné kritice. Jan Jindřich Marek (kromě své fantazie) čerpal především ze Zbraslavské kroniky, ale také tehdy velmi oblíbené kroniky Václava Hájka z Libočan. Opíral se také např. o lidovou hru ze 14. století známou pod názvem Mastičkář.

Eliška Přemyslovna není v této novele výraznou postavou. Autor o ní mluví převážně v er-formě. A pokud o Elišce něco napíše, tak jediná v názorové shodě s Petrem Žitavským a samozřejmě v úctě k přemyslovské dynastii a především Václavu II. Pro dokreslení, nejen pohledu autora na Elišku, ale i jeho stylu psaní bych uvedla drobnou ukázkou: „*V tom povstal v síni šepot a neklid: vysoké dveře se otevřely dokořán a spanilá kněžna Eliška, sestra královny Anny, sestra posledního Přemyslovce, v mladém věku zavražděného, vstoupila do síně v četném průvodu svých panen, jako když tichá, jasná luna, provázená podřízenými hvězdičkami, se objeví ve své slávě na modré obloze nebeské.*“¹⁸⁶

Povídku Mastičkář od Jana z Hvězdy ve své práci zmiňují především pro její důležitost v kapitole, kde se věnují dramatům, jelikož Mastičkář se stal jednou z hlavních předloh hry Josefa Kajetána Tyla i hry Jana Kopeckého.

Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce 3, M-O, 1. vydání. Praha: Academia, 2000. s. 728. ISBN 80-200-0708-3, s. 100 - 102

¹⁸⁵ zde uveden jako Jindřich z Lípy

¹⁸⁶ JAN Z HVĚZDY, *Mastičkář*, s. 53

4.2 František Hrnčíř a dějepisná povídka Eliška Přemyslovna¹⁸⁷

František Hrnčíř (*1860 †1928) byl prozaikem, dramatikem a básníkem. Tvořil především pro mládež a byl i teoretikem a kritikem dětské literatury. Zasadil se o nové vyučovací metody, psal a vydával učebnice. Mládeži se pokusil přiblížit české dějiny v historických povídkách (Záhuba Vršovců či Zmar a zdar). Povídka Eliška Přemyslovna poprvé vyšla v roce 1882. Jelikož má povídka přiblížit dějiny mládeži, je napsána poutavým a čtivým způsobem. Děj je protknut dobrodružstvím i napětím.¹⁸⁸

Z faktografického hlediska autor v zásadě nevybočuje z líčení Petra Žitavského, Eliška je zde vyličená jako ctnostná dcera slavného otce, Václava II. Je vyzdvihována její krása, šlechtnost i obětavost pro trůn. V povídce vystupují historické postavy, které mají charakteristiky, jaké jim již vepsal Petr Žitavský. Anna, je popsána jako žena „statečná a nesrdečná“, Elišku údajně neměla ráda a snažila se udržet trůn za jakoukoliv cenu, i když věděla, že její manžel tomu není hoden.¹⁸⁹ Setkáme se zde s popisy událostí, tak jak je viděl Petr Žitavský, např. přípravy Přemyslovny na cestu do Špýru a následnou svatbu.¹⁹⁰ Povídka je obohacena o projevy citovosti (Eliška často pláče), teatrální výstupy, kde Eliška velmi těžce nese svůj osud,¹⁹¹ i vyhrocené scény, kde je Eliška otrávena svou sestrou a nevěrnou služebnou Emmou a posléze je zachráněna Berengarem.¹⁹²

Hrnčířův způsob vnímání je dán prizmatem Zbraslavské kroniky (jak již bylo výše napsáno).¹⁹³ Snažil se maximálně využít kronikářských záznamů a zpracovat je do podoby, která by byla mládeži přístupná.

4.3 Miloš V. Kratochvíl a Lásky královské¹⁹⁴

Miloš Václav Kratochvíl (*1904 †1988) vystudoval historii a archivnictví na FF UK. Později byl profesorem dramaturgie a scenáristiky na FAMU, spolupracoval s Otakarem Vávrou na několika historických filmech. Znalosti z historie uplatnil při tvorbě beletrie. Jeho

¹⁸⁷ HRNČÍŘ, František. *Eliška Přemyslovna*. Dějepisná povídka české mládeži. 2. vydání. Velké Meziříčí, 1902

¹⁸⁸ Více FORST, Vladimír (vedoucí redaktor) a kolektiv. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce 2/I*, H-J, 1. vydání. Praha: Academia, 1993. 592 s. ISBN 80-200-0345-2, s. 323 - 325

¹⁸⁹ HRNČÍŘ, F.: *Eliška Přemyslovna*, s. 10

¹⁹⁰ HRNČÍŘ, F.: *Eliška Přemyslovna*, s. 39

¹⁹¹ HRNČÍŘ, F.: *Eliška Přemyslovna*, s. 6 - 7

¹⁹² HRNČÍŘ, F.: *Eliška Přemyslovna*, s. 14 - 21

¹⁹³ František Hrnčíř pravděpodobně musel ovládat latinský jazyk, neboť první překlad Zbraslavské kroniky byl pořízen až v roce 1905. Případně mohl čerpat z Palackého Dějin. Spíše se přiklání k první variantě, neboť Hrnčířova inspirace Zbraslavskou kronikou je očividná a nahlížení na Elišku je jednoznačně pozitivní.

¹⁹⁴ KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Eliška*. In Lásky královské a Sny králů. 4. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1988. 272 s., s. 53 - 132

rozsáhlá beletristická tvorba reflektuje řadu historických období, od doby vrcholného středověku (Lásky královské a Sny králů), přes husitství (Mistr Jan a Pochodeň), do počátku 20. století (Evropa tančila valčík) a první světovou válku (Evropa v zákopech).¹⁹⁵

Lásky královské poprvé vyšly v roce 1973 a o 15 let později byly doplněny o Sny králů, kde se autor nevěnuje jen období Přemyslovců. Lásky královské tvoří povídky, kde ústřední postavou je vždy jedna význačná žena českých dějin, a to Kunhuta Přemyslovna, Eliška Přemyslovna a Alžběta Rejčka. Můj zájem je upřen na povídku s názvem Eliška.

Kratochvílovo dílo není klasickým historickým románem (resp. povídkou), kde by autorova tvorba překroutila historické skutečnosti. Jelikož je autor historik, dává si záležet, aby zaznamenal veškeré podstatné historické údaje, ale autor je zároveň i beletristou, proto se pokusil čtenáři předestřít citový život známých královen, v mém případě Elišky. Jakýmsi průvodcem mu byly Šustovy Dvě knihy českých dějin a Soumrak Přemyslovců.

Kratochvíl začíná své vyprávění v roce 1287 – smrtí matky. Smrt a ruku v ruce s ní samota je Eliščiným průvodcem již od raného dětství. Motiv samoty je v Kratochvílově vyprávění zřejmý a je jedním z hlavních faktorů, který utváří sebevědomou osobnost Přemyslovny. Autor poměrně chronologicky¹⁹⁶ postupuje od Eliščina dětství, přes svatbu s Janem Lucemburským, život v manželství a Eliščiny politické aktivity až k její smrti. Kratochvíl používá nejčastěji er-formu a jen na několika místech se nechává unést a vystřídá vyprávěčkou perspektivu, aby nechal promluvit Elišku (popř. jinou postavu). V těchto chvílích opouští historický nadhled a textu tak dodá citově zabarvený ráz. Své vyprávění oživuje řečnickými otázkami a Eliščinými nevyřčenými myšlenkami. Díky, kterým může čtenář nahlédnout do jejího nitra. Nikdy se však nepustí na příliš tenký led a historické spekulace jen naznačuje. Nechává čtenáři dostatek prostoru pro vlastní představivost, např. neprozrazuje Eliščiny vlastnosti, ani příliš nekomentuje negativní vztah mezi Eliškou a Rejčkou, zda byl život v manželství harmonický či ne, zde také nepopisuje. Dostatek prostoru ale věnuje obecně historicko-politickým okolnostem, se kterými se Eliška musela vyrovnat.

Z textu je těžké odhadnout, jaký mohl mít autor na Elišku názor. Autor se pokouší být co nejvíce objektivní a přináší tak čtenáři poučení z daného historického období a jen na několika místech vystřídá svůj nadhled za subjektivní postoj postav.

¹⁹⁵ Více JANOŮŠEK, Pavel (vedoucí redaktor) a kol. *Slovník spisovatelů od roku 1945*. Díl 1, A – L. 1. vydání. Praha: BRÁNA, spol. s r. o., 1995. 552 s. ISBN 80-85946-16-5, zde s. 440 - 442

¹⁹⁶ Vyprávění je tvořeno několika kratšími a poměrně uzavřenými celky, mezi kterými jsou dějové mezery. I tímto způsobem dává čtenáři prostor, aby si domýšlel vynechaná místa. HRABÁK, Josef. *Doslov*. In Lásky královské, s. 263 - 267

4.4 Oldřiška Ciprová a *A nebe truchlilo*¹⁹⁷

Historický román mladé spisovatelky Oldřišky Ciprové (*1979) se odehrává na začátku 14. století. Děj je započat v roce 1307, kdy zemřel Rudolf Habsburský a na trůn se konečně dostal Jindřich Korutanský s Annou Přemyslovnou. Je však otázkou, zda je historicko-politický kontext pro autorku vůbec podstatný, neboť se zcela nechává unést na vlně své fantazie. Téměř jediným náznakem „využití“ historie je úvodní prolog, kde autorka zavádí čtenáře do dané doby, a závěrečný epilog, kde je popsán osud historický postav vystupujících v románu. V celém románu jsou pro autorku nejpodstatnější osudy hlavních hrdinů, jež mají málo společného se skutečným životem historických osobností. Autorka si pro čtenáře připravila spleť vztahů mezi jednotlivými postavami. Nejdůležitější pozici zaujímá láska mezi přemyslovskou princeznou Eliškou a bratrem císaře Svaté Říše římské Walramem Lucemburským, který jí připomíná tragicky zesnulou lásku, Jana z Falkeštejna (syna Závíše z Falkenštejna a Kunhuty Uherské). Eliščinou přítelkyní a důvěrkyní je vdova po Václavovi III. Viola Těšínská, kterou, místo aby poslala do kláštera,¹⁹⁸ nechává ji v centru královského dvora, kde se odehrávají rozhovory mezi ní a Petrem z Rožmberka. Román je naplněn vášnivými debatami mezi mnoha postavami, ale není mým úkolem je všechny reflektovat, proto se raději vrátím zpět k Elišce.

Autorka téměř nevyužívá přímé charakteristiky postav, přesto lze některé Eliščiny vlastnosti při četbě románu určit. Rozhodně se nejedná o jednostrannou postavu. Eliška je sice krásná, ale svým způsobem (zevnějškem neodpovídá dobovým konvencím), je bezpochyby inteligentní, ale je také náladová, je ráda středem pozornosti, nenávidí svou macechu i Rudolfa Habsburského. Jindřicha Korutanského považuje za neschopného, a jelikož její sestra Anna se jej drží a nevidí jeho neschopnost, začíná i ji vnímat negativně. Neboť Eliška považuje zachování přemyslovské tradice a trůnu za nejdůležitější. Autorka dále zdůrazňuje Eliščinu vášnivost a schopnost intenzivně prožívat lásku. K vyjádření niterných pocitů využívá vnitřního monologu a dopisů psaných Eliškou Violen.

Jak už bylo zmíněno výše, autorce asi nejde o „kvalitní historický román“, neboť historickou faktografii nechává silně v pozadí a prim zde hraje láska. Domnívám se, že autorka snad vycházela z nějaké souborné publikace, kde jsou popsány české dějiny tohoto období. Pravděpodobně ji neunikla ani Zbraslavská kronika, neboť autorčin názor na Elišku je spíše kladný, přesto je nutné podotknout, že slov Petra Žitavského se nedrží. Vliv na hlavní téma celého románu, tedy lásku Elišky k Walramovi Lucemburskému, by mohla mít

¹⁹⁷ CIPROVÁ, Oldřiška. *A nebe truchlilo*. 1. vydání. Praha: Baronet a. s., 2005. 206 s. ISBN 80-7214-768-4

¹⁹⁸ Po smrti Václava III. žila Viola v klášterním ústraní, než se provdala za Petra z Rožmberka.

„myšlenka“ Gabriely Šárochové, která ve své knize nadnesla otázku, zda by pro Elišku nebyl ideálním partnerem Walram.¹⁹⁹ Téměř s jistotou však lze říci, že hlavní příběh v románu by se dal zasadit do kterékoliv doby. Jelikož jediným podstatným rysem, který spojuje příběh milenců s historií, je Eliščina zodpovědnost za země Koruny české. Dle mého názoru má toto dílo blíže než k historickému románu, spíše k jednodušším románům řadícím se k červené knihovně.

4.5 Anna Březinová a Královská láska²⁰⁰

Předposledním titulem, kterým se budu zabývat, je Královská láska. Jedná se o zcela klasický historický román, kde jsou potlačeny faktografické údaje ve prospěch poutavého vyprávění, např. autorka téměř nepoužívá dataci, která by mohla narušit spád vyprávění.

Děj románu je započat v roce 1310, kdy se Eliška připravuje na cestu do Špýru. Plynule se postupuje přes svatbu Jana s Eliškou, šťastné počátky v manželském životě, postupné odcizování se až k smrti Viléma Zajíce z Valdeka (1319). Epilog je zasazen do roku 1333, kdy Karel IV. (tehdy ještě jako moravský markrabě Karel) navštívil hrob své matky na Zbraslavi.

Autorčíným podkladem pro tento román byla především Zbraslavská kronika. Při popisu vzhledu a charakteristik věrně napodobuje slova Petra Žitavského. Pouze tam, kde Petr mlčí, využívá své fantazie. Setkáváme se zde s konstelací vztahů mezi jednotlivými postavami, jakou vytvořil Petr Žitavský – Eliška je, z literárně-teoretického hlediska, kladná postava. Jsou zde zdůrazněny její půvaby i kladné vlastnosti, o špatných, tak jako Petr Žitavským, taktně mlčí. Proti Elišce stojí panovačný a samolibý Jan Lucemburský, závistivá Anna, neschopný Jan Korutanský, nenáviděná Alžběta Rejčka. Příběh Eliščina života je ve výrazném zastoupení doplněn o politické události, které se odehrávaly na místech, kde momentálně pobývala (převážně se jedná o Čechy). Pokud je Jan na jiném místě než Eliška, autorka paralelně rozvíjí i jeho příběh. Románové vyprávění je obohaceno o detailnější popisy milostného života Jana i Elišky. V tomto bodě se autorka nechala velmi unést, neboť nadnáší myšlenku nejen mileneckého vztahu Elišky a Viléma Zajíce z Valdeka, ale také případné dítě, a to budoucího císaře Svaté říše římské – Karla IV. „Čekám dítě,“ prozradila navečer jednoho podzimního dne Vilémovi... Doufám, že budeš mít z mého dítěte radost.“ „Jistě budu.

¹⁹⁹ ŠAROCHOVÁ, G.: *Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský*, s. 132 – 133

²⁰⁰ BŘEZINOVÁ, Anna. *Královská láska. Historický román z doby Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny*. 1. vydání. Brno: MOBA, s. r. o., 2008. 223 s. ISBN 978-80-243-3075-4

*Doufám, že to bude konečně princ a budoucí český král. „Pokud ano, bude to tvůj syn.“*²⁰¹ Tato myšlenka je připomenuta i v závěrečném epilogu: *„Dlouho si nemohl vzpomenout koho [mu připomíná], teprve při loučení si uvědomil, že markrabě Karel má tvář nešťastného Viléma Zajíce z Valdeka.“*²⁰² Tato myšlenka je nesmírně odvážná, neboť autorka samozřejmě nemá podklady a jedná se o fikci, ale je zajímavé, že ji vůbec napadla, jelikož celý román se přidrzuje Zbraslavské kroniky, která je pro ní osnovou, na kterou „nabaluje“ svůj bohatý příběh.

4.6 Veronika Zajíčková a Zpověď královny Elišky²⁰³

Autorka pojala román jako poslední zpověď Elišky na smrtelném loži. Eliška líčí celý svůj život Petru Žitavskému. Autorka popisuje Eliščin život z čistě jejího pohledu, nezajímá se o politiku Jana Lucemburského, ani příliš nereflexuje vývoj v českých zemích. Čtenář se detaily dozví o Eliščiných pocitech, názorech, vztazích apod.

Kniha Veroniky Zajíčkové je zatím posledním historickým románem, jenž si vybral Elišku za hlavní postavu. Od románů, se kterými jsem pracovala, se odlišuje. Nejen způsobem vyprávění, ale i autorčiným „zodpovědným“ přístupem k historii. Byť autorka píše historický román, jehož hlavním úkolem je čtenáři dát estetický prožitek z četby, v závěrečné poznámce autora²⁰⁴ se snaží čtenáře seznámit s historickými fakty – nejprve s nejdůležitějšími osobnostmi tehdejší doby a poté i s Eliščiným životem. Jelikož se autorce jedná o krátké představení osobností laickému čtenáři, opomeňme drobné chyby, kterých se autorka dopustila (sumarizace historických faktů apod.). Oprostit se od své fantazie ale přesto nedokázala. Z řádků, kde popisuje Elišku Přemyslovnu a Alžbětu Rejčku, lze jednoznačně určit, na které straně stála.

Celá kniha je inspirována především Zbraslavskou kronikou. Autorka se od slov Petra Žitavského v podstatě neodchýlila, jen „dotáhla“ některé náznaky. Jako např. bližší vztah Viléma Zajíce z Valdeka s Eliškou či kladný vztah Václava III. k alkoholu a nočním potulkám. Není ale tak kritická k Janu Lucemburskému a vztah s Eliškou popisuje v určitých obdobích jako poměrně harmonický. Oproti Petru Žitavskému nedává Elišce „mučednický“

²⁰¹ BŘEZINOVÁ, A.: *Královská láska*. s. 194 - 195

²⁰² BŘEZINOVÁ, A.: *Královská láska*, s. 223

²⁰³ ZAJÍČKOVÁ, Veronika. *Zpověď královny Elišky*. 1. vydání. Praha: Akcent, 2009. 175 s. ISBN 978-80-7268-587-5

²⁰⁴ ZAJÍČKOVÁ, V.: *Zpověď*. s. 157 - 174

ráz. V autorčině pojetí je Eliška ženou, která prožila zajímavý život, která, byť byla často zkoušená osudem, se nikdy nevzdala.

V úplném závěru knihy autorka prozrazuje z jakých pramenů a odborných knih čerpala. Přiznává především Zbraslavskou kroniku a Elišku Přemyslovnu od Boženy Kopiczkové, dále také Krále diplomata od Jiřího Spěváčka, Dějiny zemí Koruny české atd.

4.7 Závěr

Pomocí těchto románů a povídek lze jednoduše poukázat na posun ve způsobu nakládání s historickým materiálem i užíváním slovní zásoby, lze určit míru zapojení vlastní fantazie atd. Jelikož jsem vybrala díla tak, aby zasáhla tři století, je vidět markantní posun v různých ohledech. Zatímco byl František Hrnčír v 19. století svazován jistými konvencemi, ve 20. a 21. století se mohli autoři uvolnit a napsat „co měli na srdci a na jazyku“. Hrnčířova povídka pro mládež musela plnit kromě zážitkové funkce, ještě funkci didaktickou (výchovnou a učební). Hrnčír se pokusil dobrodružným způsobem seznámit mládež s určitým obdobím českých dějin a tím v ní chtěl vypěstovat zájem o českou minulost, ale i budoucnost. Kratochvílův způsob zpracování Eliščina života se od Hrnčířova příliš neliší, byť se jedná o dílo pozdější. Jedná se taktéž o povídku či rozsáhlý medailon o životě této Přemyslovny. Rozdílná je cílová skupina, neboť Kratochvíl chtěl zpřístupnit tyto dějiny především dospělým čtenářům a domnívám se, že je povídka určena vzdělanějším čtenářům či alespoň velkým příznivcům o danou historickou problematiku. Dalším rozdílem je „uchopení“ historických pramenů a dostupných materiálů. Hrnčír se držel především Zbraslavské kroniky, Kratochvíl sáhnul po odbornějších historických publikacích. V tomto bodě je vidět velký posun v náhledu na Přemyslovnu. Hrnčír nekriticky přejímá slova Petra Žitavského, Kratochvíl je v mnohém opatrnější, proto raději Elišku nehodnotí a toto pole nechává volné pro čtenáře.

Romány A nebe truchlilo, Královská láska a Zpověď královny Elišky jsou již „knihami dnešní doby“. Autor dnes může nakládat s historií dle svých znalostí, dle svého pisatelského umu, dle své představivosti a schopnosti tvořit leckdy i „z ničeho“. Velkou roli (pro někoho možná i zásadní) hraje i ekonomická stránka – tedy nabídka a poptávka na knižním trhu. Konec 20. století, následně 21. století přináší na trh s knihami volnost. Nikdo nekontroluje kvalitu vydávaných knih, podstatný je jen zájem trhu. Záleží jen na autorovi, zda si dokáže čtenáře získat a „přinutit“ jej, koupit si jeho knihu. Volnost knižního trhu umožňuje, aby psal „kdokoliv cokoliv“. Proto se dnes tak snadno setkáme s naprostými braky a nalezení

kvalitních knih nám dá mnohem větší úsilí. Jedním z příkladů rozličné kvality mohou být i romány, se kterými jsem pracovala. Kde autorky někdy zcela opustily historickou linii a daly přednost průměrnému až podprůměrnému vyprávění, které mělo těžiště kdekoliv, jen ne v historii.

5 OBRAZ ELIŠKY PŘEMYSLOVNY V DRAMATU

Eliška Přemyslovna byla zájmem i několika dramatiků. Středověk – doba prosycená historickými událostmi i Eliščin život plný zvratů byl pro dramatiky ideálním námětem, a to především v období národního obrození, které se vzhlíželo v slavné historické minulosti, kam Přemyslovci bezpochyby patří. V této době vznikla řada historických povídek a historických divadelních her a mezi nimi i hry pojednávající o Eliščině životě.

5.1 Josef Kajetán Tyl a hra *Staré město a Malá Strana*²⁰⁵

„Prozaik, dramatik, překladatel, adaptátor divadelních her a povídek, publicista, satirik, básník, dramaturg a divadelní podnikatel“²⁰⁶ – i takto lze „popsat“ Josefa Kajetána Tyla (*1808 †1856). Tyl byl mimo jiné redaktorem Květů, společně s Klicperou se podílel na založení tradice českého divadla a prózy a dnes si jej připomínáme kupř. jako autora textu české hymny.²⁰⁷

Ve své práci se budu podrobně věnovat historické činohře *Staré město a Malá Strana*, kterou Tyl sepsal v roce 1851. Hra měla premiéru o čtyři roky později a knižně vyšla až v roce 1868. Hra byla 14. května 1851 předložena k cenzuře a 25. května byla však zakázána, neboť údajně hlásala republikánské myšlenky.²⁰⁸ Hra je, tak jako hra Klicperova a Vlčkova, rozdělena do pěti jednání. Tyl se pro svou činohru inspiroval historickou povídkou *Mastičkář od Jana z Hvězdy*. A jak bylo výše řečeno, Tyl ji podrobil důkladné kritice. Ústředními postavami Tylovy hry jsou Jindřich Korutanský jako král český, Anna jako jeho choť, Eliška je představena jako Annina sestra, Jan Lucemburský je zde synem německého císaře Jindřicha VII. Významnější úlohu hraje hrabě Aufenstein (nejvyšší vůdce korutanského vojska) a také pražští měšťané (především Jakub od Věže).

Děj se odehrává v roce 1310 – v době, kdy čeští pánové jsou nespokojeni s vládou Jindřicha Korutanského a Anny Přemyslovny a kdy začínají hledat nové řešení – tedy nového krále. Podstatnou roli zde hrají Jindřich Korutanský s chotí, hrabětem Aufensteinem na jedné straně a českými pány (Jindřichem z Lipé, Janem z Vartemberku, Ojípem Lomnickým), opatem Konrádem Zbraslavským a Eliškou na straně druhé. „Ústředním hrdinou je Jakub

²⁰⁵ TYL, Josef Kajetán. *Staré město a Malá Strana*. Praha: 1868

²⁰⁶ MERHAUT, Luboš (vedoucí redaktor) a kolektiv. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce 4/I, S-T*; 1. vydání. Praha: Academia, 2008. s. 1082. ISBN 978-80-200-0345-3, zde s. 1068

²⁰⁷ Více MERHAUT, L.: *Lexikon české literatury 4/I*, s. 1068 - 1078

²⁰⁸ ČERNÝ, František (hlavní redaktor) a kolektiv. *Dějiny českého divadla II. Národní obrození*. Praha: Academia, 1969. 429s., zde s. 344

Znění zákazu in KOPECKÝ, Jan. *Knížka o Tylovi*. Praha: Orbis, 1959. 135 s., zde s. 73

Velflín, zvaný Jakub od Věže, radikální vůdce pražského měšťanstva a chudiny, který všemi prostředky bojuje za svůj sen o říši, v níž lidé nejsou, utlačováni domnělou předností urození vyššího.²⁰⁹ Autor však samotné Elišce nedal mnoho prostoru se projevit. Eliščin osud je nejprve v rukách krále Jindřicha a Anny, kteří se ji snaží „zbavit“ možnosti nástupu na trůn, tím, že ji chtějí provdat za bezvýznamného rytíře Bergova. Zde se Eliška postaví králi na odpor: „*Slyšte to vespolek! Nehrozím se před celým dvorem vyznati, že ve sňatek z Bergovem nikdy nesvolím. Královská moje krev jest památkou příliš drahou, abych ji dala zhanobiti ve prospěch škůdců rozdírané vlasti. Panna jsouc česká nezadám své ruky nežli spasiteli mého národa*.”²¹⁰ Po této názorové neshodě je Eliščin osud vložen do rukou českých pánů. Eliščina role opět ustupuje do pozadí a o budoucnosti českých zemí rozhodují výše zmiňovaní pánové. Závěrečná scéna je věnována slavnostnímu příjezdu Jana Lucemburského a Elišky.

Tak jako Petr Žitavský mluví i Tyl o Elišce jediné kladně. Tyl vidí Elišku jako naději pro budoucnost českého národa, vnímá ji jako dědičku slavného královského rodu, jako „*spanilou ratolest zlomeného kmene královského*.”²¹¹ Na rozdíl od Petra Žitavského a ostatních kronikářů příliš nezdůrazňuje její „přemyslovský původ“. Pro Josefa Kajetána Tyla je mnohem podstatnější vyzdvihnutí nadějně budoucnosti pro českou vlast, českou zemi, český národ. Tyl tuto historickou látku využil k vyjádření touhy po společenské rovnosti a zdůraznění vlasteneckých tendencí: „*Tyl hlásá s nadšenou výmluvností vlastenectví; vnáší do ději i do charakteristiky postav ideje revoluční doby a její horoucí patos*.”²¹²

Tylova hra *Staré město* a *Malá Strana* měla být uvedena ještě v roce 1851 (9. června ve Pštrosce). „*Ale k představení tomu ještě nedošlo pro nenadálou nehodu a hra vůbec pak už na jeviště pražské se nedostala*.”²¹³ Později byla hra uvedena až v roce 1955, a to Severočeským divadlem v Liberci.

5.2 Václav Kliment Klicpera a hra *Eliška Přemyslovna*²¹⁴

Ústřední postavou českého národoobrozenského divadelnictví je jistě Václav **Kliment Klicpera** (*1792 †1859). Klicpera napsal velkou řadu her od historických dramát přes komedie a frašky až k situačním hrám. Dále lze jmenovat historické povídky *Točník* z období

²⁰⁹ ČERNÝ, F.: *Dějiny českého divadla II.*, s. 344

²¹⁰ TYL, J. K.: *Staré město*, s. 31

²¹¹ TYL, J. K.: *Staré město*, s. 34

²¹² NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny české literatury*. 5. vydání. Brno: Atlantis, 1995. 1804 s., zde s. 426

²¹³ TURNOVSKÝ, Josef Ladislav. *Život a doba Josefa Kajetána Tyla*. Praha 1892, 345 s., zde s. 210

²¹⁴ KLICPERA, Václav Kliment. *Eliška Přemyslovna*. In: *Spisy Václava Klimenta Klicpery*. Díl čtvrtý. Praha: 1862, 453 s. (s. 135 – 243)

vlády Václava IV. či Vítek Vítkovič z doby Oldřicha a Boženy.²¹⁵ Pro mou práci je však podstatná činohra nesoucí zcela konkrétní název *Eliška Přemyslovna*. Děj hry je údajně inspirovaný historickou povídkou Jana z Hvězdy Mastičkář.²¹⁶ Hra je rozdělena na pět dějství a odehrává se v roce 1310 – tedy v době největších „bojů“ o královský trůn.

První dějství se odehrává v síni královské hrobky v klášteře na Zbraslavi, kde se Eliška mimo jiné setkává s rytířem Bergovem a Aufensteinem, vojenským vůdcem Jindřicha Korutanského. Eliška Bergova odmítá pro jeho nízké postavení: „*Jeho [myšlen Aufenstein], toliko jeho jest to práce, že se dcera královská za všedního rytíře zahoditi má, tak aby se práva její urozenosti, všechna její možnost k dosažení jakékoli vlády jedním okamžením zmenšila.*“²¹⁷

Druhé dějství je umístěno do královského hradu. Zde Bergov vyjevuje Jindřichovi Korutanskému, že Elišku miluje. Jindřich mu slibuje, že se ji pokusí zlomit.

Třetí dějství se odehrává v sídle Alžběty Rejčky v Hradci Králové. Alžběta Rejčka se zasazuje za Eliščino propuštění z vězení na Vyšehradě, kde ji nechal držet Jindřich Korutanský: „*Eliška. Nesmí zůstat u vězení! Ačkoli si to nevděčná pastorkyně u mne nezasloužila: mile ráda k jejímu vysvobození ruku podávám.*“²¹⁸ Rejččino jednání je poněkud zvláštní, pokud si uvědomíme, že mezi královnami byl ambivalentní vztah. Pravděpodobně uznává Eliščino postavení a jakékoliv zacházení, které je pro dceru Václava II. nevhodné, odsuzuje. Právo na královský trůn ale přiznává sobě anebo své dceři Anežce. Zároveň žádá Jindřicha z Lipé, aby ji podpořil a „dopomohl“ Elišce k naplnění slibu vstoupení do kláštera.²¹⁹ V tomto dějství se dozvídáme o Eliščině vidění – v polosně viděla kněžnu Libuši.²²⁰ Vidění je zde chápáno jako znamení Eliščiny budoucí královské koruny.

Čtvrté dějství se odehrává v královské zahradě a také v Hradci Králové, kde vystupuje Rejčka a Jindřich z Lipé – rozmlouvají spolu o jednání českých poslů a jejich cestě za Jindřichem Lucemburským: „*[mluví Rejčka] O, té čestné citlivosti baronů Českých, o manžela pro kněžnu svou prositi! – Avšak císař, moudrý hrabě Luxemburský, bude se poněkud rozmyšleti, má-li syna čtrnáctiletého kněžně osmnáctileté z takové země zaslíbiti, která za Rýnem tam i s národem svým v pověsti jest divé surovosti.*“²²¹ Eliška zatím prchla do

²¹⁵ Více FORST, Vladimír (vedoucí redaktor) a kolektiv. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce 2/II, K-L*; Dodatky A-G. 1. vydání. Praha: Academia, 1993. s. 597-1377. ISBN 80-200-0345-2, zde s. 713 - 717

²¹⁶ JUSTL, Vladimír. *Václav Kliment Klicpera*. 1. vydání. Praha: Orbis 1960, 352 s., zde s. 122

²¹⁷ KLICPERA, V. K.: *Eliška Přemyslovna*, s. 152 - 153

²¹⁸ KLICPERA, V. K.: *Eliška Přemyslovna*, s. 184

²¹⁹ KLICPERA, V. K.: *Eliška Přemyslovna*, s. 205

²²⁰ KLICPERA, V. K.: *Eliška Přemyslovna*, s. 187

²²¹ KLICPERA, V. K.: *Eliška Přemyslovna*, s. 204

Nymburka, kde se svěruje do rukou měšťanů.²²² Jindřich Korutanský veškerá Eliščina příkoří svaluje na svého radu a vojenského vůdce Jindřicha hraběte Aufensteina.

Páté dějství se odehrává na Vyšehradě – Eliška se setkává se svou sestrou, se kterou se vroucně objímá. Na úplný závěr popřeje štěstí Elišce sám Jindřich Korutanský: „*Blaze tobě, že tě královský tvůj svat bratrsky pozdravuje, Přišel jsem, snad na vždy s tebou se rozloučiti, nikoli s tebou a s přátely tvými bojovati. ... Krásně ti sluší ten růžový věnec, spanilá nevěsto! Avšak jest sprostický. Podej mi svou neohebnou hlavu, ať ji důstojně ověním* (Vyjmuv pod pláštěm věnec zlatý na růžový jí ho posadí). *Manželi svému oznam službu mou a mé pozdravení. Ať přijde jako bratr, a bratrsky jej přivítám. Přijde-li jako nepřítel, pověz, že jej nejen svým, ale i s Míšeňským a Bavorským mečem budu očekávati.*“²²³ V tomto jednání se Klicpera nechal unést svou vlastní fantazií a snad chtěl zůstat věrný svým nadšeným vlasteneckým tendencím. Klicperova inspirace historickým materiálem je poměrně volná. „*I když ve středu jeho hry stojí historická osobnost, nesnaží se Klicpera napsat práci, jejíž děj by v rozhodující míře vycházel z doložených událostí. Historická postava je mu východiskem pro jeho vlastní bohatou dramatickou invenci, interpretuje ji vzhledem k záměru, jaký sleduje. A ten je zhusta v rozporu s objektivní historickou skutečností.*“²²⁴

Klicpera poznamenává, že Eliška byla hrdá na svůj habsburský původ, což je zdůrazněno při úvodní drobné charakteristice osob, které ve hře vystupují: „*Eliška Přemyslovna, nejmladší dcera krále Václava II. z prvního manželství, vnučka Rudolfa Habsburského.*“²²⁵ I později můžeme nalézt obdobné zmínky, např.: „*Přemyslovna (s výsostí těla, tváří i hlasu). Hrabě Aufensteine! jsem vnučka Rudolfa Velikého. Běda tomu, kdo potupí krev Habsburskou, která se proudí v žilách mých!*“²²⁶

Zdůraznění Eliščina habsburského původu je zvláštní, a to z několika důvodů. Je sice pravda, že Eliška byla spřízněna s rodem Habsburků – její matka a děd byli Habsburkové. Vztah k Habsburkům byl v Čechách na počátku 14. století pravděpodobně veskrze negativní, v paměti stále mohla být bitva na Moravském poli, kdy byl poražen Přemysl Otakar II., právě Rudolfem Habsburským. Eliška svou matku téměř neznala. Ani s ostatními Habsburky nebyla v kontaktu, tedy až na Rudolfa Habsburského, druhého manžela Alžběty Rejčky. Už k samotné Alžbětě nechovala vřelé city, a k novému králi jistě také ne, neboť zabral místo, které, dle Eliščina názoru, mělo patřit Anně a jejímu manželovi, a navíc Rudolf údajně Elišku

²²² KLICPERA, V. K.: *Eliška Přemyslovna*, s. 215

²²³ KLICPERA, V. K.: *Eliška Přemyslovna*, s. 241

²²⁴ JUSTL, V.: *Václav Kliment Klicpera*, zde s. 112

²²⁵ KLICPERA, V. K.: *Eliška Přemyslovna*, s. 136

²²⁶ KLICPERA, V. K.: *Eliška Přemyslovna*, s. 153

vystěhoval z Pražského hradu.²²⁷ Se zdůrazněním Eliščina habsburského původu jsem se prozatím nesetkala. Proto nyní vystává otázka, proč Klicpera tolik zvýrazňoval Eliščin habsburský původ. Klicpera měl údajně s hrou problém u cenzury, proto musel hru třikrát předělat.²²⁸ Tento fakt dokládá Josef Václav Frič ve svých Pamětech: „*Klicpera na př. jen aby censuře vyhověl, musel mnohý historický kus k nepoznání znetvořiti. ‚Elišku‘ svou předělal třikráte, než prošla tím očištěm, v němž pro špatné svědomí vládních orgánů nejnevinnější povzbuzení ducha národního, neb jakákoliv narážka na vzorného aneb špatného panovníka bývala vymítěna. Ani Muth svého času neřádl tak v dramatech Tylových a Klicperových, jak za dob, kdy Weber stal se šéfem dozoru tiskového a divadelního. Nadzminěný kus neprošel také po třetí jeho censurou, dokud nebyl i výrok Eliščin: ‚však ve mně krev Přemyslovců plyne‘ proměněn v loyálnější: ‚vždyť ve mně krev Habsburků plyne!‘*“²²⁹

Je tedy pravděpodobné, že zdůraznění Eliščina habsburského původu souvisí se soudobým dějinným vývojem. Hra byla napsána v letech 1855 – 57 (vydána byla až v roce 1862),²³⁰ tedy v době vlády Františka Josefa I.

Klicperova hra se svým obsahovým zpracováním vymyká ostatním literárním dramatickým i beletristickým dílům, se kterými jsem pracovala. Inspirace historickými okolnostmi je, jak již bylo výše řečeno, poměrně volná. Přesto zde vystává otázka, z jakých pramenů mohl Klicpera vycházet. Historické podklady pro své hry pravděpodobně našel v Palackého Dějinách, které začaly vycházet v roce 1836 (a od roku 1848 v rozšířené podobě). Není snad možné si ani představit, že by takto významné dílo nemělo na Klicperu vliv. Dále mohl číst práce Václava Vladivoje Tomka. Snad znal dobové kroniky, neboť kupř. přirovnání Elišky k Libuši zaznamenává Jan Marignola.²³¹ Nejdůležitější roli přesto sehrála jeho vlastní tvořivost a um dramatika, který zde ukázal na malém, ale důležitém výseku českých dějin. Jelikož je „*hra plná dramatického vzruchu, vyniká dobře kreslenými postavami jak mužskými, tak ženskými, má své básnické kouzlo a je neokázale monumentální. Není proto divu, že se stala vzorem mnohem pozdějším dramatikům historickým, i když sama neprávem byla ve své době divadly opomíjena.*“²³²

²²⁷ Srov. *Kronika tak řečeného Dalimila*, s. 171; HORÁKOVÁ, L.: *Eliška Rejčka*, s. 75

²²⁸ JUSTL, V.: Václav Kliment Klicpera, s. 123

²²⁹ FRIČ, Josef Václav. *Paměti*. Část první: Do třiceti let. IV. svazek. Praha 1887, 520 s., zde s. 419

²³⁰ ŠUBERT, František Adolf. *Klicpera dramatik. Jeho profil a místo v české dramaturgii*. Praha: Topič, 1898. s. 158, zde s. 45

²³¹ *Kronika Jana Marignoly*, s. 502

²³² JUSTL, V.: Václav Kliment Klicpera. zde s. 122

5.3 Václav Vlček a hra Eliška Přemyslovna

Václav Vlček (*1839 †1908) byl autorem historických próz a dramát. Byl také zakladatelem revue Osvěta, kritikem a publicistou. Jeho historické hry jsou inspirovány dobou Přemyslovců (mimo jiné hry Soběslav, Přemysl Otakar), Jagellonců (např. Dalibor) i obdobím husitství (dramata Tábor, Lipany).²³³ Obliba 15. století se projevuje i tím, že nejčastěji pracoval s Palackého Dějinami.²³⁴

Eliška Přemyslovna vyšla prvně knižně v roce 1866 (v roce 1875 vyšlo její nové zpracování). V roce 1866 měla i divadelní premiéru. Jedná se o truchlohru rozdělenou do pěti jednání. Ústředními postavami zde jsou Eliška Přemyslovna, která je představena jako dcera Václava II. a choť Jana Lucemburského, dále Jan Lucemburský jako král český, Václav, Jindřich z Lipé, Vilém Zajíc z Valdeka a Petr z Rosenberka.

První jednání se odehrává na Pražském hradě přibližně kolem roku 1316.²³⁵ To je jediný „časový údaj“, kterého se může chytit, neboť autor hry do určitého roku či konkrétnějšího období nezařazuje. A jelikož se nedrží historicky doložených faktů, není možné určit, kdy hra končí. Pravděpodobně mu nešlo o přesné zachycení historické skutečnosti, neboť napsal hru v duchu obrozeneckých tendencí, kdy snahy o postihnutí české minulosti „v tom nejlepším světle“ byly velmi silné.²³⁶ Vystupující postavy jsou poměrně černobílé a lze velmi dobře určit, kdo stojí na které straně. Jasně pozitivní postavou hry je Eliška Přemyslovna, která oplývá nejlepšími vlastnostmi, je šlechetná, zbožná, zájmy české země jsou ji nadevše, je pravou dcerou svého otce. Jejím přesným opakem je Alžběta Rejčka – Elišku nenávidí, je závistivá a veškeré Eliščiny snahy o smíření odmítá. Rejččina zkažená povaha se objevuje v průběhu celé truchlohy. Právě ona navede Jana na myšlenku, že Eliška jej chce svrhnout z trůnu a chce vládnout jako regentka svého syna Václava.²³⁷ Pokud bych měla určit jasně zápornou postavu hry, byla by to Rejčka. Jan Lucemburský je tu špatným panovníkem i manželem (o zklamaných nadějích, které byly do Jana vkládány hovoří čeští pánové v prvním jednání: „*Povolali jsme na trůn nadějného mladíka, a ten si na tom dal záležet, by naše naděje v prach zašlapal!*“²³⁸). Nechá se svést Rejččinými pomluvami a Elišce tak ublíží. Na rozdíl od Rejčky si svou chybu uvědomuje a na konci hry jí lituje.

²³³ Více MERHAUT, Luboš (vedoucí redaktor) a kol. *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce 4/II; S-Ž; Dodatky A-Ř*. 1. vydání. Praha: Academia, 2008. s. 1089-2105. ISBN 978-80-200-1572-3, zde s. 1397 - 1400

²³⁴ NOVÁK, A.: *Přehledné dějiny české literatury*, s. 554

²³⁵ Hra není časově určena, ale v první jednání se mluví o narození syna Václava a provdání Rejččiny dcery Anežky; postoj krále Jana k Jindřichovi z Lipé není také příznivý.

²³⁶ Typickým příkladem budiž Rukopisy královédvorský a zelenohorský, které byly nalezeny v roce 1817.

²³⁷ VLČEK, V.: *Eliška Přemyslovna*, s. 42

²³⁸ VLČEK, V.: *Eliška Přemyslovna*, s. 12

Eliška Přemyslovna ve hře vystupuje jako česká královna, která hájí zájmy přemyslovské tradice, je zde obětavou matkou i milující manželkou, která umí odpouštět. Vlček nenapsal o Elišce ani půl špatného slova. Na Eliščině straně stojí i čeští pánové (dokonce i Jindřich z Lipé). Pan z Lipé stál při Elišce, i když se jej Alžběta Rejčka snažila přimět k opaku: „*Já pomáhala jen, by tento král a jeho žena rychle navzájem se zničili, jen aby s trůnu smetl on ji a ona jeho, trůn pak aby se dostal, komu dříve patřil, mně – a se mnou tobě! Ani ve snách se mi nezdálo, že rovně nesmýšlíš!*“²³⁹ Velkou Eliščinou oporou je syn Václav, který svou matku upřímně miluje, je na ní silně vázaný a velmi těžce nese otcovo přepadení na Lokti a následné osočení matky ze snahy získat trůn pro sebe. Na rozdíl od skutečných historických záznamů, Václav doprovází svou matku do Bavor, kde se z matkou rozloučí a odjíždí na otcovo přání do Francie.²⁴⁰ Truchlohra je plná historických nepřesností, jednou z nejvýraznějších je Eliščina teatrální smrt, která se odehrává na náměstí v Praze. Je zde přítomno mnoho pražských měšťanů, čeští pánové, král Jan i Alžběta Rejčka. Rejčka tajně nakapala do Eliščina poháru jed a společně s ní jej ale i vypije. Těsně před smrtí Jan prosí svou choť, aby mu odpustila: „*Ozvi se prosbě mé, ať poklekna od tebe slyším slovo jedině: žeť možno, abysi mně odpustila!*“²⁴¹ Jan Eliščinou smrtí pochopí své hříchy, kterých se dopustil: „*Třikrát běda mně! Slep jsem byl maje zrak; ted' ztrativ jej zřím teprv, jak byl hříšný život můj: kdo polehčí mé viny nesmírné?*“²⁴²

Vlčkova hra je na dnešní dobu patetická, strojená a těžkopádná. Hra má pramálo společného s historickými fakty, snad až na vystupující postavy. Z hry je cítit autorův moralistický a pedagogický tón, který plně „zazdí“ básnickou bezprostřednost. Pro podložení svých tvrzení bych citovala názor významného českého literárního historika a kritika Arne Nováka: Vlček opomíjí „*podrobnou malbu dějinného prostředí i zevrubné studium časových proudů duchovních, omezoval se na vytčení hlavních tendencí a na jednotvárnou charakteristiku vůdčích, ostře protikladných postav, jimž do úst vkládal všeobecně platné úvahy, adresované vlastně přítomnosti.*“²⁴³ Neméně kritický je Novák při konkrétním hodnocení této hry: „*kdysi pro průhlednost a úměrnost stavby prohlašována za vzor české tragédie.*“²⁴⁴ Hra byla ve své době pravděpodobně oblíbená, neb se dočkala několika inscenací, jak v Prozatímním divadle, tak byla později nastudována pro scénu Národního divadla. Hra měla premiéru 18. prosince roku 1866. Celkem se v Prozatímním divadle

²³⁹ VLČEK, V.: *Eliška Přemyslovna*, s. 115

²⁴⁰ VLČEK, V.: *Eliška Přemyslovna*, s. 103 - 105

²⁴¹ VLČEK, V.: *Eliška Přemyslovna*, s. 131

²⁴² VLČEK, V.: *Eliška Přemyslovna*, s. 134

²⁴³ NOVÁK, A.: *Přehledné dějiny*, s. 554

²⁴⁴ NOVÁK, A.: *Přehledné dějiny*, s. 555

dočkala 5 představení. V Národním divadle byla uvedena 31. ledna roku 1884, a to v jediném provedení. O pět let později byla hra představena znovu, premiéra se odehrála 25. února roku 1889, následovaly 3 reprízy a 18. března téhož roku derniéra. Jen málokterá hra měla v Prozatímním divadle 5 repríz. Obdobného „úspěchu“ dosáhly např. Mikovcova hra Záhuba rodu Přemyslovského, Kolárova hra Žižkova smrt či Hálekův Záviš z Falkenštejna. Není jistě náhodné, že se jedná o hry s historickým námětem.

5.4 Jan Kopecký a Hra o království²⁴⁵

Jan Kopecký (*1919 †1992) byl redaktorem Lidových novin, dramaturgem několika divadel, profesorem na DAMU i vedoucím katedry dějin a teorie divadla na FF UK.²⁴⁶

Hra o království je rozdělena na dvě části – Hru o kněžnu a Hru o království. Hra se odehrává v roce 1310, kdy se viklá trůn pod Jindřichem Korutanským a Annou Přemyslovnou a kdy protikorutanská opozice, zde představovaná Jindřichem z Lipé a Janem z Vartemberka, hledá nového českého krále. V první části vystupuje především Jindřich Korutanský s Annou, hrabě Aufenstein i pán z Bergova. Ve druhé části hry se na scénu dostává především výše zmíněná protikorutanská opozice. Hlavní postavou celého dění je Jan od Věže, který je zástupcem představ českého lidu. Eliška v celém dramatu téměř nevystupuje, má jen několik monologů, ze kterých nelze určit její bližší charakteristiku a povahu. Jediné, na co autor klade důraz je přemyslovský původ (při odmítnutí Bergova, jako pouhého rytíře, tudíž nehodného pro přemyslovskou princeznu).²⁴⁷ Její role je druhotná, v první části hry je její osud v rukách krále a Anny a druhé části se dostává pod ochranu Jindřicha z Lipé a Jana z Vartemberka, a to bez osobního přičinění.

Autor se nezdržuje preciznějším vykreslování charakteristik jednotlivých postav, dal si za úkol čtenáři plasticky popsat situaci kolem roku 1310. Snad chtěl ukázat, že nástup Elišky Přemyslovny na trůn byl doprovázen dohady, spory i vrtkavými postoji českých pánů, měšťanů, cizí šlechty i církve, že i období středověku bylo zmítáno nelítostivými boji o moc. Hra byla prvně napsána v roce 1969 a v roce 1994 byla rozšířena. Rok 1969 není jistě náhodný, neboť hra v tomto kontextu vyznívá jako alegorická paralela na události z let 1968 až 1969. První verze hry nesla název Větší město pražské s podtitulem „Hra o masti a

²⁴⁵ KOPECKÝ, Jan. *Hra o království*. 1. vydání. Praha: DILIA, 1994. 88 s. ISBN 80-203-0338-3

²⁴⁶ více JANOUŠEK, P.: *Slovník spisovatelů od roku 1945*. Díl 1, A – L, zde s. 407- 408

²⁴⁷ KOPECKÝ, J.: *Hra o království*, s. 52

srov. „Eliška. Nuže, tedy vězte, že vím čím jsem rodu povinna, a že nepodám své ruky žádnému, kdo v řadě knížat nestojí.“ TYL, J. K.: *Staré město*, s. 29

dryáky“. Hra měla premiéru 11. dubna 1970 ve Státním divadle v Ostravě. Její přepracovaná verze doposavad uvedena nebyla. Na závěr je nutné dodat, že autor našel svou předlohu v Tylově hře Staré město a Malá Strana a samozřejmě také ve výše zmiňované povídce Mastičkář.

5.5 Závěr

Tyl, Klicpera i Vlček napsali své hry v 19. století. Tedy v období stále ještě živého vlastenectví, které bylo umocňováno národně-obrozeneckými snahami a později i jarem národů v roce 1848. Hry neměly mít jen estetickou funkci, tedy čtenáře (diváky) pobavit či jinak na něj zapůsobit, nesly v sobě poslání. Dramata neměla za úkol předejít před čtenáře „pravdivou“ historii, měla v divákovi vzbudit zájem o českou historii, o krásu českého jazyka, o český národ (především v Tylově případě). Proto je zde postava Elišky Přemyslovny, jakožto královny, jež hájila zájmy českých zemí, až přehnaně kladná a naopak postavy, které přišly „zvenčí“, bývají líčeny v negativním světle. Snad proto i dvě hry nesou název přemyslovské dědičky.

Hra Jana Kopeckého, přestože byla napsána o více než sto let později než Tylovo drama, je mu velmi podobná. Jak již bylo výše uvedeno, Kopecký se Tylovou hrou velmi inspiroval a zajímal se také o Tyla jako osobnost. Obě hry mají společnou „osu příběhu“, někdo by snad mohl říci, že jsou takřka stejné. Hry si v sobě nesou hlubší myšlenku, ale každá trochu jinou. Tylovi šlo o povzbuzení vlastenectví, o podporu české společnosti. O to se snad i snažil Kopecký, ale jeho hra měla být především paralelou na vývoj politických událostí v 60. letech 20. století.

Samozřejmě je možné podotknout, že Kopeckého hra není tak patetická, moralisticky orientovaná jako hry z 19. století, ale to není (dle mě) na tomto místě zcela podstatné. Nejdůležitější je, že tyto hry si s sebou nesou „poslání“, které bylo pro danou dobu potřebné.

ZÁVĚR

Eliška Přemyslovna – osobnost, o které byly napsány stovky řádek, tisíce slov, desítky studií i knih. Osobnost, která má tolik tváří a tolik „variací“, že není možné o ní vyřknout jednoznačné tvrzení. Eliška byla, jak bylo řečeno již v úvodu, dcerou Václava II., manželkou Jana Lucemburského, matkou Karla IV. atd. K její osobnosti se často váže řada přívlastků, jako např. „hrdá, impulsivní, bojovná, obětavá, zbožná“. Nelze říct, zda některý z těchto atributů Elišku vystihuje nebo ne. Názorů a pohledů na tuto českou královnu existuje velmi mnoho. Mým úkolem bylo pokusit se nahlédnout na Elišku Přemyslovnu z pozice nestranného „pozorovatele“. Za cíl své bakalářské práce jsem si dala reflektovat obraz Přemyslovny ve vybraných odborných historických publikacích, v dobových kronikách a poté i ve vybraných beletristických dílech a dramatech. Zároveň jsem se snažila zjistit, zda existuje propojenost mezi výše uvedenými body.

Jaký tedy je obraz, resp. jaké jsou obrazy, Elišky Přemyslovny? Zcela zásadní pohled na Elišku Přemyslovnu vytvořil Petr Žitavský ve své Zbraslavské kronice. Petrův názor na Elišku je určující pro její „druhý život“, přestože se jedná o názor velmi subjektivní a citově zabarvený. Petr byl bezmezným Eliščiným obdivovatelem, nedokázal o ní napsat jediné špatné slovo, snažil se zatajit jakékoliv její možné chyby a nedostatky. A dnes s jistotou můžeme říci, že se mu to pravděpodobně povedlo. Eliška se dostala do dalších kronik také převážně v „pozitivním světle“, ne jinak tomu je i ve většině odborných publikací. Beletristé, romanopisci a dramatici znají Elišku také hlavně jako ryze pozitivní postavu.

Kronikáři doby Karla IV. se snažili věrně následovat slov Petra Žitavského, musíme konstatovat, že z literárního ani historického hlediska se jim to nezdařilo a jejich kroniky tak vysoké úrovně nedosáhly, ale opsaných pasáží ze Zbraslavské kroniky můžeme v jejich dílech nalézt více než dost. František Pražský byl asi nejvěrnějším následovatelem šlépějí Petra Žitavského, obdobnou cestu si zvolil i Beneš Krabice z Weitmile, který navíc přidal zmínku o nepřátelském vztahu Alžběty Rejčky a Elišky Přemyslovny. Tato poznámka je jistě jeho osobní přínos, neboť Petr Žitavský toto nepřátelství sice ve své kronice zaznamenal, ale nikterak detailně. Přibík Pulkava přistupuje k Elišce z jiného úhlu pohledu a vidí ji především jako dceru Václava II., jelikož si držel Václava II. ve velké úctě, zachovává tento vztah i k Elišce. Jan Marignola se sice věnuje Elišce jen zběžně, ale ve své kronice ji přirovnal k legendární postavě českých dějin – kněžně Libuši, proto ani jeho náhled nemění celkové pojetí Přemyslovny. Neplach sice vnímá Elišku jako příčinu velkého hladomoru v Čechách, ale jeho zmínka je natolik nepodstatná (a kronika je navíc historicky nevěrohodná), že představu, kterou pečlivě vybudoval Petr Žitavský, nemůže narušit. Zbraslavská kronika je

nejcennějším písemným pramenem pro poznání tohoto období, neboť Petr Žitavský byl nejen člověkem vzdělaným, ale také měl diplomatické nadání a účastnil se řady klíčových historických jednání, která pečlivě zaznamenal ve své kronice. Jeho kronika se proto stala „stavebním kamenem“ nejen pro pisatele historických románů a dramatiky, ale i odborníky na slovo vzaté, kteří k ní dokázali přistoupit kriticky, a to i v případě Elišky.

Prvním historiografem, který upozornil i na Eliščiny negativní stránky byl František Palacký. Jeho obraz Elišky Přemyslovny se postupně měnil – od velmi kladného náhledu (v období před svatbou s Janem Lucemburským), po zdůrazňování negativních vlastností, které dle Palackého měly negativní vliv na vývoj zemí Koruny české, až po soucit, jenž Palacký projevuje nad jejím smutným osudem. Přesto, dle mého názoru, u Palackého převládá pozitivnější mínění. Ne jinak tomu je u Václava Vladivoje Tomka, který vnímá Elišku jako osobnost velmi zbožnou a na svůj věk vysoce vyspělou. Věrným následovníkem Petra Žitavského byl Karel Reban, jehož obraz Elišky by jej jistě předčil, neboť takto zbožný a mučednický ráz ani Petr Žitavský Elišce nevťisknul. Vynikající český historik Josef Šusta hledí na Elišku již více kriticky. Uznává její ambice na český trůn a zájem o osud zemí Koruny české, neopomíná zaznamenat ani její kladné vlastnosti. V pozdějších letech, kdy se Eliška politicky angažuje do sporů Jana Lucemburského s českou šlechtou, vidí spíše její výbušnost a paličatost, zároveň chápe i její zklamání, nejen v manželství, ale i v historicko-politickém vývoji. O 180 stupňů jiný pohled než má Petr Žitavský představují názory Jiřího Spěváčka, jenž dokázal vidět na Elišce téměř samá negativa. Jeho pohled je na jednu stranu pochopitelný, neboť se jedná o autora monografie zabývající se Janem Lucemburským. Právě tato Spěváčkova publikace má být obhajobou politiky Jana Lucemburského. Spěváčkův obraz Elišky Přemyslovny je jediným takto negativním pohledem, se kterým jsem se při své práci setkala. Popisy Elišky, ať již v pracích Gabriely Šárochové, Lenky Bobkové, nebo Boženy Kopiczkové, jsou založeny na „rovnováze“ – všechny historičky shledávají na Elišce nejen pozitiva, ale i negativa. Snad z výjimkou Boženy Kopiczkové, jež se více přiklání k obrazu, který stvořil Petr Žitavský.

Jak zatím může vyplývat z dosavadního závěru, stále se držíme Eliščina obrazu, který nám vypracoval Petr Žitavský. Situace se příliš nemění ani v oblasti beletrie a dramatu. Beletisté a dramatici v 19. století (Hrnčář, Tyl, Klicpera, Vlček) si pro svá díla vybírali výrazné postavy z českých dějin, jelikož bylo jejich úkolem v době národního obrození společnosti předit „slavnou českou historii“, kam jistě Přemyslovci spadají. Elišce navíc

přidává i fakt, že byla matkou Karla IV. Hrnčář, Klicpera i Vlček²⁴⁸ využívají jako základní osnovu pro svá díla Zbraslavskou kroniku (alespoň co se týče náhledu na Elišku), a tudíž je obraz Elišky v 19. století obdobný jako v době, kdy Petr Žitavský napsal svou kroniku. Tito autoři navíc ještě zdůrazňují Eliščin přemyslovský původ,²⁴⁹ jelikož potřebovali ukázat národu starobylost českou minulost.

Ani beletristé ve 20. století nevytvořili nový obraz české královny. Miloš V. Kratochvíl byl natolik opatrný, že, i když věnoval Elišce jednu uzavřenou rozsáhlejší povídku, o Elišce téměř nic neprozradil, z čehož bychom mohli odhadnout, jak na ni nahlížel. Naopak tři autorky historických románů (Březinová, Ciprová, Zajíčková) čtenáři prozradily více než dost. Kolektivně lze říci, že pravděpodobně vycházely taktéž ze Zbraslavské kroniky (Zajíčková uvádí tuto kroniku jako svůj hlavní pramen), případně dalších odborných studií, které jim posloužily na dokreslení historického kontextu. Všechny autorky zvýraznily na Elišce jeden podstatný faktor, a to že byla také obyčejnou ženou, která mohla milovat i nenávidět. Autorky vnímají Elišku z pohledu dnešní doby, kdy výběr partnera je ryze osobní záležitostí, proto vidí v Elišce ženu neskutečně silnou, neboť se dokázala přizpůsobit politickým zájmům a vlastní city dokázala leckdy potlačit.

V závěru lze říci, že obraz Elišky Přemyslovny, který vytvořil Petr Žitavský, dokázal přežít téměř 700 let, a to jen v určitých obměnách. Kronikáři ve 14. století se „odvážili“ jít jen po cestě, kterou již vyšlapal Petr Žitavský. „Ke změně kurzu“ se odhodlali až historici, kteří dokázali ocenit Petrovu kroniku, ale také si uvědomili, že každá „mince má svůj rub a líc“, a v průběhu 19., 20. a 21. století vytvořili mnohem realističtější obraz této Přemyslovny. Přesto se domnívám, že pozitivní náhled na Elišku většinou převažuje. Spisovatelé a dramatici v 19. století nevytvářeli nový Eliščin obraz, naopak se jim Petrovo pojetí velmi hodilo pro jejich obrozenecké a vlastenecké účely. Ani ve 20. a 21. století nebylo spisovateli na Zbraslavskou kroniku zapomenuto. Jen dokázali využít Eliščina osudu ke svým potřebám, obraz vytvořený Petrem Žitavským jim ale v tomto nebránil.

²⁴⁸ Tyl se samotné Elišce ve své hře téměř nevěnoval.

²⁴⁹ Klicpera sice ve své hře zdůrazňuje Eliščino pokrevství s Habsburky; Habsburkové byli zaměněni za Přemyslovce z důvodu cenzury.

PRAMENY

BENEŠ KRABICE Z WEITMILE, *Kronika Pražského kostela*, překlad M. Bláhová, in: *Kroniky doby Karla IV.*, 1. vydání. Praha: Svoboda, 1987. s. 176 - 253.

KAREL IV., *Vlastní životopis*, překlad J. Pavel, in: *Kroniky doby Karla IV.*, 1. vydání. Praha: Svoboda, 1987. s. 14 - 53.

FRANTIŠEK PRAŽSKÝ, *Kronika*, překlad M. Bláhová, in: *Kroniky doby Karla IV.*, 1. vydání. Praha: Svoboda, 1987. s. 58 – 168.

Kronika tak řečeného Dalimila, Ze staročeského originálu přeložila M. Krčmová, přebásnila H. Vrbová, 2. opravené a doplněné vydání. Praha a Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka, 2005. 272 s. ISBN 80-7185-767-X.

Kroniky Karla IV., 1. vydání. Praha: Svoboda, 1987. 647 s.

JAN MARIGNOLA, *Kronika česká*, překlad J. Zachová, in: *Kroniky doby Karla IV.*, 1. vydání. Praha: Svoboda, 1987. s. 448 - 523.

NEPLACH, *Stručné sepsání kroniky římské a české*, překlad J. Zachová, In: *Kroniky doby Karla IV.*, 1. vydání. Praha: Svoboda, 1987. s. 528 - 553.

PŘIBÍK PULKAVA Z RADENÍNA, *Kronika česká*, překlad M. Bláhová, in: *Kroniky doby Karla IV.*, 1. vydání. Praha: Svoboda, 1987. s. 271 – 438

Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae, překlad P. Heřmanský, verše přeložil R. Mertlík, 2. opravené vydání. Praha: Svoboda, 1975. 597 s.

LITERATURA

BENEŠOVSKÁ, Klára. *Eliška Přemyslovna a Vyšehrad*. In: *Umění* 39. 3/1991, s. 214 - 222

BENEŠOVSKÁ, Klára. *Pramen ideální podoby kapitulního chrámu sv. Petra a Pavla*. In: *Královský Vyšehrad II*. Praha 2001, s. 90 – 101

BENEŠOVSKÁ, K. – JEČNÝ, H. – STEHLÍKOVÁ, D. – TRYML, M. *Nové prameny k dějinám klášterního kostela cisterciáků na Zbraslavi*. In: Umění 34. 5/1986, s. 385 – 409

BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. 1. vydání. Praha: Libri, 2001. 948 s. ISBN 80-7277-024-1

BOBKOVÁ, Lenka. *Líbezný a urostlá král. Lucemburský hrabě Jan českým králem*. In: Dějiny a současnost 1/2010, s. 28 - 31

BOBKOVÁ, Lenka. *Velké dějiny zemí Koruny české IV. a, 1310 – 1402*. 1. vydání. Praha, Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka, 2003. 692 s. ISBN 80-7185-501-4

BOKOVÁ, Marie. *Jan Kopecký. Portrét dramatika*. Praha: Dilia, 1994. 31 s. (s. 23 – 24)

BŘEZINOVÁ, Anna. *Královská láska. Historický román z doby Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny*. 1. vydání. Brno: MOBA, s. r. o., 2008. 223 s. ISBN 978-80-243-3075-4

CIPROVÁ, Oldřiška. *A nebe truchlilo*. 1. vydání. Praha: Baronet a. s., 2005. 206 s. ISBN 80-7214-768-4

ČECHURA, Jaroslav. *České země v letech 1310 – 1378. Lucemburkové na českém trůně I*. 1. vydání. Praha: Libri, 1999. 287 s. ISBN 80-85983-73-7

ČERNÝ, František (hlavní redaktor) a kolektiv. *Dějiny českého divadla II. Národní obrození*. Praha: Academia, 1969. 429 s. (s. 344)

FIALA, Zdeněk. *Předhusitské Čechy (1310 – 1349)*. 2. doplněné vydání. Praha: Svoboda, 1978, 421 s.

FIALA, Zdeněk. *Přemyslovské Čechy. Český stát a společnost v letech 995 – 1310*. 2. doplněné vydání. Praha: Svoboda, 1975. 248 s.

FORST, Vladimír (vedoucí redaktor) a kolektiv. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce 2/I, H-J*, 1. vydání. Praha: Academia, 1993. 592 s. ISBN 80-200-0345-2, s. 323 - 325

FORST, Vladimír (vedoucí redaktor) a kolektiv. *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce 2/II, K-L, Dodatky A-G*. 1. vydání. Praha: Academia, 1993. s. 597-1377. ISBN 80-200-0345-2, s. 713 - 717

FRIČ, Josef Václav. *Paměti*. Část první: Do třiceti let. IV. svazek. Praha 1887, 520 s. (s. 419)

HÁDEK, Cyril. *Konec Přemyslovců v Čechách*. 1. vydání. Praha: AKROPOLIS, 2006. 208 s. ISBN 80-7304-067-0

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Alžběta Rejčka*. In: *Dějiny a současnost* 5/1991, s. 7 – 12

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Vyšehradské proboštství a české kancléřství v první polovině 14. století*. In: *Královský Vyšehrad II*. Praha 2001, s. 74 – 89

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Závěť Elišky Přemyslovny*. In: *Královský Vyšehrad III*. Praha 2007. s. 128 – 143

HORÁKOVÁ, Libuše. *Eliška Rejčka – život a doba*. Diplomová práce na PedF UK, Praha 2002

HRNČÍŘ, František. *Eliška Přemyslovna*. Dějepisná povídka české mládeži. 2. vydání. Velké Meziříčí, 1902

CHARVÁTOVÁ, Kateřina. *Václav II. Král český a polský*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, spol. s.r.o., 2007. 352 s. ISBN 978-80-7021-841-9

JAN Z HVĚZDY. *Mastičkář*. 8. vydání. Praha: Lidová demokracie, 1957. 174 s. (s. 167 – 174)

JANOUSEK, Pavel (vedoucí redaktor) a kol. *Slovník spisovatelů od roku 1945*. Díl 1, A – L. 1. vydání. Praha: BRÁNA, spol. s r. o., 1995. 552 s. ISBN 80-85946-16-5, s. 407- 408; s. 440 - 442

JUSTL, Vladimír. *Václav Kliment Klicpera*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1960. 352 s.

KLICPERA, Václav Kliment. *Eliška Přemyslovna*. In: Spisy Václava Klimenta Klicpery. Díl čtvrtý. Praha: 1862, 453 s. (s. 135 – 243)

KOPECKÝ, Jan. *Hra o království*. 1. vydání. Praha: DILIA, 1994. 88 s. ISBN 80-203-0338-3

KOPECKÝ, Jan. *Knížka o Tylovi*. Praha: Orbis, 1959. 135 s. (s. 72 – 74)

KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna. Královna česká 1292-1330*. 2. vydání. Praha: Vyšehrad, spol. s.r.o., 2008. 182 s. ISBN 80-7021-915-7

KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Eliška*. In *Lásky královské a Sný králů*. 4. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1988. 272 s., s. 53 - 132

KUTNAR, F. – MAREK, J. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha: NLN, s.r.o., 1997. 1065 s. ISBN 80-7106-252-9. Kapitola I: *Dějepisectví staršího středověku: 1. Dějepisectví doby posledních Přemyslovců a prvních Lucemburků*, s. 30 – 44

MERHAUT, Luboš (vedoucí redaktor) a kolektiv. *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce 4/I, S-T*, 1. vydání. Praha: Academia, 2008. s. 1082. ISBN 978-80-200-0345-3, s. 1068 - 1078

MERHAUT, Luboš (vedoucí redaktor) a kol. *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce 4/II, S-Ž, Dodatky A-Ř*. 1. vydání. Praha: Academia, 2008. s. 1089-2105. ISBN 978-80-200-1572-3, s. 1397 – 1400

NODL, Martin – TINKOVÁ, Daniela (edd.). *Reprezentace a elity: Rituál královských svateb a zasnub*. In: *Antropologické přístupy v historickém bádání*. 1. vydání. Praha: Argo, 2007.

NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny české literatury*. 5. vydání. Brno: Atlantis, 1995. 1804 s.

OPELÍK, Jiří (vedoucí redaktor) a kolektiv. *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce 3, M-O*, 1. vydání. Praha: Academia, 2000. s. 728. ISBN 80-200-0708-3, s. 100 - 102

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Praha: J. Otto, 1895. 1037 s. Díl devátý: Falšování potravin a pochutin – Genrista, s. 644 – 645

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Praha: J. Otto, 1900. 1058 s. Díl šestnáctý: Líh – Media, s. 852 – 853

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Praha: J. Otto, 1902. 1026 s. Díl osmnáctý: Navary – Oživnutí, s. 195

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Praha: J. Otto, 1902. 1051 s. Díl devatenáctý: P – Pohoř, s. 615

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Praha: J. Otto, 1903. 1087 s. Díl dvacátý: Pohora – Q.v., s. 978 – 979

PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě. Díl druhý. Od roku 1253 až do roku 1403*. Praha 1939, 479 s. (s. 163 – 256)

PROKOPOVÁ, Irena. *Václav II. a založení Zbraslavského kláštera*. In: Historický obzor 12. VII.-VIII./2001, s. 146 - 158

REBAN, Karel. *Eliška Přemyslovna*. Praha 1930

SOMMER, P. – TŘEŠTÍK, D. – ŽEMLIČKA, J. (eds.). *Přemyslovci: budování českého státu*. 1. vydání. Praha: NLN, s.r.o., 2009. 779 s. ISBN 978-80-7106-352-0

SPĚVÁČEK, Jiří. *Karel IV. Život a dílo (1316 – 1378)*. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1979. 721 s.

SPĚVÁČEK, Jiří. *Král diplomat. Jan Lucemburský 1296 – 1346*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1982. 280 s.

ŠAROCHOVÁ, Gabriela V. *Eliška Přemyslovna, portrét osobnosti v letech 1292- 1322*, Diplomová práce na FF UK, Praha 1995

ŠAROCHOVÁ, Gabriela V. *Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský: 1.9.1310. Sňatek z rozumu*. 1. vydání. Praha: Havran, 2002. 163 s. ISBN 80-86515-15-X

ŠUBERT, František Adolf. *Klicpera dramatik. Jeho profil a místo v české dramaturgii*. Praha: Topič, 1898. s. 158

ŠUSTA, Josef. *České dějiny II/1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*. Praha, 1935. 803 s.

ŠUSTA, Josef. *České dějiny II/2. Král cizinec*. Praha, 1939. 607 s.

ŠUSTA, Josef. *Dvě knihy českých dějin I. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví (1300 – 1308)*. 2. vydání. Praha: Agro, 2001. 538 s. ISBN 80-7003-376-X

ŠUSTA, Josef. *Dvě knihy českých dějin II. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví (1308 – 1320). Počátky Lucemburské*. 2. vydání. Praha: Agro, 2002. 328 s., 68 s. (dodatky). ISBN 80-7203-377-8

ŠUSTA, Josef. *Eliška Přemyslovna*, In: *Královny, kněžny a velké ženy české*, Praha 1940, s. 104 – 115

ŠUSTA, Josef. *K volbě 1306*. In: *Úvahy a drobné spisy historické I*. Praha: Historický klub, 1934, s. 287 - 292

ŠUSTA, Josef. *Skládal Václav II. básně milostné?* In: *Úvahy a drobné spisy historické I*. Praha: Historický klub, 1934, s. 193 – 222

ŠUSTA, Josef. *Záviš z Falkenštejna*. In: *Úvahy a drobné spisy historické I*. Praha: Historický klub, 1934, s. 147 - 192

ŠTĚPÁN, Václav – TRÁVNÍČKOVÁ, Markéta. *Prozatímní divadlo 1862 – 1883*. I. díl. 1. vydání. Praha: Academia, 2006. 743 s. ISBN 80-200-1480-2

TATÍČEK, Václav. *Dříve Dalimil (1300 – 1340)*. 1. vydání. Praha: Akropolis, 2002. 117 s. ISBN 80-238-960-8

TELNAROVÁ, Kateřina. *Anna Přemyslovna (1290 – 1313)*. Diplomová práce na PedF UK, Praha 2007

TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy*. Díl I. 2. vydání. Praha 1892. 658 s., s. 480 – 553

TURNOVSKÝ, Josef Ladislav. *Život a doba Josefa Kajetána Tyla*. Praha 1892, 345 s. (s. 210)

TYL, Josef Kajetán. *Staré město a Malá Strana*. Praha 1868

VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí Koruny české III. 1250-1310*. 1. vydání. Praha, Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka, 2002. 757 s. ISBN 80-7185-433-6

VLČEK, Emanuel. *Fyzické osobnosti českých panovníků (2. díl). Čeští králové I*. Atlas kosterních pozůstatků českých králů přemyslovské a lucemburské dynastie. 1. vydání. Praha: Vesmír, 1999. 558 s. ISBN 80-85977-17-6, s. 112 – 116

ZAJÍČKOVÁ, Veronika. *Zpověď královny Elišky*. 1. vydání. Praha: Akcent, 2009. 175 s. ISBN 978-80-7268-587-5

ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledních Přemyslovců. Český stát a společnost ve 13. století*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1986. 324 s., s. 282 – 323

PŘÍLOHY

ŽALOPĚV NAD KRÁLOVNOU²⁵⁰

„Žádám, kdož stojíte zde, hle smutné ty verše tu čtete:

Léta tisícího třístého a třicátého,

s radostí, doufám, se vrací duch královny Elišky k tomu,

který ho dal, a odtud již odchází, ale zde v hrobě

urozené tlí tělo, kdež zároveň její jsou kosti.

Žezlo království dvou ta královna nosila, přitom

hraběnkou lucemburskou a markraběnkou též byla.

Nastala doba pláče a lkání a hovorů smutných,

v těchto hodinách smrt nám podnět k bolesti dává.

Leží, hle, před námi zhaslá a leží spoutána smrtí.

Oslavy, chvály a slávy, ach, mohly veškery ženy

nabýti od ní: vždyť byla jí vzdálena poskvrna klamu.

Přeslavný paprsek, květ a okrasa, ozdoba paní

byla v království Českém, jsouc poslední královnou českou.

Poslední jiskra rodu v ní byla by zhynula, kdyby

tak byla zemřela však, že život by nebyla dala

synům a dcerám. Však pro ně být chválena zaslouží právem.

Bůh ji však neopustil, neb patero zrozených dítek

nechal po sobě zde, jež mají vrchností vrchol,

a dvě zemřelé též, jež spojeny s ní jsou zde blízko.

Abys se více modlil, věž také, že čtyři zde sestry

se dvěma bratřími leží rovněž s královským otcem.

Chvějí se ústa, lká srdce, když neblahá smrt tuto matku,

jakož i ochránkyni teď celému národu bere,

kterouž mnohou ctností Bůh obdařil, jakož i blahem.

Z rodu ač vznešeného se zrodila, nebyla hrdá,

osoby pokorné, nízké a ty, jež tak bezcenné byly,

před světem opovržené, svým srdcem příjemným měla

v oblibě. Protože s nimi se sdružila, skropil ji rosou

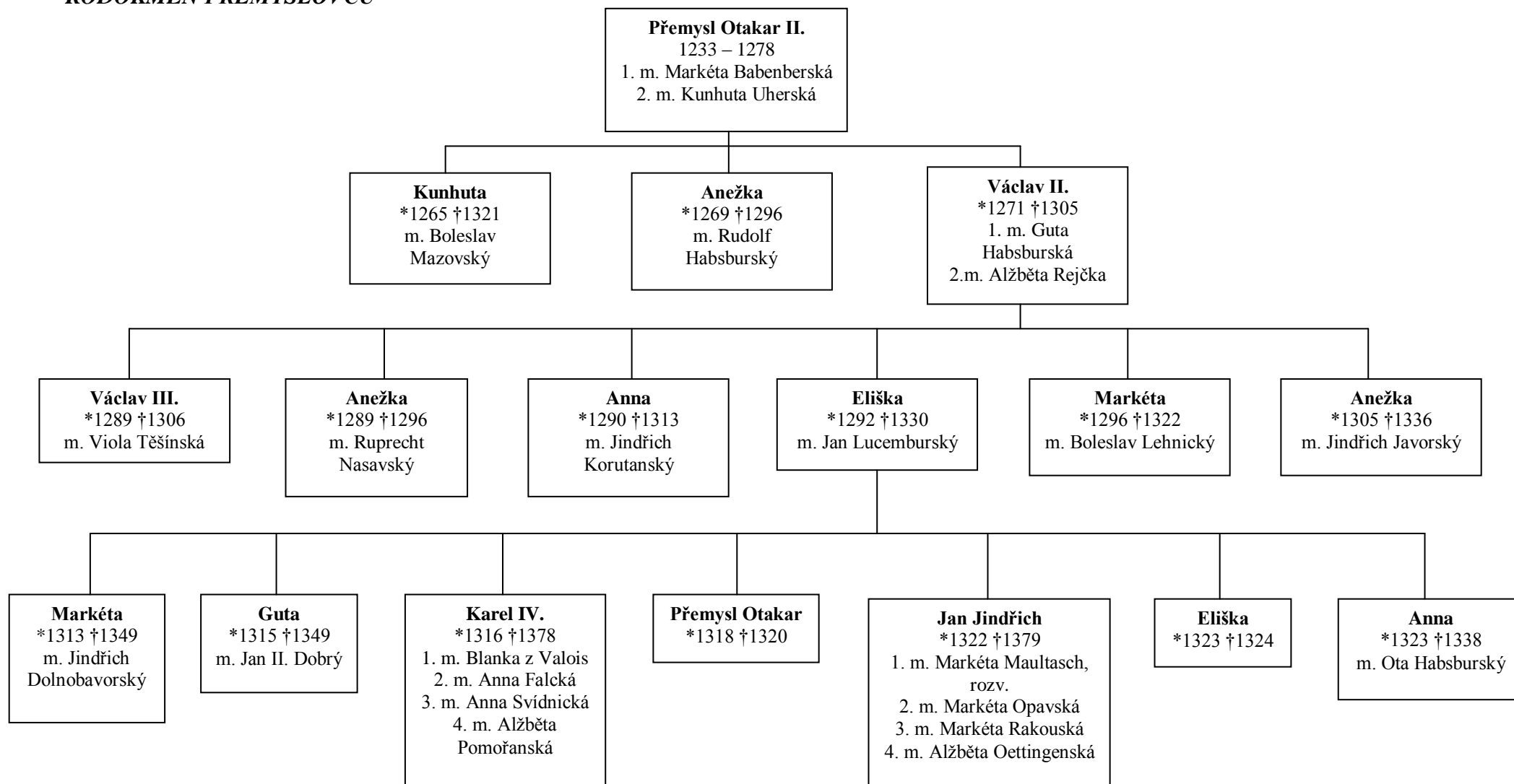
Hospodin. Strávila řádně čas celého života svého.

²⁵⁰ ZK, s. 380 - 382

Četla neb modlila se, jsou činná i rukama svýma,
neboť ozdobu mnohou též zchystala ke službě Páně.
Tohle i tento dům vždy dokázat, dosvědčit může,
neboť jej milovala, jej chránila, pozvedla k výši,
druhou jsouc zakladatelkou, a přála mu více než matka.
Bývala místo otce mu v čele i v úloze matky.
Kdopak to bude teď konat, kdo bude teď sirému domu
opatrovníkem? Však věřím, že ten to zařídí dobře,
který daruje vždy jen to, co veskrze dobré.
V umění dobroty ona jak Marta dovedla sloužit,
často, když rozjímal, též úkol Marie zbožné
nesla. Mravy ženské a to, co směřuje k žití
řádnému, důstojnému, to mívala ze zkušenosti.
Abych dosvědčil pravdu: i jitkou i Esterou byla.
Pokornou mysl a stálou i věrnou a moudrou vždy v sobě
nosila ve všech skutcích, jež dovedla udatně provést.
Skutkem to zjevila často: když klášterní bratři a mniši,
jeptišky přítomni byli, jí větší přinesli radost
nežli zástupy šlechty, jež v městě se shromažďovaly.
Takovou měla mysl, že chtěla se jeptiškou stát;
kdyby jí možno to bylo, to byla by provedla žijíc.
Jeptiškám, pokud mohla, se ve slovech, v oděvu, stravě
snažila přizpůsobovat, neb jeptišky v oblibě měla,
po otci pak i to, že v lásce mívala kněžstvo.
Právem královně této já vzdávám chválu, neb chvála
na konec vždy se pěje. Všem nám se zjevilo, kdož jsme
byli tam shromážděni, že dobře opouští život,
vyznavši hříchy a jista, že dosáhne života v nebi.
Pevně se článků víry jak světla denního v smrti
držela. Nebeské brány nechť před ní otevřou nyní!
Odvrát, laskavý Kriste, vše od ní, cokoli smutné.
Tebe, Maria, prosím, ty královno milosrdenství
slavná, královně v této svůj olej léku rač dáti!
Mírněji pomaž ji a k sobě pak přidruž již čistou,

*Václave dobrotivý, ty vévodo koruny, zbožný
mučedníku, k nebi ji přidruž, zrozenou z tvého
kmene! Smrt smutná ji loupí, když lid tvou oslavu slaví.
Vyplň to na mé prosby: ať všechna jí ustoupí obtíž,
aby se radovat mohla a s tebou v nebi se spojit.
Vás pak, jasní světci, vy milí Pánu, vás prosím:
dejte královně této svou útěchu zároveň. Amen!
Vzpomeň si, toto si přečteš, a ty že jedenkrát zemřeš.“*

RODOKMEN PŘEMYSLOVCŮ²⁵¹

²⁴⁵ Rodokmen je vytvořen podle informací, jež mám napsány ve své práci, dále dle rodokmenu Přemyslovců v knize *Václav II.* (CHARVÁTOVÁ, K.: *Václav II.*, s. 278 – 281) a podle rodokmenu posledních Přemyslovců a prvních Lucemburků, který je přiložen ke Zbraslavské kronice. Nemanželské děti zde neuvádím.